diyanet

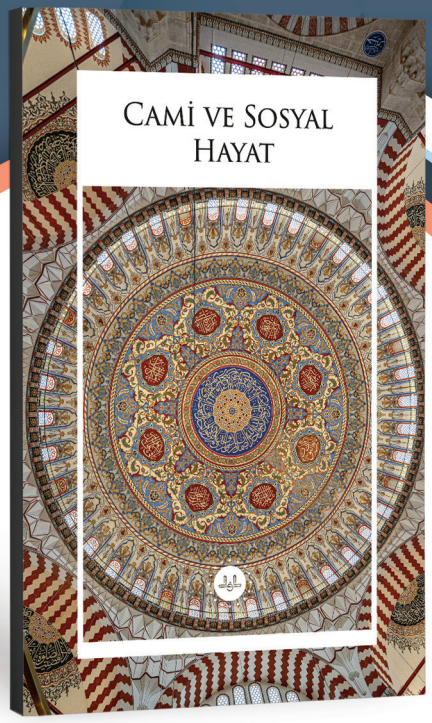
Aylık Dergi | **Ekim 2026** | Sayı: **430**

CAMİ VE SOSYAL HAYAT

- Biz Müslümanlarız Camiler Yaparız
- Ashab-ı Suffe Örneğinden Hareketle Cami ve Eğitim
- Medeniyetimizin Temel Taşları Camiler
- Dr. Hüseyin Hazırlar ile Cami ve Sosyal Hayat Üzerine Söyleşi
- Birlik Ruhu Ekseninde Cami Cemaat Cemiyet

YAYINLARIMIZ

Cami ve Sosyal Hayat, caminin geçmişten günümüze taşıdığı çok yönlü misyonu yeniden düşünmeye; camiyi yalnızca ibadetlerin değil kardeşliğin, dayanışmanın ve ortak hayatın da merkezi olarak görmeye davet ediyor.

www.yayinsatis.diyanet.gov.tr

Yurt içinde Diyanet Yayınları satış yerlerinden,
yurt dışında müşavirlik ve ataşeliklerimizden temin edebilirsiniz.

TAKDİM

Şehirler ve mekânlar, insan ruhunun aynası, toplumsal hayatın âdeta ilmek ilmek örüldüğü en köklü zeminlerdir. Kültür ve medeniyetimizin imar ve ihyasında şehirler, merkezinde yer alan mabetle kimlik kazanır; hayat, ezan sesinin etrafında halka halka genişleyerek ritmini bulur. Camiler, kalplerin birleştiği, diriliş ve birlik şuurunun harmanlandığı; zenginle fakiri, gençlerle yaşlıları aynı safta buluşturan toplumsal merkezlerdir.

Hayatın içerisinde yer alan camiler, mazi ile istikbal, madde ile mana, birey ile toplum arasında âdeta sarsılmaz, yıkılmaz bir köprü vazifesi de görür. Mescid-i Nebevi ile başlayan bu gelenek; eğitimden sosyal yardımlaşmaya, adalet mekanizmasından ilim ve meşveret meclislerine kadar hayatın her alanını kuşatan çok yönlü bir fonksiyon icra etmiştir. Tarih boyunca hilalin gölgelendirdiği bütün coğrafyalarda camiler; mahallenin kalbi, çaresizlerin sığınağı, ilim meclislerinin kandili, Kâbe-i Muazzama'nın temsilcisi ve toplumsal barışın en hür kubbesi hüviyetine bürünmüştür.

Kur'an-ı Kerim, Allah'ın mescitlerini, "Ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimselerin imar edeceğini" beyan ediyor. (Tevbe, 9/18) İlahi vahyin muhatabı olarak bizler de bu imarı taş ve tuğladan ziyade cemaatle, ilimle ve sosyal hayatı kuşatan adımlarla gerçekleştirmeliyiz. Yalnızca Kur'an'ın öğütleri değil nebevi ahlak, dinî gelenek ve kültürel miras bizlere caminin, toplumun her ferdine kucak açan manevi bir sığınak olduğunu bildiriyor.

Bu manevi birikimden aldığımız bilinçle *Diyanet Aylık Dergi* olarak bu ay, medeniyetimizin kalbi olan mabetlerimizi ve onların toplumsal rolünü gündemimize taşıdık. Ekim sayımızda Başkanlığımızın, Camiler ve Din Görevlileri Haftası münasebetiyle tema olarak da belirlediği, "Cami ve Sosyal Hayat" dosya konusuyla huzurlarınızdayız. Mustafa Soykök, "Biz Müslümanlarız, Camiler Yaparız" yazısında, caminin bireysel ve toplumsal hayatımızdaki konumunu ve medeniyetimizdeki karşılığını kaleme aldı. Prof. Dr. Yaşar Akaslan, "Vahyin Gölgesinde Bir İlim Mektebi: Ashab-ı Suffe Örneğinden Hareketle Cami ve Eğitim" başlıklı makalesinde, nebevi tedrisatın talebelerinden hareketle camilerin ve mescitlerin, eğitim ve kültür hayatımızdaki tarihini, önemini ve konumunu detaylı olarak değerlendirdi. Ahmet Ünal ise "Medeniyetimizin Temel Taşları Camiler" yazısıyla medeniyetimizin temel harcı olarak cami kültürünün önemine dikkat çekti ve Diyanet İşleri Başkanlığının Camiler ve Din Görevlileri Haftası teması çerçevesince yürüttüğü hizmetler hakkında bilgilendirmelerde bulundu.

Bu ayki söyleşi konuğumuz Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Dr. Hüseyin Hazırlar ise camilerimizin sosyal hayatla olan güçlü bağını yeniden tesis etmeye yönelik mesajlarını ve Diyanet İşleri Başkanlığımızın bu alandaki vizyoner projelerini, dergimiz aracılığıyla okurlarımıza iletti.

Minarelerin gölgesinde, mabedin kubbesi altında safların ve gönüllerin tevhid nuruyla birleştiği bir hayat temenni ediyorum. Cami ve mescitlerimizin ihyasına emek ve gönül veren din görevlilerimizin haftasını tebrik ederken ahiret yurduna göçen görevlilerimize rahmet, elan bu kutsal göreve gönül vermeye devam edenlere de hayırlı bir ömür diliyorum.

Okumanın bereketlendirdiği günler dileğiyle...

Hamza BAYRAM

İÇİNDEKİLER

6 GÜNDEM

BİZ MÜSLÜMANLARIZ CAMİLER YAPARIZ
Mustafa SOYKÖK

12 GÜNDEM

VAHYİN GÖLGESİNDE BİR İLİM MEKTEBİ OLAN ASHAB-I SUFFE ÖRNEĞİNDEN HAREKETLE CAMİ VE EĞİTİM
Prof. Dr. Yaşar AKASLAN

16 GÜNDEM

MEDENİYETİMİZİN TEMEL TAŞLARI CAMİLER
Ahmet ÜNAL

20 SÖYLEŞİ

DR. HÜSEYİN HAZIRLAR: "CAMİYİ YALNIZCA İBADET EDİLEN BİR YAPI OLARAK DEĞİL SOSYAL VE MANEVİ HAYATIN BİR PARÇASI OLARAK ELE ALMAK GEREKİR."
Mustafa Mirza DEMİR

24 DİN DÜŞÜNCE YORUM

BİRLİK RUHU EKSENİNDE CAMİ, CEMAAT, CEMİYET
Doç. Dr. Halil ALTUNTAŞ

28 DİN DÜŞÜNCE YORUM

MODERN YALNIZLIK KRİZİNE KARŞI ÜNSİYET VE ÜLFET NEFESİ OLARAK CAMİLERİMİZ
Prof. Dr. Müfit Selim SARUHAN

32 VAHYİN AYDINLIĞINDA

DİLİMİZİN HASADI HAYIR OLSUN
Dr. Mahmut KAYIŞ

34 HADİSLERİN IŞIĞINDA

AKLIN SINIRINDA BİR SORU ALLAH'I KİM YARATTI?
Dr. Halil KILIÇ

36 ÜSVE-İ HASENE

GÜCÜN ADALETLE SINIRLANMASI HZ. PEYGAMBER'İN SAVAŞ AHLAKI
Doç. Dr. Mustafa Celil ALTUNTAŞ

diyanet

SAYI
430
EKİM
2026

Diyanet İşleri Başkanlığı Adına
Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Hamza BAYRAM

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Gülhiman HEKİMOĞLU

Mali İşler ve Dağıtım Sorumlusu
Zeynel Abidin AKDUMAN

Yayın Kurulu
Hamza BAYRAM
Gülhiman HEKİMOĞLU
Dr. Hüseyin ARI
Dr. Mahmut KAYIŞ
Dr. Mehmet YAZICI

Editör
Mustafa Mirza DEMİR

Yayın Koordinatörleri
Sema DEMİR
Nisanur Mukaddes UYANIK
Rüya TÜRKBEY TEMEL

Sosyal Medya
Asuman AYDIN

Dijital Medya
Şahin BODUR

Arşiv
Ali Duran DEMİRCİOĞLU

Grafik - Tasarım
Arketip Ajans
www.arketipajans.com

İletişim
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Üniversiteler Mah. Dumlupınar Blv.
No: 147/A 06800 Çankaya/Ankara
Tel : 0312 295 86 61 - 62
Faks: 0312 295 61 92
dergi.diyanet.gov.tr
diyanetdergi@diyanet.gov.tr

Sosyal Medya Hesapları
Facebook: /diyanetdergisi
Twitter: /diyanetdergisi
Instagram: /diyanetdergisi

40 YARININ DÜNYASI

DİJİTAL ONTOLOJİ VE TEKNO ETİK
YAPAY ZEKÂ TEMELLİ UYGULAMALARIN AHLAKİ DEĞERLERLE KURDUĞU SORUNLU İLİŞKİ
Prof. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT

44 ARİFLERİN DİLİNDEN

CÖMERTLİĞİN ZİRVESİ
İSAR
Prof. Dr. Mahmud Esad ERKAYA

46 BUNU KONUŞALIM

MEHMET ATALAY:
"GENÇLERİN GÜNDEMİNE VE SOSYOKÜLTÜREL DÜNYASINA YABANCI KALMAMAK ADINA DİN GÖREVLİLERİ; TEMEL DÜZEYDE PSİKOLOJİ, SOSYOLOJİ, YAKIN TARİH, SPOR VE SİNEMA BİLGİSİNE SAHİP OLMALIDIR. AYNI ZAMANDA SOSYAL MEDYA, MEDYA VE ENFORMASYON DİLİNE HÂKİM OLMAK DA GENÇLERLE ORTAK BİR İLETİŞİM ZEMİNİ KURABİLMEK İÇİN ÖNEMLİDİR."
Mahir KILINÇ

50 DİN TARİH TOPLUM

GAFLET ÇAĞINDA
MÜSLÜMAN BİLİNCİNİ DİRİ TUTMAK
Doç. Dr. Yaşar Seracettin BAYTAR

54 KUR'AN SURELERİ

AHKAF SURESİ
Doç. Dr. Faruk GÖRGÜLÜ

56 DİJİTAL DÜNYA GERÇEK HAYAT

BEĞENİ DEYİP GEÇME!
M. Cüneyd ÇİĞDEMLİ

60 NEYE NASIL İNANIYORUM?

HER ÖLEN, ECELİYLE Mİ ÖLÜR?
Prof. Dr. Temel YEŞİLYURT

62 KİTAP MEDENİYETİ

DÜŞÜNCENİN YOL HARİTASI İHSÂU'L-ULÛM
Dr. Elif ERDEM

64 FİNANSAL OKURYAZARLIK

DAVRANIŞ I – BİRİKTİRMEKTEN PAYLAŞMAYA: ÇOCUKLUKTAN GENÇLİĞE ALIŞKANLIKLAR
Doç. Dr. Harun ŞENCAL

66 KÜLTÜR SANAT EDEBİYAT

BİR MEDENİYET TASAVVURU OLARAK KÜLLİYELER
Ali Osman ÖZDEMİR

70 KIRILMA NOKTASI

MONDROS MÜTAREKESİ
Alparslan AKÇA

72 SAHABENİN AYAK İZLERİ

RUVEYFİ B. SABİT
BEYDA'YA GÜZELLİK KATAN SAHABİ
Enbiya YILDIRIM

76 İNSAN HÂLİ

HER ŞEYE YETİŞMEYE ÇALIŞAN İNSAN
Rabia ÇAKMAK

78 HATIRA DEFTERİ

LİMONLA 5 DAKİKA MOLA
Serkan SARIKAYA

80 KİTAPLIK

DİJİTALLEŞME, DEZENFORMASYON VE DİN
Mustafa Mirza DEMİR

Abone İşlemleri
Tel: 0312 295 71 96 – 97
0312 295 72 05 – 06
Faks: 0312 285 18 54
e-mail: dosim@diyanet.gov.tr
dosabone@diyanet.gov.tr

Online Abonelik
dergiabone.diyanet.gov.tr
yayinsatis.diyanet.gov.tr

Hesap No
Döner Sermaye Daire Başkanlığı TC Ziraat Bankası, Mustafa Kemal Mahallesi Şube IBAN:
TR61 0001 0024 8605 9943 0850 57

Temsilcilikler; Yurt İçi: İl Müftülükleri, İlçe Müftülükleri - Yurt Dışı: Din Hizmetleri Müşavirlikleri, Din Hizmetleri Ataşelikleri.

Yayın Türü:
Aylık, Yaygın, Süreli Yayın, Diyanet Aylık Dergi (Türkçe)

Baskı
BAŞAK Matbaacılık Tanıtım Hizmetleri İth. İhr. A.Ş.
Anadolu Bulvarı Meka Plaza 5/7 7. Kat
Gimat Yenimahalle/Ankara
Tel: 0 312 397 16 17

Basım Tarihi: 24.09.2026

Yayımlanacak yazılarda düzeltme ve çıkartmalar yapılabilir. Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir. Diyanet Aylık Dergi, Diyanet İşleri Başkanlığı yayın organıdır. Dergide yayımlanan yazı, konu, fotoğraf ve diğer görsellerin her hakkı saklıdır. İzinsiz, kaynak gösterilmeden her türlü ortamda alıntı yapılamaz.

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla.

CAMİ VE SOSYAL HAYAT

Prof. Dr. Safi ARPAGUŞ
Diyanet İşleri Başkanı

İslam medeniyetinde toplumsal düzen daima mabet eksenli bir şekilde gelişim göstermiş ve camiler, tarih boyunca Müslümanların medeniyet tasavvurunun merkezinde yer almıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Medine'de inşa ettiği Mescid-i Nebevi, mabet merkezli toplum düzeninin İslam tarihindeki ilk örneğidir. Namaz kılınan bir yer olmakla beraber idarî kararların alındığı, elçilerin kabul edildiği, diplomasinin yürütüldüğü ve suffe vasıtasıyla da eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü Mescid-i Nebevi, hayatı her boyutuyla kuşatan çok yönlü bir müessese olarak varlık göstermiştir.

Mescid-i Nebevi, aynı zamanda İslam beldelerindeki mabet eksenli yerleşim düzeninin de en önemli referansı olmuştur. Müslümanlar, evlerini bir mabedin çevresine ve genellikle ezan sesinin işitildiği bir menzile inşa etmiş; mahallelerin sınırlarını mabede olan mesafelerine göre belirlemişlerdir. Tarih boyunca camiler, yalnızca namaz kılınan bir yer olarak değil tıpkı Asr-ı Saadet'te olduğu üzere hayatın tam kalbinde yer alan bütünleştirici konumlarıyla temayüz etmiştir. Özellikle Selçuklular ve Osmanlılar dönemlerinde külliye biçiminde inşa edilen camiler, âdeta Mescid-i Nebevi'nin her bir fonksiyonunun mabedin gölgesinde ayrı ayrı kurumsallaşmasını sağlamıştır. Bu süreçte medrese, sıbyan mektebi, imaret, vakıf, şifahane, tabhane ve misafirhane gibi sosyal kurumlar, camilerin tamamlayıcı unsurları olarak öne çıkmıştır.

İslam toplumlarında sosyal hayatın cami merkezli seyretmesi, zamanla iktisadi hayatın da cami etrafında temerküz etmesini ve ticaretin camilerin temsil ettiği ahlaki sınırlar içerisinde işlemesini sağlamıştır. Nitekim camileri çevreleyen arastalar, bedestenler ve dükkânlar, yüzyıllar boyu ticaretin nabzının attığı mekânlar hâline gelmiş; Cenab-ı Hakk'ın, Nur suresinin 36-37. ayetlerinde ifade buyurduğu üzere alışveriş ve ticari faaliyetler, Müslümanları mabetten, namazdan, zekâttan ve zikir-

den alıkoymamıştır. Dolayısıyla Allah'ın adının anıldığı, dinî bilginin ve erdemli hayatın öğrenildiği, toplumsal bağ ve aidiyetin güçlendiği camiler, gerek mimari kimlikleri gerekse fonksiyonel özellikleriyle geçmişten günümüze Müslümanların mabet ile hayat arasında kurduğu güçlü bağın en somut örneği olmuştur.

Müslümanların ruhunu ilim, irfan ve hikmetle besleyen ve onlara İslam'ın ufkuyla hayata bakmayı öğreten camiler, kulun Rabbiyle bilişsel ve duygusal irtibatına süreklilik kazandıran en kutlu mekânlardır. Bu kutlu mekânlar, sahip oldukları manevi atmosferin cazibesiyle insanları kendine çekmiş ve sağlıklı bir sosyalleşmenin en güçlü zemini olmuştur. Ümmet olmanın en belirgin özelliği olan kardeşlik ruhu ve birlikte yaşama kültürü camilerin gölgesinde neşvünema bulmuştur. Sosyal sorumluluk bilincini diri tutmaları açısından camiler, yoksulların gözetilmesi, yetimlerin ve kimsesizlerin himaye edilmesi gibi hususlarda da önemli bir misyon üstlenmiştir. Bir düğünün sevinci, bir cenazenin hüznü, bir hastanın duası ve bir yoksulun umudu daima caminin çevresinde toplumsal bir karşılık bulmuştur. Böylece camiler, İslam medeniyetinin insanı kuşatan ve hayatı bütüncül bir şekilde ele alan yaklaşımının en bariz sembolü olmuştur.

Bugün tüm farklılıkları tek bir çatı altında birleştiren, inancı ahlaka, ibadeti bilince, kulluğu sorumluluğa dönüştüren yönüyle camiler, hayatın bir anlam ekseninde yaşanmasını sağlayan dinamizmin mihveri olmaya devam etmektedir. Zira camilerin huzur veren ikliminde günde beş vakit yankılanan ezanlar, aynı mahallede ve aynı şehirde yaşayan Müslümanları ortak duygularda buluştururken cemaatle eda edilen namazlar da ırk, renk, dil, yaş, meslek, makam, mevki gibi farklılıkları ortadan kaldırarak insanları aynı istikamette birleştirmektedir. Böylece hem bireysel hem de toplumsal hayatın ilahi ilke ve değerler çerçevesinde sürdürülmesini temin eden müşterek bir şuur oluşturmaktadır. Bu bağlamda insanın tabiatı göz önünde bulundurulduğunda camilerin ve cemaat bilincinin hayati bir önemi haiz olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Çünkü insanın sağlıklı ve huzurlu bir hayat yaşayabilmesi, büyük ölçüde başkalarıyla kurduğu zihinsel ve duygusal etkileşimin doğru bir zeminde gerçekleşmesine bağlıdır. Bu aynı zamanda varoluşsal bir ihtiyaçtır. Camiler ise bu fıtri ihtiyacın güvenli ve etkin bir şekilde karşılanması için elverişli bir zemin oluşturmaktadır.

Ne var ki camilerin bu tarihî misyonu zaman zaman inkıtaa uğrayabilmektedir. Zira zamanın seyri pek çok değişimi beraberinde getirmektedir. Her değişim ise insanların duygu ve düşünce dünyalarında kalıcı izler bırakmaktadır. Bu bağlamda hızlı kentleşme ve bireyselleşme eğilimlerinin yoğunlaştığı günümüzde camiler, ne yazık ki hem bireyin iç dünyasında hem de kolektif hafızada gerçek anlamından uzak düşebilmektedir. Camilerin temsil ettiği değerlerin de zamanla hayatın dışına itilmesine yol açan bu durum, aynı inanca sahip gönüllerin arasına yapay duvarlar örülmesine, sosyal bağların gitgide zayıflamasına ve insanların kalabalıklar içinde bile yalnızlık yaşamasına sebep olabilmektedir.

Yaratılışı gereği sosyalleşme ihtiyacına rağmen herkesin âdeta kendi kabuğuna çekildiği böyle bir dönemde inanç, kimlik, aidiyet gibi sabitelerin ve hayatı anlamlı kılan değerlerin muhafazası için öncelikle insanın insanla, toplumla ve mekânla ilişkisinin doğru ve sürdürülebilir bir şekilde yeniden tesis edilmesi elzemdir. Bilhassa sosyal hayatı tehdit eden bireyselleşme, bencilleşme ve yalnızlaşma gibi sorunların üstesinden gelebilmek adına mabet ile hayat arasındaki bağın güçlendirilmesi zaruret arz etmektedir. Bu bağ güçlendikçe elbette toplumda manevi dirlik artacak, birlik, beraberlik ve dayanışma ruhu daha sağlam bir zemine oturacaktır. ■

BİZ MÜSLÜMANLARIZ CAMİLER YAPARIZ

Mustafa SOYKÖK
Gaziantep Müftüsü

Camiler, yeryüzünde Yüce Allah'ın arzu ettiği toplumsal yapının ve sosyal hayatın kalbi, muharrik gücü ve mimarı oldukları için "Allah'ın evi" olarak nitelendirilir. Hz. Peygamber (s.a.s.), "Bir kişinin sürekli mescide gittiğini görürseniz onun imanına şahit olun! Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurur: 'Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder...' (Tevbe, 9/18)" buyurmuştur. (Tirmizi, İman, 8) Müslümanlığımız adına boy gösterdiğimiz her alanda, hayat mücadelemizin her basamağında, toplumsal kimliğimizin her boyutunda, ahlakımızda, maneviyatımızda ve medeniyetimizde, caminin ve caminin temsil ettiği değerlerin izlerini görmek mümkündür. Cami, Müslüman toplumu inşa eden bir tohumdur: Diriltir, birleştirir, kaynaştırır. Yazımıza başlık olarak koyduğumuz,

"Biz Müslümanlarız, camiler yaparız." cümlesi, Yesrib'i Medine'ye dönüştürme yolunda gerçekleştirilen ilk faaliyetlerden biri olan Mescid-i Nebevi'nin inşası esnasında büyük sahabi Ammar b. Yasir tarafından söylenmiştir. Sahabiler, ikişerli gruplar hâlinde inşaat için gerekli kerpiçleri taşımaya başlamışlardı. Hz. Peygamber de (s.a.s.) Ammar b. Yasir (r.a.) ile birlikte çalışıyordu. Ammar b. Yasir (r.a.) çalışırken recez tarzında şiir söyleyerek "Biz Müslümanlarız, camiler yaparız." diyor, Resulullah ise Hz. Ammar'ın söylediği şiire eşlik ederek "Camiler..." kısmını nakarat olarak tekrar ediyordu. (Ebu'l-Fazl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrem b. Ali İbn Manzur, *Muhtasaru Tarihi Dımaşk li-İbni Asakir*, thk. Ruhiye en-Nahhas vd. [Dımaşk: Darü'l-Fikr, 1984], cilt: 18, 217)

Bu tablo, aslında İslam medeniyetinin şehir tasavvuruna dair çok şey söyler. Müslümanlar için şehir yalnızca insanların barındığı, ticaret yaptığı ve hayatını sürdürdüğü bir yer değildir. Şehir, aynı zamanda değerlerin yaşatıldığı ve nesillerin yetiştirildiği bir mekândır. Bu sebeple Medine, bütün İslam şehirleri için örnek olmuş, Müslümanlar inşa ettikleri her şehrin kalbine, hayatın merkezine camiyi yerleştirmişlerdir.

Yeryüzü bizler için temiz ve mescit kılınmıştır. Kurumsal bir cami yapısına ihtiyaç duymadan nerede namaz vaktine kavuşursak orada namaz kılabiliriz. (Nesai, Mesacid, 42) Ancak camiler fiziksel varlıklarından çok öte sembolik anlamlar da içermekte, yüce hakikatlere işaret etmektedirler. Camiyi cami yapan da demiri, çimentosu, kapısı, penceresi değil taşıdığı bu sembolik anlamlar ve işaret ettiği hakikatlerdir. Bunları, "varoluş amacı" olarak isimlendirebiliriz. Bir caminin duvarları, onu bir yapı hâline getirir fakat taşıdığı değerler onu cami hâline getirir.

Her şeyden önce cami, bir bölgede İslam'ın sembolü; Müslümanların, varlık ve hâkimiyetlerinin, birlik ve beraberliklerinin işaretidir. (Ebu Davud, Cihat, 91) Cami, Arapçada birleştiren, bir araya getiren ve toplayan manasına gelmektedir. Müslümanlar camide toplandıklarında, Yüce Allah'ın "el-Cami" ismi tecelli eder. Kullarını bir araya getirme, cem etme, kardeş kılma iradesi gerçekleşmiş olur. Unutulmamalıdır ki kurumsallaşamamış hiçbir güzel düşünce pratik hayatta varlığını devam ettiremeyecektir. Dilleri, ırkları, toplumsal ve ekonomik statüleri birbirinden farklı olan insanlar camide aynı saf hizasında birleşir. Caminin adap ve erkânı, resmî protokol kurallarından çok farklıdır. Yeri gelir, en zengin insan en fakirin ayaklarının dibine alnını koyuverir. Yeri gelir, amir ile memur aynı alanda, yan yana durur. Çünkü cami, insanları sahip oldukları makamlarla, servetleriyle veya toplumsal statüleriyle değil "kulluk" ortak paydasında bir araya getirir. Cami, İslam toplumunun tüm farklı renklerini tek bir çatı altında birleştirdiği için bu adı almıştır. Burada insanları birbirinden ayıran kimlikler değil onları bir araya getiren ortak değerler öne çıkar.

Hidayet üzere kalabilmek için müminlerin nasıl dua etmeleri gerektiğini öğreten ayet-i kerimelerden birinde Yüce Allah için "Câmiü'n-nas" ifadesi kullanılır. (Âl-i İmran, 3/9) Yüce Allah, "el-Cami" ismiyle ahirette de insanları mahşer günü bir araya getirecektir. İnsanların, sosyal hayatın vazgeçilmez bir unsuru olarak camide beş vakit, cuma ve bayram namazları vesilesiyle bir araya gelmeleri, büyük toplanma günü olan mahşerin provası gibidir.

Namazda aynı kıbleye yönelmek, aynı safta durmak ve aynı imamın arkasında birlikte hareket etmek, Müslümanlara yalnızca ibadet etmeyi değil birlikte yaşamayı da öğretir. Bu yönüyle cami, sadece bireyin Rabbine yöneldiği bir yer değil aynı zamanda müminin kardeşiyle buluştuğu bir mekândır. Caminin saf düzeni, aslında hayatın nasıl birlikte yaşanacağına dair sessiz bir eğitimdir.

Günümüzde camilerimizin cemaat sayısında yaşanan düşüş elbette endişe vericidir. Aşırı bireyselleşme, değişen ve karmaşıklaşan mesai koşulları ve popüler kültür bu düşüşün sebebi olarak görülebilir. Ancak daha da endişe verici olan, camilerin sadece namaz kılınan mekânlar olarak görülmesi, sosyal fonksiyonlarının bilinçli veya bilinçsiz olarak işlevsiz kılınmasıdır. Oysa cami, Hz. Peygamber (s.a.s.) örnekliğinde

sosyal, kültürel, hukuki ve idari hayatın tam merkezinde yer alan sosyal bir mekândır. Dolayısıyla bugün camilerimizin cemaat kaybından söz ederken yalnızca insanların namaz için camiye daha az gelmesini değil caminin hayatımızdaki anlam ve işlevinin daralmasını da düşünmek gerekir. Camiden uzaklaşmak, zamanla caminin temsil ettiği değerlerden de uzaklaşmaya dönüşmemelidir.

Cami nezakettir, zarafettir, hoşgörüdür, merhamettir. Bir başka ifadeyle namaz, bizi bütün bu değerlerle donatması ve "insan-ı kâmil" olmaya yöneltmesi gereken bir ibadettir. Namazın camide kılınması kadar namazın camiden taşarak insanın davranışlarına, ilişkilerine ve hayatına yansıması da önemlidir. Camiye gelen insan, camiden çıktığında daha merhametli, daha sabırlı, daha nazik, daha kuşatıcı ve daha fazla kardeşlik bilincine sahip olmalıdır. Eğer camide kılınan namaz, caminin kapısından çıktıktan sonra insan ilişkilerine yansımıyorsa burada caminin varlık amacının gerçekleşip gerçekleşmediği üzerine yeniden düşünmek gerekir.

Bugün camilerimizin en çok ihtiyaç duyduğu şeylerden biri, insanları aynı mekânda toplamak kadar gönüllerini de birbirine yaklaştırmaktır. Çünkü cemaat, sadece aynı safta duran insanların kalabalığı değildir. Cemaat, aynı değerler etrafında birbirinin varlığından güç alan insanların birlikteliğidir.

Namazda aynı kıbleye yönelmek, aynı safta durmak ve aynı imamın arkasında birlikte hareket etmek, Müslümanlara yalnızca ibadet etmeyi değil birlikte yaşamayı da öğretir. Bu yönüyle cami, sadece bireyin Rabbine yöneldiği bir yer değil aynı zamanda müminin kardeşiyle buluştuğu bir mekândır.

Safları sık tutmanın sadece fiziksel bir yakınlığı değil manevi ve duygusal bir yakınlaşmayı gerekli kıldığını, safları düzgün tutmanın bize estetik ve kaliteli bir hayatı salık verdiğini anladığımızda pek çok meseleye çözüme kavuşmuş olacaktır. Unutmayalım ki Allah'ın yardım, lütuf ve ikramına camide ve dolayısıyla da sosyal hayat içinde inşa edilebilecek olan birlik ve cemaat şuuruyla erişilebilir. (Nesai, Ta'zîmu'd-Dem, 5)

Caminin istismar edilmesi, birlik beraberliği güçlendirici fonksiyonlarını yitirip bir fitne ve fesat merkezi hâline getirilmesi de Kur'an-ı Kerim'in "Mescid-i Dırar" (Tevbe, 9/107,108) kavramı ile bizleri uyardığı bir husustur. Camiler, ayrıştırmanın değil birleştirmenin, dışlamanın değil kuşatmanın, fitnenin değil huzurun mekânları olmalıdır.

Caminin kapısından içeri giren herkes, orada kendisine yer olduğunu hissetmelidir. Kadın erkek, genç yaşlı, çocuk büyük; farklı yaş, cinsiyet, eğitim ve ekonomik imkânlara sahip insanlar aynı mekânda kendilerini bu büyük cemaatin bir parçası olarak görebilmelidir. Camilerimizin herkes için bir cazibe merkezi hâline gelmesi için çaba harcamalıyız. Cami adabından taviz vermeden ama insanları da camiden uzaklaştırmadan çağın gerekli kıldığı stratejiler elbette geliştirilebilir. Camilerimizin namaz vakitleri dışında da halkımızın ilmî, kültürel ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayabilecek mekânlara dönüşmesi için gösterilen çabalar da artırılmalıdır.

Gençler açısından meseleye baktığımızda caminin geleceğini, aslında bugünün gençleri üzerinden konuştuğumuzu unutmamak gerekir. Gençlerin camiyle kurduğu ilişki, yalnızca onların bugün kaç vakit namaz kıldığıyla ölçülebilecek bir mesele değildir. Asıl mesele, gençlerin camiye kendilerini ait hissettikleri, değer gördükleri, soru sorabildikleri, öğrenebildikleri ve iyi insan olma yolunda destek bulabildikleri bir mekân olarak görüp görmemeleridir. Bir genci camiye kazandırmak, sadece onu bir ibadethaneye değil aynı zamanda bir medeniyetin hafızasına ve bir kardeşlik iklimine de dâhil etmektir.

Camilerde hizmet çeşitliliğine dair nebevi yöntemi ve örnekliği ortaya koymak adına örnek vermek gerekirse şunu zikredebiliriz: Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir gün evinden çıkıp mescide gittiği ve orada insanların birbirinden farklı meşguliyetler içerisinde olduklarına şahit olduğu anlatılır. Bir kısım insanlar Kur'an-ı Kerim okuyor, dua ve ibadet ediyordu. Diğer bir kısmı ise ilim öğreniyor ve öğretiyorlardı. Hz. Peygamber, bunların hepsinin hayırlı olduğunu belirttikten sonra, "Ben muallim olarak gönderildim." buyurarak öğrenme ameliyesi içerisinde olanlarla birlikte oturmayı tercih etmiştir. (İbn Mace, Mukaddime, 17; Hatib el-Bağdadi, Ebu Bekir Ahmed b. Ali, *el-Fakih ve'l-mütefehkih*, thk. Yusuf el-Azzazi, Riyad: 1996, I, 88) Bu örnek, Mescid-i Nebevi'nin sadece ibadet edilen bir mekân olmadığını açıkça göstermektedir. Orada ibadet vardır, dua vardır, Kur'an vardır; aynı zamanda eğitim, öğretim, sohbet ve insan yetiştirme de vardır.

Camiye gelen insan, camiden çıktığında daha merhametli, daha sabırlı, daha nazik, daha kuşatıcı ve daha fazla kardeşlik bilincine sahip olmalıdır. Eğer camide kılınan namaz, caminin kapısından çıktıktan sonra insan ilişkilerine yansımıyorsa burada caminin varlık amacının gerçekleşip gerçekleşmediği üzerine yeniden düşünmek gerekir.

Diyanet İşleri Başkanlığımızın cami müştemilatı içerisinde açtığı geniş kapsamlı gençlik merkezleri, camiyi özellikle gençler açısından cazibeli hâle getirmeye matuf nitelikli bir hizmet imkânıdır. Ne var ki her camide böyle bir imkân oluşturulamamaktadır. Namaz vakitleri dışında camilerin ibadet alanının bir kısmı eğitim için değerlendirilebilir. Sadece Kur'an öğretmeye matuf değil okul derslerine yardımcı olacak şekilde mahallede farklı alanlardan öğretmenler ya da üniversite öğrencileri gönüllü olarak burada istihdam edilebilir.

Belki bugün camilerimizin ihtiyaç duyduğu şey, çok büyük ve gösterişli mekânlardan önce küçük de olsa samimi buluşma alanlarıdır. Bir gencin kitabını açıp okuyabildiği, ödevini yapabildiği, bir din görevlisine soru sorabildiği, bir büyüğüyle sohbet edebildiği ve kendisini değerli hissettiği küçük bir köşe bile caminin hayatımızdaki anlamını yeniden hatırlatabilir. Çünkü caminin gençlere açılması, sadece gençlerin camiye gelmesi değildir. Camiyi gençlere açmak, geleceğe açmaktır. Gençleri camiyle buluşturmak ise caminin geleceğini inşa etmektir.

Bugün camilerimizin kapısından içeri giren çocukların ve gençlerin, yarın bu mekânlarla

nasıl bir bağ kuracağını bugünden belirliyoruz. Onlara camiyi sadece sessiz olmaları gereken, belli zamanlarda gelip ibadet ettikleri bir mekân olarak mı göstereceğiz, yoksa hayatın, ilmin, ahlakın, kardeşliğin ve iyiliğin merkezi olarak mı tanıtacağız? Bu sorunun cevabı, aslında caminin geleceğine dair vereceğimiz cevaptır.

Biz Müslümanlarız, camiler yaparız. Fakat yaptığımız camilerin büyüklüğü kadar onların yetiştirdiği insanların güzelliğini de önemsemeliyiz. Kubbenin yüksekliği kadar gönüllerin yüksekliğine, minarenin uzunluğu kadar ahlakın yücelmesine, safların düzgünlüğü kadar hayatımızın düzgünlüğüne de talip olmalıyız. Çünkü caminin asıl imarı, yalnızca taşını ve duvarını inşa etmek değildir. Caminin asıl imarı, onun temsil ettiği değerleri insan hayatında yeniden var etmektir. Caminin gerçek imarı, insanın imarıdır.

Bir cami inşa edildiğinde bir bina yükselir. Fakat o camide ilim öğrenen bir çocuk, kardeşini seven bir genç, komşusunu gözeten bir yetişkin, merhameti kuşanan bir cemaat oluştuğunda asıl medeniyet inşa edilmiş olur. Öyleyse sahabe misali, "Biz Müslümanlarız, camiler yaparız." derken yalnızca geçmişte yaptığımız camilerle övünmek değil de bugün hangi camileri ve hangi insanları inşa ettiğimizi iyice düşünmek zorundayız.

Camilerimizi hayatın merkezine taşımak, onları sadece namaz kılınan mekânlar değil insanın; kendisini, kardeşini ve Rabbini yeniden keşfettiği hayat merkezleri hâline getirmek hepimizin sorumluluğudur. Çünkü biz Müslümanlarız, camiler yaparız. Ama asıl vazifemiz, yaptığımız camilerin içinde cami ahlakıyla yaşayan insanlar yetiştirmektir. Caminin taşını, duvarını ve kubbesini inşa etmek önemlidir. Fakat caminin asıl inşası, onun etrafında şekillenen kardeşlik, merhamet, ilim, ahlak ve cemaat şuurunun inşasıdır. ■

VAHYİN GÖLGESİNDE BİR İLİM MEKTEBİ OLAN ASHAB-I SUFFE ÖRNEĞİNDEN HAREKETLE **CAMİ VE EĞİTİM**

Prof. Dr. Yaşar AKASLAN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Medine'ye hicretinin ardından inşa edilen Mescid-i Nebevi, yeni oluşmaya başlayan İslam toplumunun ibadet hayatının yanı sıra eğitim, iletişim, dayanışma ve toplumsal ilişkilerinin de merkezinde yer almıştır. Burada eğitim ile ibadet, bilgi ile davranış, bireysel yaşayış ile toplum hayatı birbirinden ayrı görülmemiştir.

Peygamberimizin eğitim anlayışında da bu bütünlük açıkça görülmektedir. Nitekim Kur'an'da Resulullah, "...kendi aranızdan, size ayetlerimizi okuyan, sizi her kötülükten arındıran, size kitap ve hikmeti ve ayrıca bilmediklerinizi de öğreten bir peygamber..." (Bakara, 2/151) olarak nitelendirilmiş; böylece onun dinî tebliğ görevinin ayrılmaz bir parçası olan eğitim ve öğretim sorumluluğuna dikkat çekilmiştir. Allah Resulü'nün mescide girdiğinde bir grubun dua ve zikirle başka bir grubun ise ilimle meşgul olduğunu gördüğü; her iki topluluğun da hayır üzere bulunduğunu ifade ettikten sonra ilim öğrenenlerin yanına oturduğu aktarılmaktadır. (İbn Mace, Sünnet, 17) Bu rivayet, onun eğitime ne denli önem verdiğini göstermektedir.

Hz. Peygamber'in eğitiminde öne çıkan temel özelliklerden biri, öğrenilen bilginin hayatın dışında bırakılmamasıdır. Namazın ve ibadetlerin nasıl yerine getirileceği, insanlar arasındaki ilişkilerin hangi esaslar üzerine kurulacağı veya günlük hayatta karşılaşılan problemlerin nasıl çözüleceği, yalnızca anlatılmamış; çoğu zaman bizzat yaşanarak gösterilmiştir. Ashab-ı kiramın, Peygamber Efendimizin sohbetlerine gösterdikleri ilgi de bu anlayışın toplumdaki karşılığını göstermektedir. Medine'de farklı mescitlerde namaz kılmak mümkün olduğu hâlde bazı sahabiler, Resulullah'ın yanında bulunmayı ve onun sözlerini doğrudan dinlemeyi önemsemişlerdir. Hz. Ömer'in ensardan biriyle nöbetleşerek Allah Resulü'nün yanında bulunması (Buhari, İlim, 27), gündelik hayatın sorumlulukları ile ilim öğrenme arzusunun nasıl dengelendiğini göstermesi bakımından anlamlıdır. Böylece öğrenme, hayatın belirli bir bölümüne sıkıştırılmamış; namaz kılarken, soru sorarken, biriyle konuşurken veya Resul-i Ekrem'in davranışlarını gözlemlerken hayatın doğal akışı içerisinde gerçekleşmiştir.

Ashab-ı suffe: İlim, hayat ve dayanışma

Mescid-i Nebevi'nin eğitim yönünü daha yakından görmemizi sağlayan en önemli örnek "ashab-ı suffe" örneğidir. Mallarını, evlerini ve alışageldikleri hayat düzenini geride bırakıp Mekke'den Medine'ye hicret eden Müslümanlar arasında maddi imkânları sınırlı olanlar bulunduğu gibi farklı bölgelerden Medine'ye gelerek İslam'ı öğrenmek isteyen kimseler de vardı. Bunların bir kısmı Mescid-i Nebevi'nin "suffe" olarak bilinen bölümünde barınmıştı. Suffe ehli, Hz. Peygamber'in sözlerini yakından takip etmiş, Kur'an'ı öğrenmiş, onun açıklamalarını dinlemiş ve Müslümanca bir hayatın nasıl yaşandığına şahit olmuşlardı. Bir ayetin nasıl anlaşıldığını Resulullah'tan dinlemek, bir ibadetin nasıl yerine getirildiğini onun uygulamasından görmek veya insanlar arasındaki ilişkilerde hangi ölçülerin gözetildiğine şahit olmak, onların yetişme sürecinin ayrılmaz parçaları hâline gelmiştir. Söz, bilgi ve davranış arasında böylece doğrudan bir bağ kurulmuştur. Peygamber Efendimiz ile maddi açıdan iyi durumda bulunan sahabiler, suffe ehlinin ihtiyaçlarıyla ilgilenmiş, onları sofralarına davet etmiş ve sahip oldukları imkânları onlarla paylaşmışlardır. Böylece ilim öğrenen insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması da sadece bireysel bir mesele olarak görülmemiş, toplumun ortak sorumluluklarından biri kabul edilmiştir.

Mescid-i Nebevi'de şekillenen bu eğitim tecrübesi Medine ile sınırlı kalmamıştır. Resul-i Ekrem'in burada ilmek ilmek dokuduğu öğrencilerini çeşitli bölgelere İslam'ı öğretmek üzere göndermesi, söz konusu eğitim sürecinin nasıl genişlediğini göstermektedir. Medine'de öğrenilen bilgiler başka şehir ve beldelere taşınmış; ilim öğrenen sahabiler de sahip oldukları birikimi başkalarına aktarmıştır.

Mescid-i Nebevi'den şehirlerin ilim halkalarına

İslam coğrafyasının genişlemesiyle birlikte mescit/cami merkezli eğitim anlayışı çeşitli şehirlerde farklı uygulamalarla devam etmiştir. Yeni kurulan veya fethedilen şehirlerde inşa edilen mescitler, ibadet hayatının yanı sıra öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü mekânlar olarak da işlev görmüştür. İlk dönemlerden itibaren camilerde oluşan ders halkaları zamanla farklı ilim dallarının

okutulduğu geniş çevrelere dönüşmüş; sonraki süreçte tefsir, kıraat, hadis, fıkıh, kelam gibi alanlarda dersler verilmiştir.

Büyük şehirlerdeki merkezî camiler, bu geleneğin güçlü biçimde sürdürüldüğü başlıca mekânlar arasında yer almıştır. Mekke'de Mescid-i Haram, Medine'de Mescid-i Nebevi, Şam'da Emeviyye Camii, Bağdat'ta Mansur Camii ve Mısır'da Amr b. As Camii, ibadet mekânları olmakla birlikte muhtelif ilimlerin okutulduğu ve âlimlerle talebelerin bir araya geldiği merkezler olarak öne çıkmıştır. Bu şehirler arasında Şam'ın (Dımaşk) ayrı bir yeri bulunmaktadır. Emeviler Dönemi'nden itibaren güçlü bir kültürel birikime sahip olan Dımaşk, sonraki asırlarda farklı bölgelerle kurduğu ilmî ilişkiler sayesinde önemli bir eğitim merkezi olmayı sürdürmüştür.

Şam'daki Emeviyye Camii, camilerin İslam eğitim tarihindeki yerini göstermesi bakımından dikkat çekici bir örnektir. Caminin eğitim geleneği erken dönemlere kadar uzanmakta; Abdülmelik b. Mervan (ö. 86/705) döneminde Hişam b. İsmail el-Mahzumi tarafından oluşturulduğu nakledilen kıraat halkası, burada sürdürülen Kur'an öğretiminin örneklerinden birini teşkil etmektedir. Zamanla caminin harim, avlu ve revaklarında farklı ilim dallarına mahsus ders halkaları oluşmuştur. Özellikle Kur'an öğretimine yönelik, en büyüklerine 300-400 kişinin katıldığı 24 ayrı sub' meclisi (şube/alt meclis) oluşturulmuştur. Nitekim İbn Şeddâd, kendi döneminde camide 6 medrese, 11 ilim, 5 hadis halkası ve 120 Kur'an talimi halkasının bulunduğunu kaydetmektedir. (İbn Şeddad, *el-A'lâku'l-hatîre*, Mısır:1272-1281, s. 82-85)

Emeviyye Camii'ndeki bu ilmî faaliyet, Şam'ın dışından gelen âlim ve talebeleri de kendisine çekmiştir. Hadis rihlesi amacıyla şehre gelenlerin camideki ders halkalarına katılması ve bazı tanınmış âlimlerin burada ders vermesi, caminin yalnızca mahalli bir eğitim mekânı olmadığını göstermektedir. Daha sonraki dönemlerde, "Kubbetü'n-Neşr" altında sürdürülen dersler de bu geleneğin kurumsallaşan yönlerinden biri olmuştur. Burada ders vermek Şam'ın en itibarlı ilmî görevlerinden biri kabul edilerek hocalara "Müderrisü'l-Kubbe" ünvanı verilmiştir. Emeviyye Camii, böylece Mescid-i Nebevi'de başlayan cami merkezli eğitim anlayışının farklı disiplinleri, hoca ve talebeleri aynı mekânda buluşturan daha geniş bir yapıya dönüştüğü örneklerden biri hâline gelmiştir.

Camiden medreseye süregelen ilim

İslam dünyasında ilim faaliyetleri zenginleştikçe daha düzenli ve belirli programlara dayanan eğitim kurumlarına duyulan ihtiyaç da artmış, bu gereksinim zamanla medreselerin ortaya çıkmasına ve yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle Nizamiye Medreseleri, eğitim faaliyetlerinin daha sistemli bir yapı içerisinde yürütülmesine önemli katkılar sağlamıştır. Medreselerin ortaya çıkmasıyla cami ve medrese, uzun süre birbirini tamamlayan iki eğitim çevresi olarak varlık göstermiştir. Camiler daha çok ders halkaları ve ilmî müzakerelerin sürdürüldüğü mekânlar olarak vazife görürken medreseler zamanla daha düzenli ve kurumsal bir eğitim yapısına kavuşmuştur.

Memlükler Dönemi'nde özellikle Şam'daki büyük camilerin ileri seviyede ilim tahsil eden talebelere de hizmet vermesi, bu devamlılığın dikkat çekici örneklerinden biridir. Bununla birlikte cami ile medrese arasında kesin bir ayrışma yaşanmamış; iki yapı değişen ihtiyaçlara cevap veren, aynı ilmî hayat içerisinde birbirini destekleyen kurumlar olarak mevcudiyetini sürdürmüştür. Kimi zaman bir mescidin ders halkası kimi zaman bir medresenin dersliği kimi zaman da bir âlimin çevresinde oluşan küçük bir meclis, ilmin aktarılmasına hizmet etmiştir. Kurumların şekli değişmiş fakat öğrenme, öğretme ve insan yetiştirme anlayışı da devam etmiştir. Osmanlı Dönemi'nde büyük camilerde dersiâmlar tarafından yürütülen dersler de bu geleneğin farklı bir tarihî bağlamda sürdüğünü göstermektedir.

Mescid-i Nebevi'nin ilim mirası ve günümüzde camiler

Mescid-i Nebevi merkezli hayatın İslam medeniyetine etkisini sadece camilerin eğitim faaliyetlerinde görmek isabetli değildir. Burada şekillenen hayat anlayışı, Müslümanların bilgiye, öğrenmeye ve öğretmeye yükledikleri anlamı da etkilemiştir. Resulullah zamanında bilgi, sorumluluk doğuran bir emanet olarak görülmüştür. Öğrenen kişi öğrendiğiyle değişmekte, değişen ise sahip olduğu birikimi başkalarına ulaştırma

mesuliyetini taşımaktaydı. Bu bakış açısı, sonraki dönemlerde şekillenen güçlü hoca talebe geleneğinin temel unsurlarından biri olmuştur. Bir âlimin yetiştirdiği öğrencinin başka bir şehre giderek ders vermesi ve yeni talebeler yetiştirmesi, ilmî birikimin farklı coğrafyalara taşınarak güçlü bir iletişim ağının oluşmasını sağlamıştır. Ayrıca camilerin bu süreçteki rolü de önemlidir. Cami, insanları aynı mekânda buluşturan bir yapı olarak farklı sosyal çevrelerin karşılaşmasına imkân sağlamıştır. Âlimle talebe, şehir sakiniyle yolcu, gençle yaşlı aynı muhitte bulunabilmiş; böylece bilgi, yalnızca belirli bir kesimin erişebildiği bir imkân olmaktan çıkmıştır. O nedenle İslam medeniyetinin ilmî birikimini yalnızca ortaya çıkan eserler veya kurulan medreseler üzerinden açıklamak yeterli değildir. Bu eserleri yazan, okuyan, müzakere eden, öğrenciler yetiştiren ve birikimini muhtelif bölgelere taşıyan insanların oluşturduğu canlı eğitim çevresi de İslam medeniyetinin temel unsurlarındandır.

Öte yandan ashab-ı suffe örneğinin günümüze bakan yönünü değerlendirirken geçmişteki uygulamaları olduğu gibi bugüne taşımaya çalışmak yerine bu tecrübenin arkasındaki temel anlayışı görmek daha anlamlıdır. Zira şartlar, ihtiyaçlar ve eğitim yöntemleri değişse de insanın öğrenme ihtiyacı, aidiyet arzusu, anlaşılma beklentisi ve öğrendiklerini hayatına yansıtma isteği varlığını sürdüregelmiştir.

Bugün camilerde Kur'an eğitimi, sohbetler, çocuklara ve gençlere yönelik çalışmalar, çeşitli seminerler ve kültürel faaliyetler yapılmaktadır. Ancak suffe örneği bizlere eğitimin sırf bilgi vermekle tamamlanmadığını hatırlatmaktadır. Bir çocuğun Kur'an okumayı öğrenmesi kadar öğrendiği değerleri davranışlarına yansıtması; bir gencin dinî bilgi edinmesi kadar soru sorabilmesi, kendisini ifade edebilmesi ve camiyle sağlıklı bir bağ kurabilmesi de önemlidir. Özellikle gençler, yalnızca dinleyici oldukları ortamlardan uzaklaşabilirken görüş ve düşüncelerini rahatlıkla ifade edebildikleri, hata yaptıklarında dışlanmadıkları ve kendilerine değer verildiğini hissettikleri bir çevrede öğrenme istekleri güçlenebilmektedir. Bu nedenle günümüz camisinin eğitim fonksiyonu sadece bilgi aktarmakla sınırlı kalmamalı, insanın kendisini geliştirebileceği güvenli ve samimi bir ilişki ortamı oluşturmayı da gerektirmektedir. Allah Resulü'nün eğitim örneğinde görülen doğrudan iletişim, sahabeyi tanıma, sorularına cevap verme ve gerektiğinde davranışlarıyla örnek olma gibi uygulamalar, günümüz eğitimi açısından da dikkate alınması gereken bir yaklaşımdır.

Mescid-i Nebevi etrafında şekillenen eğitim tecrübesi, eğitimin hayatın dışında ve ondan bağımsız bir faaliyet olarak görülmediğini ortaya koymaktadır. Eğitim, insanın gündelik hayatı, ahlakı ve toplumla ilişkileriyle birlikte şekillenmiştir. Mescid-i Nebevi'de başlayan bu anlayış suffe geleneği ile derinleşmiş, sahabiler aracılığıyla çeşitli bölgelere taşınmış, camilerdeki ders halkaları ve medreselerle yeni formlar kazanmıştır. Mekânlar ve yöntemler değişse de insan yetiştirme, bilgiyi hayata taşıma ve öğrendiklerini başkalarına aktarma anlayışı mevcudiyetini sürdürmüştür. Bu bakımdan Mescid-i Nebevi'yi yalnızca geçmişte kalmış bir ibadet mekânı olarak görmek, onun İslam toplumunun oluşumundaki gerçek yerini anlamayı eksik bırakacaktır. O, içerisinde ibadet edilen cami oluşunun ötesinde, aynı zamanda insanların öğrendiği, sorularına cevap aradığı, iletişim kurduğu, dayanışma gösterdiği ve hayatlarını yeniden şekillendirdiği toplumsal bir merkezdir. İslam medeniyetinin sonraki asırlarda oluşturduğu güçlü ilim geleneğinin arka planında bu kuşatıcı anlayışın izlerini görmek mümkündür. ■

Suffe örneği bizlere eğitimin sırf bilgi vermekle tamamlanmadığını hatırlatmaktadır. Bir çocuğun Kur'an okumayı öğrenmesi kadar öğrendiği değerleri davranışlarına yansıtması; bir gencin dinî bilgi edinmesi kadar soru sorabilmesi, kendisini ifade edebilmesi ve camiyle sağlıklı bir bağ kurabilmesi de önemlidir.

MEDENİYETİMİZİN TEMEL TAŞLARI **CAMİLER**

Ahmet ÜNAL
DİB İrşat Hizmetleri Daire Başkanı

Dünyanın neresine gidersek gidelim, gözümüz mutlaka bir cami ve mescit arar. Bunun en önemli sebebi; hiç şüphesiz köylerimizin, beldelerimizin ve şehirlerimizin tam ortasında mutlaka bir cami ve mescit inşa etmiş olmamızdır. Medeniyetimizi, camiler etrafında imar etmemiz; çarşı ve pazarları camilerin etrafında kurmamızdır. Hanelerimizin kapılarından çıktığımızda camileri görmenin verdiği mutluluğu, minareden yankılanan ezan sesinin pencerelerimizden içeri dolduğundaki hazzı, hiçbir şeyle değişmeyen bir milletiz. Doğduğumuzda sağ kulağımıza ezan, sol kulağımıza kamet getirilerek ismimizin konulduğu bizler, bir caminin yanı başında ismimizin yazılı olduğu bir taşın altında ebediyet istirahatgâhımızın hayallerini kurmuşuzdur. Bu durum ise cami ve mescitleri inşa etmenin fıtratımızda olduğunun en önemli göstergelerinden biridir. Kur'an-ı Kerim'de buyrulan; bu hususlarla ilgili yazı kaleme alanların veya sohbet edenlerin değindiği, "Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi elbette Mekke'de, âlemlere rahmet ve hidayet kaynağı olarak kurulan Kâbe'dir." (Âl-i İmran, 3/96) ayet-i kerimesinden de anlıyoruz ki camiler ve mescitler, insanlık tarihiyle aynı yaştadır, kıyamete kadar da varlıklarını devam ettireceklerdir.

Dikkatlerimizi başka bir hususa daha çekmek isterim. Bizler yurt içinde ya da yurt dışında şehir gezileri gerçekleştirdiğimizde, bu ziyaretlerin içine mutlaka bir camiyi ya da mescidi dâhil ederiz. Ülkemize gelen yabancı misafirlerin, şehirlerimizde en çok ziyaret ettikleri yerler de camilerimizdir. Çünkü toplumdaki inanç birliği, kültür birliği, gönül birliği, hedef birliği ile camiler arasında sıkı bir bağ vardır. Bir şehirde cami varsa birlik vardır, birliğin olduğu yerde de cami vardır. Bir beldede cami varsa orası nefes alıyor, nefes aldırıyor demektir.

Medeniyetimizde, "mescit" secde edilen yer, "cami" kelimesi ise toplayan, bir araya getiren yer anlamlarında kullanılmıştır. Bu yönüyle cami, mimari bir yapı olmanın ötesinde tanışmanın, kaynaşmanın, yardımlaşmanın ve ortak bir aidiyet duygusunun geliştiği toplumsal bir zemindir. Kur'an-ı Kerim'de, "Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte onların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur." (Tevbe, 9/18) buyrulmaktadır. Ayette geçen "imar" kavramı da yalnızca cami ve mescitlerin inşa edilmesini ve maddi bakımdan korunmasını değil kuruluş amaçlarına uygun biçimde canlı tutulmasını ifade eden geniş bir anlam taşımaktadır.

Esasında camiler, içinde öğrendiklerimizi hayatımıza aktarmak için inşa edilen birer mekteptir. Camiler bizi bir araya getirir, aynı safta omuz

omuza buluşturur; birlik, beraberlik ve kardeşliğimizi pekiştirir. Bu durum ise camiyle sınırlı değildir. Esasında camiler bize şöyle seslenir: "Ey Müslümanlar! Benim bağrımda bir araya geldiniz. Makamınızdan, mevkinizden, statünüzden sıyrıldınız. Hep birlikte Allah'a kulluk ahdinizi yenilediniz. Burada öğrendiklerinizi sosyal hayata aktarın. Sakın birbirinizden ayrılmayın. Kardeşlik bağlarınızı güçlü tutun. El ele, gönül gönüle verin. Birbirinizin yardımına koşun, üstünlük yarışına girmeyin. İyilikte ve takvada yardımlaşın, sakın ha kötülükte ve düşmanlıkta yardımlaşmayın. Küslükleri sonlandırın. Fitne ve fesada geçit vermeyin. Aranıza nifak ateşi sokmayın. Düşmanlarınızı sevindirmeyin." Camiler bizi irşat eder; bilmediklerimizi bildirir, bildiklerimizi ise yeniden anlamlandırmamıza vesile olur. Ezanlarıyla felaha, mihraplarıyla kıyama, kürsüleriyle ilme, minberleriyle hikmete davet eder. Yine bu durumların hepsi caminin içerisiyle sınırlı kalamaz. Zira kadın erkek her mümin, beşikten mezara kadar ilim öğrenmekle mükelleftir. Hikmet, müminin yitik hazinesidir, onu nerede bulursa sahiplenmelidir.

Camiler ve mescitler, İslam medeniyetinde yalnızca namazların eda edildiği bir ibadet mekânı olarak görülmemiş; Müslümanları aynı kıblede, aynı safta ve ortak değerler etrafında buluşturan bir hayat merkezi olarak kabul edilmişlerdir. Bu anlayışın en güçlü örneği ise Mescid-i Nebevi'de görülmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Medine'ye hicretinin ardından Mescid-i Nebevi'yi inşa etmesi, mescit ve camilerin İslam toplumundaki merkezî konumunu göstermektedir. Burada namazların yanı sıra sohbet ve irşat faaliyetleri yürütülmüş, toplumun meseleleri görüşülmüş, elçiler kabul edilmiş ve çeşitli sosyal ihtiyaçlara cevaplar verilmiştir. Böylece ibadet, eğitim, istişare ve dayanışma, birbirinden kopuk alanlar olarak değil aynı hayat anlayışının birbirini tamamlayan unsurları olarak şekillenmiştir.

Mescid-i Nebevi'nin hayatla kurduğu bağ, toplumun her kesimini kuşatmasında da görülmektedir. Kadınlar mescitteki ibadet ve eğitim hayatına katılmış, çocuklar bu ortamın dışında tutulmamıştır. Suffe, ders halkaları ve farklı ihtiyaçlara göre kullanılan bölümleriyle Mescid-i Nebevi; caminin, yalnızca bir ibadetgâh değil insanı hayatın farklı alanlarında kuşatan bir mekân olabileceğinin, cami merkezli bir toplum ve şehir tasavvurunun ilk örneğini ortaya koymuştur. İbadetin insanı hayattan uzaklaştırmadığı; ilme, kardeşliğe, istişareye ve sorumluluğa yönelttiği bu anlayış, ilerleyen asırlarda İslam medeniyetinin şehir ve kurumlarına da yön vermiştir. Mescid-i Nebevi'de başlayan bu sosyal ve dinî hayat düzeni, sonraki dönemlerin cami merkezli medeniyet anlayışına öncülük etmiştir.

Caminin sunduğu önemli imkânlardan biri de insanların aynı mekânda buluşabilmesidir. Zira camilerimizin kapıları, yalnız namaz vakitlerinde değil farklı zamanlarda ve farklı ihtiyaçlar karşısında da insanlığın hizmetine açıktır. Modern şehir hayatında teknolojinin de gelişmesiyle beraber dünyanın bir ucundan anında haber alan insanlar, yanı başında bulunanlardan bihaber olabilmektedir. İşte tam bu noktada camiler, yüz yüze ilişkiyi ve mahalle aidiyetini besleyen ortak alanların başında gelmektedir. İnsanların birbirlerini tanıması, birbirlerinin hâllerinden haberdar olması ve ortak bir mekân etrafında buluşması, camilerimizin sosyal hayata sunduğu en önemli katkılar arasındadır. Caminin özgün rolü, çevresiyle güçlü ilişkiler kuran ve insanı merkeze alan bir buluşma noktası olabilmesidir. Caminin özgün imkânı ise aynı mahallede yaşayan insanları düzenli biçimde bir araya getirebilmesidir.

Kur'an-ı Kerim'de buyrulduğu üzere, "Mescitler ve camiler Allah'ındır..." (Cin, 72/18) Buralara gelen insanlar duyûfullah, yani Allah'ın misafirleridir. Allah'ın misafirlerine hizmet etme bahtiyarlığına nail olanlar ise İslam'ın gönüllü irşatçıları olan din görevlilerimizdir. Müftülerimiz, vaizlerimiz, imam hatiplerimiz, müezzin kayyımlarımız, Kur'an kursu öğreticilerimizdir. Din görevlileri, Allah Resulü'nün (s.a.s.) mirasını omuzlamış, hakikatin sorumluluğunu yüklenmiş; sıkıntı, kaygı ve kederleri ne kadar çok olursa olsun -Rabbim bir daha böyle bir acı yaşatmasın, 6 Şubat depremlerinde de gördüğümüz üzere- temsil ettiği dinin güzelliklerini yüzüne yansıtan, muhataplarına tebessüm edebilen ve tebessüm ettirebilen gönül insanlarıdır.

Din görevlileri, şehirlerin manevi hayatına yön veren müftülerdir. Kürsülerden hak ve hakikati dile getiren vaizlerdir. Minberlerden İslam'ın hayat veren ilkelerini aktaran hatiplerdir. Mihraplardan Allah'ın yoluna çağıran, insanlığa öncülük eden imamlardır. Minarelerden, -şehadetleri dinin temeli- ezan-ı Muhammedi'yi haykıran müezzinlerdir. Kur'an kurslarında ve camilerde Kur'an-ı Kerim'i öğretmeye, yaşanılır kılmaya gayret eden Kur'an kursu öğreticileridir. Hasılı onlar, sahih dinî bilgiyi, başta aziz milletimiz olmak üzere bütün insanlıkla buluşturmaya çalışan hademe-i hayrat, yani hayrın öncüleri olan din gönüllüleridir. Ülkemizin en ücra köşeleri dâhil her yerinde; camilerimizin mihrabından, minberinden, kürsüsünden, minaresinden hakkın ve hakikatin sesini yükselten, Kur'an kurslarımızda Allah'ın kitabını ve güzel ahlakı öğreten, büyük bir özveriyle milletimizin manevi hayatına rehberlik eden, bu mübarek vazifeyi hayat tarzı edinen bir din görevlimiz vardır, inşallah var olmaya da devam edecektir.

Diyanet İşleri Başkanlığının kuruluşundan günümüze dek yürüttüğü hizmetlerin başında kuşkusuz cami eksenli din hizmetleri gelmektedir. Başkanlıkça bu hizmetlerin daha düzenli ve verimli bir şekilde yürütülmesini sağlamak ve caminin toplumsal hayattaki önemi ve işlevlerine vurgu yapmak amacıyla 1-7 Ekim tarihleri, "Camiler ve Din Görevlileri Haftası" olarak idrak edilmektedir.

Başkanlığımız, 2026 yılı Camiler ve Din Görevlileri Haftası temasını ise "Cami ve Sosyal Hayat" olarak belirlemiştir. Hafta teması kapsamında merkez, taşra ve yurt dışı teşkilatlarınca zengin içerikli faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Bu doğrultuda caminin yalnızca bir ibadet mekânı değil hayatın merkezinde yer alan bir buluşma, güven ve huzur yuvası olduğu vurgulanmaktadır. "Camide hayat var, hayatın kalbi camide atar." çağrısı etrafında; namazla kurtuluşa ve cennetin anahtarına davet eden, kalplere zikir ve duayla huzur aşılayan, ilimle güvenli bir sığınak sunan, müminleri kenetlenmiş bir bina gibi bir araya getiren ve vakit geçmeden ebedî kulluğa çağıran camilerimizin sosyal hayatı ihya edici fonksiyonu öne çıkarılmaktadır.

Hafta vesilesiyle personelimizin mesleki yeterliklerini, araştırma ve sunum becerilerini artırmak amacıyla bu sene de "Hafızlık", "Kur'an-ı Kerim'i Güzel Okuma", "Ezanı Güzel Okuma" ve "Etkili Hutbe Sunumu" yarışmaları icra edilmektedir. Ayrıca bölgelerinde, özellikle sosyal sorumluluk alanında örnek proje ve uygulamalarıyla farkındalık oluşturan imam hatip ve müezzin kayyımlardan müteşekkil "Cami Görevlileri Çalıştayı" düzenlenmekte, seçilen örnek proje ve uygulamalar da ülkemiz genelinde neşvünema bulsun diye tecrübe paylaşımı toplantıları tertip edilmektedir. Ve yine "Şehirlerin Kalbi Camide Buluşalım" projesi kapsamında kadın, aile, genç, çocuk ve engelliler başta olmak üzere toplumun tüm kesimlerine yönelik başta sabah namazı ve cuma gecesi olmak üzere cami buluşmaları gerçekleştirilmektedir. Hafta vesilesiyle cami ve din hizmetlerine katkıda bulunan hayırsever vatandaşlarımıza teşekkür sadedinden hareketle hediyeler takdim edilmektedir. Bunlara ilave olarak kan bağışı kampanyaları ile kermesler organize edilmekte; cezaevi, huzurevi, sevgi evleri, hastaneler, esnaf ile şehit ve gazi aileleri ziyaret edilmekte; panel, konferans, sergi, tasavvuf musikisi konserleri, radyo ve TV programları ile halka açık bilgi, şiir ve kompozisyon yarışmaları düzenlenmekte, böylelikle toplumumuzla öteden beri varolagelen güçlü bağlarımızın daha da güçlenmesine çaba gösterilmektedir.

Başkanlığımız, camilerin toplumun bütün kesimlerine hitap etmesini esas almaktadır. Kütüphane, okuma alanı, gençlik merkezi, aile ve dinî rehberlik büro ve merkezleri gibi mekânlarla çocuklara, gençlere, kadın ve ailelere, engelli bireylere yönelik din hizmeti sunmanın gayreti içindedir. Camiyle hayat arasındaki bağın yeniden güçlendirilmesinin yolunun aileye camide yer açmaktan geçtiğine inanarak hizmetlerini sürdürmektedir. Çocukların camilerde ve Kur'an kurslarında kurduğu arkadaşlıktan gençlerin cami merkezli faaliyetlerine, ailelerin aynı kubbe altında buluşmasından toplumun farklı kesimlerine yönelik hizmetlere kadar uzanan bu alan, caminin medeniyetimizdeki birleştirici işlevinin devam ettiğini göstermektedir. ■

Söyleşi
Mustafa Mirza DEMİR

Dr. Hüseyin HAZIRLAR:

“Camiyi yalnızca ibadet edilen bir yapı olarak değil sosyal ve manevi hayatın bir parçası olarak ele almak gerekir.”

İslam medeniyet tasavvurunda camilerin önemi ve tarihî seyri hakkında neler söylersiniz?

Asr-ı Saadet’ten bugüne mescit ve camilerimiz, Allah’a ibadet edilen ve gönüllere huzur veren müstesna mekânlardır. Aynı zamanda ilim, hikmet ve irfanın taşıyıcısı olan camiler, şehirlerin kalbi ve İslam medeniyetinin simgelerindendir. Minareleri tevhidi, ezanları şehadeti hatırlatır; mihrabı, kürsüsü ve minberi hakikatin sesini yükseltir.

Ecdadımız bu anlayışı hayatın farklı alanlarına taşıyarak büyük bir medeniyet inşa etmiştir. Camilerin taşıdığı anlamı kavramak için öncelikle Mescid-i Nebevi’ye bakmak gerekir. Peygamber Efendimizin (s.a.s.) döneminde mescit; ibadetin yanında ilim öğrenilen, istişare edilen ve dayanışmanın yaşandığı bir merkezdi. Bu anlayış, sonraki asırlarda da sürdü;

Camilerin, hayatın daha fazla içinde olması önemli. Kütüphaneler, çocuk ve gençlik alanları, kültür ve sanat faaliyetleri, spor imkânları ve sosyal sorumluluk çalışmalarıyla bu mekânları hayatın doğal bir parçası hâline getirmeliyiz.

camilerin çevresinde çarşılar, medreseler, imaretler ve kütüphaneler gelişti, eğitimden sağlığa ve sosyal yardımlara kadar pek çok hizmet burada hayat buldu. Osmanlı külliyeleri bunun en güzel örneklerindendir. Bu nedenle cami tarihini yalnızca mimari gelişim üzerinden okumamak gerekir. Kubbeler, minareler ve külliyeler elbette önemlidir; ancak asıl değer, bunlara anlam kazandıran medeniyet anlayışındadır.

Bugün de bu mirası çağımızın ihtiyaçlarıyla buluşturabiliriz. Çocuklarımızın ilim ve güzel ahlakla, gençlerimizin kültür, sanat ve fikirle buluştuğu; büyüklerimizin tecrübelerini yeni nesillere aktardığı, ihtiyaç sahiplerinin gözetildiği canlı mekânlar oluşturabiliriz. Böylece komşuluk ve kardeşlik bağlarını güçlendiren bir sosyal hayatın yeniden gelişmesine katkı sunabiliriz. Esasında bu anlayış, Mescid-i Nebevi'nin ruhunu çağımızın ihtiyaçlarıyla buluşturmanın en güzel yollarından biridir.

Mahalle ve kent kültüründe camiler; avlusuyla, meydanıyla, derneğiyle, çay ocağıyla mahallenin kalbinin attığı bir buluşma ve sosyalleşme noktasıydı. Günümüz şehirleşmesinde mahalle camiinin o birleştirici, kucaklayıcı ve dayanışmayı besleyen sosyal rolü ne kadar korunabiliyor?

Geleneksel İslam şehir tecrübesinde cami, avlusu, çeşmesi, mektebi, vakfı ve çevresindeki gündelik yaşamla insanları birbirine bağlayan önemli bir mekân işlevi görüyordu. İnsanlar burada namazın yanı sıra birbirlerinin hâlini sorar, ihtiyaçlarından haberdar olur, sevinçlerini ve hüzünlerini paylaşır, cenaze ve düğünlerinde birbirlerinin yanında dururlardı. Böylece komşuluk ilişkileri canlı tutulur, mahalle aidiyeti ve dayanışma güçlenirdi.

Bu yönüyle cami, dinî ve sosyal hayatın iç içe geçtiği şehir anlayışının önemli unsurlarından biriydi. Bugün ise şehirleşmeyle birlikte bu ilişki biçiminin değiştiğini görüyoruz. Dikey yapılaşma, yoğun çalışma temposu, bireyselleşme ve mahallelerin giderek anonimleşmesi, caminin toplumsal hayattaki konumunu zayıflattı.

Bununla birlikte caminin toplumsal işlevini bütünüyle kaybettiğini düşünmüyorum. Cenaze ve taziyelerde, ramazan ayı ve bayramlarda, yardım faaliyetlerinde ve afet gibi olağanüstü durumlarda bu işlevini hâlâ sürdürüyor. Bu nedenle yapılması gereken, geçmişteki mahalle modelini aynen kurmak değil caminin modern şehirdeki rolünü yeniden düşünmektir. Farklı yaş ve toplum kesimlerine hitap eden bir cami anlayışı, bu mekânların şehir hayatındaki birleştirici rolünü yeniden güçlendirebilir. Bunun için camiyi yalnızca ibadet edilen bir yapı olarak değil sosyal ve manevi hayatın da bir parçası olarak ele almak gerekir.

Müslüman bir toplum olarak camilerin ilim, eğitim öğretim, tebliğ ve irşat gibi fonksiyonlarını canlı tutmak için üzerimize düşeni yapabiliyor muyuz?

Bu konuda son yıllarda ortaya çıkan güzel ve umut verici örnekleri özellikle görmek gerekiyor. Camilerimizde namaz merkezli faaliyetlerin yanı sıra hayatın farklı alanlarına

dokunan, insanımızın gönlüne ve günlük hayatına temas eden pek çok çalışma yürütülüyor. Sabah namazı buluşmaları bunun güzel örneklerinden biridir. İnsanların güne birlikte başlaması, namazın ardından yapılan kısa sohbetler ve ikramlar, camiyi kardeşlik, muhabbet ve gönül birlikteliğinin mekânına dönüştürüyor. Günün bereketli bir vaktinde aynı safta buluşan insanların birkaç kelamı ve bir bardak çayı paylaşması, caminin gönülleri birbirine yaklaştıran kadim ruhunu yeniden hissettiriyor.

Cami çocuk buluşmaları, çocukların küçük yaşlarda camiyle sıcak bir bağ kurmaları açısından son derece önemlidir. Çocuklukta edinilen bu olumlu tecrübe, ilerleyen yıllarda kalıcı bir aidiyet duygusuna dönüşüyor.

Engelli bireylere yönelik buluşmalar ve erişilebilirlik çalışmaları; kadınlara yönelik eğitimler, ailecek camideyiz programları, yaşlı ziyaretleri ve ihtiyaç sahiplerine yönelik destekler de bu kapsamda değerlendirilebilir.

Elbette bugün bu çalışmaların pek çoğu gerçekleştiriliyor. Ancak bunları daha sistemli ve sürdürülebilir bir anlayışla geliştirmeye ihtiyacımız var. Özellikle çocuk ve gençlerin camiyle ilişkisini yalnızca dinî bilgi aktarımıyla sınırlamamalı; düşünme, soru sorma ve medeniyet bilinci kazanmalarına da katkı sağlamalıyız. Yetişkinlere yönelik sohbet, okuma, aile eğitimi ve rehberlik faaliyetleri de bu anlayışın bir parçası olmalıdır.

Unutmayalım ki caminin mimarisi onun bedeni ise ilim ve irşat da ruhudur. Beden ne kadar güzel olursa olsun, ruh yoksa hayatın farklı yönlerine dokunan bir medeniyet anlayışı oluşturmak mümkün değildir. İhtiyacımız olan, camilerimizi daha canlı, insanımızın gönlüne dokunan ve hayatla bütünleşen mekânlara dönüştürmektir.

Bireysellik ve bencillik gibi çağın buhranları arasında kalan gençlerimizin ve çocuklarımızın dünyasında camilerin ve cami merkezli bir hayatın cazibesini artırmak için neler yapılmalı?

Bugün çocuklarımız ve gençlerimiz için camiyi daha anlamlı ve çekici hâle getirmek istiyorsak öncelikle onların dünyasını anlamamız gerekiyor. Çünkü genç insanın yalnızca bilgiye değil anlam, aidiyet, istikamet ve kendisini dinleyen samimi ilişkilere ihtiyacı var. Sekülerleşme, dijitalleşme ve bireyselleşmenin belirginleştiği günümüzde iletişim biçimimizi de yeniden gözden geçirmeliyiz.

Caminin cazibesini artırmanın ilk şartı, oraya gelen gencin kendisini değerli ve saygın hissetmesini sağlamaktır. Genç, burada sadece dinleyen bir konumda olmamalı; soru soran, fikrini ifade eden, arkadaşlarıyla vakit geçiren ve sorumluluk alan bir özne olabilmeli. Böylesi bir ortam, dinî değerlerin gençlerimizin hayatında yalnızca bilgi olarak kalmayıp anlamlı bir karşılık bulmasını kolaylaştıracaktır.

Çocukların camiyle kurduğu ilk ilişkinin de büyük önem taşıdığını unutmamalıyız. Bu bağın sevgi, güven, merhamet ve güzel hatıralar üzerinden kurulması gerekiyor. Bunun için camilerin, hayatın daha fazla içinde olması önemli. Kütüphaneler, çocuk ve gençlik alanları, kültür ve sanat faaliyetleri, spor imkânları ve sosyal sorumluluk çalışmalarıyla bu mekânları hayatın doğal bir parçası hâline getirmeliyiz.

Dijitalleşmeyi bir tehdit olarak görmek yerine, doğru ve nitelikli kullanıldığında tebliğ, irşat ve manevi rehberlik için yeni bir imkân olarak değerlendirmeliyiz. Asıl hedefimiz, gençleri veya çocukları sadece camiye "getirmek" değil onlarla kalıcı bir gönül bağı kurmak olmalıdır. Sevginin, güvenin, ilmin, dostluğun ve iyiliğin hâkim olduğu bir cami ortamı, çağın savrulmaları karşısında onlar için sağlam bir liman ve hayatlarına yön veren bir anlam merkezi olmaya devam edecektir.

Camilerin ve minarelerin, sosyal hayatın dinamiklerine nasıl etki ettiğine 15 Temmuz gecesinde şahit olmuştuk. Bu örnekte olduğu gibi gerektiğinde, (afet, deprem, salgın gibi) olağanüstü dönemlerde camilerimizin birer sosyal mekân, sivil yardım ve dayanışma merkezine dönüşebilme potansiyelini ne kadar verimli kullanabiliyoruz?

15 Temmuz gecesi minarelerden yükselen salâlar, camilerin

ve din görevlilerinin toplum üzerindeki etkisinin yalnızca ibadetle sınırlı olmadığını hepimize yeniden gösterdi. O gece din gönüllülerimiz öncülüğünde camiler, milletimizi ortak bir sorumluluk ve dayanışma duygusu etrafında buluşturan güçlü bir merkez hâline geldi. Minarelerden yükselen salâlar, bir milletin ortak hafızasına ve vicdanına hitap eden güçlü bir ses oldu. Bu tecrübe, olağanüstü dönemlerde camilerin üstlenebileceği sosyal rolü yeniden düşünmemiz açısından son derece kıymetlidir.

Son dönemlerde inşa edilen camilere baktığımızda tek işlevli cami anlayışının giderek daha fazla cami merkezli külliye ve kompleks modeline dönüştüğünü görüyoruz. Kütüphane, konferans salonu, eğitim ve gençlik alanları, aşevleri, sosyal hizmet birimleri ve farklı amaçlarla kullanılabilecek ortak mekânların camiyle birlikte tasarlanması, toplumla kurulan bağı güçlendiriyor. Bu alanlar, normal zamanların yanı sıra afet ve kriz dönemlerinde de önemli işlevler üstlenebiliyor.

Son yıllarda yaşadığımız afetlerde şunu da yakından müşahede ettik. Din görevlilerimiz yalnızca din hizmeti sunan kişiler değil zor zamanlarda insanımızın yanında duran, onlara etkili manevi destek hizmeti sunan, ihtiyaçları tespit eden ve yardımlaşmayı harekete geçiren önemli gönül insanlarıdır.

Bu potansiyelden daha verimli yararlanabilmek için planlı ve koordineli bir yapıya ihtiyacımız var. Afet anında hangi caminin toplanma veya koordinasyon noktası olarak kullanılacağı, gönüllülerin nasıl organize edileceği, temel ihtiyaçların nasıl karşılanacağı ve din görevlilerinin hangi kurumlarla iş birliği yapacağı önceden belirlenebilir. Yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve gönüllülerle kurulacak iş birlikleri de bu kapasiteyi önemli ölçüde artıracaktır. Böylece modern cami ve külliyeler, normal zamanlarda sosyal ve manevi hayatı destekleyen, zor zamanlarda ise dayanışmayı güçlendiren canlı merkezlere dönüşebilir.

Toplumun manevi inşası ve ihyasında camilerin ve din görevlilerinin rolü çok önemlidir. Bu bağlamda ve "Camiler ve Din Görevlileri Haftası" teması çerçevesinde okurlarımıza ve din görevlilerimize vermek istediğiniz mesajlar nelerdir?

Camilerimiz, toplumumuzun manevi hayatının kalbi; din görevlilerimiz ise bu hayatın şekillenmesinde önemli birer rehberdir. "Camiler ve Din Görevlileri Haftası"nın bu yılki temasının "Cami ve Sosyal Hayat" olarak belirlenmesi, camilerin yalnızca ibadet mekânları olmadığını bir kez daha hatırlatmaktadır. Cami; insanın Rabbiyle buluştuğu, kardeşlik, dayanışma ve yardımlaşma duygularının güçlendiği bir hayat merkezidir. Bu anlayışın yaşatılmasında hademe-i hayratın sorumluluğu ve emeği büyüktür, taşıdıkları emanet ağırdır. Ömürlerini din hizmetine adayan her kademedeki din görevlilerimiz, toplumumuzun manevi rehberliğini üstlenen gönül insanlarıdır. Dünyaya gözlerimizi açtığımızda ezan ve kametle kulağımıza ilahi muştuyu ulaştırır; çocukluğumuzda ve gençliğimizde yol gösterir; vatan borcumuzu ödemek üzere yola çıktığımızda ve yuva kurduğumuzda dualarıyla yanımızda olurlar. Hayat yolculuğumuzun sonunda ise ebedî âleme uğurlanırken yine dualarıyla eşlik ederler.

Müftülerimiz, şehirlerin manevi hayatına yön verir; müezzinlerimiz, ezanlarıyla insanları huzura davet eder; imamlarımız, cemaate rehberlik eder; vaizlerimiz ise hak ve hakikati anlatır. Kur'an kursu öğreticilerimiz de çocuklarımızı Kur'an-ı Kerim ve Peygamber Efendimizin örnek hayatıyla buluşturur.

Bugün biz din gönüllülerine düşen en önemli görev, camilerimizi toplumun her kesimine açık; ilim, ahlak ve kardeşliğin merkezi kılma hususundaki gayretimizi arttırarak devam ettirmektir.

Din görevlilerimizin samimi gayretleriyle camilerimizin hayatla bağının güçleneceğine, bunun da milletimizin birlik ve beraberliğine katkı sağlayacağına inanıyorum. Bu vesileyle din hizmetinin her kademesinde görev yapan din görevlilerimize gönülden teşekkür ediyorum. Rabbim gayretlerini bereketli, hizmetlerini daim eylesin. ■

BİRLİK RUHU EKSENİNDE **CAMİ, CEMAAT, CEMİYET**

Doç. Dr. Halil ALTUNTAŞ

Heybetli bir aksakalın süslediği göğsü, içinde barındırdığı kalbin darbeli atışları ile kabarıp iniyordu. Taşıdığı "cihan devletinin başmimarı" ünvanı ve sahip olduğu tecrübe, onun bu heyecanını bastırmaya yetmiyordu. Büyük bir tevazu ile "kalfalık eserim" diye takdim edeceği Süleymaniye Camii'nin temeline ilk taş konmuş ve inşaat başlamıştı. Sinan, tasarladığı yapıyı ruhunda yoğura yoğura aylarını vermiş, yedi yıl sonra bir mimari yapı değil de âdeta bir şiir mabet ortaya koymuştu.

Bu satırlar, bir yandan hayalî tasvir ürünü olarak vücut bulurken bir yandan da ortak inanç ve tarih bilincimiz bana bu anlatım için "aynıyla vaki" telkininde bulunuyor; "Süleymaniye, bu sahneyi her tekbirde, her secdede bütün varlığı ile yaşatmakta." diyor.

O günden beri eser, bir taş yapıyı mabede çeviren o büyüyü, bir "şubesi" olduğu Mescid-i Haram'dan aldığının farkındadır sanki. Öyle bir edası, öyle bir cazibesi vardır. Yapı, secde yeri anlamına gelen "mescit" ismindeki derinliği her hâli ile sergilemekte, ama cami yaftası da ona ayrı bir heybet katmaktadır.

Süleymaniye'ye sadece bir sanat eseri gözü ile bakan kişi neyi görebilmiştir ki! Her şeye rağmen "fena"ya mahkûm bulunan maddi yapıya takılıp kalmadan, onu var kılan ebediyet ruhunu sindire sindire solumak, içeriden sahiplenmek, onun ehli, cemaati olmak gerek. Kendisi ile hemhâl olamadan ömür boyu yalnızca dışarıdan görülmekle sıradanlaştırılan bir cami, fırsat ve ortam oluşup da "izleyicisini" bağrına basınca bir kandil belki de ilk defa yanar,

yetim kalmış bir yüreğin kuytu köşeleri aydınlanır, bakan göz görür olur. Yahya Kemal, yaşadığı böyle bir ruh hâletini "Süleymaniye'de Bayram Sabahı" şiirinin düz ifadelere aktardığımız mısralarında şöyle yansıtıyor: "Ey ulu mabet! Seni ancak kubbenin altına geldiğim bu bayram sabahı anlıyorum. Bir zamanlar dışarıdan bakışla seni sadece mimari bir eser gözü ile seyrediyordum. Ama şimdi anladım ki sen bunun çok ötesinde şeysin. Senin gibi mana sembolü bir esere sahip millete mensup olmakla gururluyum. Sen bir mabetsin ve müminler; genci yaşlısı ile Allah'a kulluklarını sergilemek için kubbenin altında toplanmış, tek vücut olmuşlar. İbadet ruhu ile yoğrulan bu ortamda kendimi yıllardır özlemini çektiğim dedelerimin toplanıp bağışlanma diledikleri havayı solur gibiyim."

Saadet Asrı'nın Medine döneminde toplum çarkının dönmesi için gerekli hemen bütün faaliyetlerin icra merkezi konumunda olan mescit, camileşmeye doğru yol aldıkça maddi ve idari şartların gelişmesi ile burada icra edilen çoğu hizmet türü bağımsız alanlar hâlinde ayrı mekânlara taşındı. Ancak bu ayrışma sadece icra noktasında gerçekleşti. Topluma hâkim olan ruh, bu kurumları mescidin ifade ettiği anlam ve sahip olduğu ana hedef çerçevesinden yürütmekte idi. Zaman ve şartlar, camilerimizin yalnızca namaz kılınan yerler olduğu görüntüsünü öne çıkardı.

Zahirî manzara böyle olmakla birlikte İslam'ın mabedi, dinin yapıcı unsurlarının hareket noktası olma özelliğine ilke ve sosyal pratik olarak sahiptir. Nitekim topluma hizmet çerçevesinde çalışan sayısız vakıf ve benzeri pek çok hizmet, kurum, toplumsal hizmet oluşumları, caminin temsil ettiği mana ve icraattan beslenir. Bu noktadan bakınca cami etkinliklerini cuma namazı, beş vakit namaz ve diğer dinî ya da kültürel etkinliklere indirgemenin yanılgı olduğu fark edilir. Namazı camide birlikte kılmak, camiyi var eden asıl sebebin sadece bir yansıması, bir sonucudur. Bizatihi namazın da güttüğü temel hedef müminleri mutlak hakikat etrafında cem etmek, birleştirmektir. Camide cemaatle kılınacak namaz konusundaki kuvvetli nebevi teşvikin arkasında da bu yöneliş vardır. Allah'a kulluk noktasında sımsıkı birleşen gönüller, günlük hayatın "gelgit"lerine karşı sağlam bir "bağlayıcı"dır. Gönül birlikteliği için ortak maddi, fiilî zemin ve ortak idealler ile hemhâl olmak gerekir. İşte cami, bu amaçla kendisini var eden ilkeleri ezan adı ile her gün beş kere ilan eder. Bu ilkeler doğrultusunda bireyleri cemaate, cemaatleri cemiyete, gerçek üretken topluma dönüştürecek enerjisi ile büyük katkı sağlar. Bu üretken toplum, tüm kâinata hâkim tevhid ruhunu içine sindirip çokluk içinde birliği ve bütünlüğü yakalamış bireylerin toplumudur.

Bu ifade, teorik bir iddiayı değil mevcut şartlar içinde bile işlerliğini sürdüren bir gerçeği yansıtmaktadır. Yakın bir geçmişe kadar ekmek uğruna ata toprağından ayrılan insanı-

mız rızkını aradığı büyük şehir kıyılarında yaptığı derme çatma evinden önce ortak emekle çatıverdikleri camiye "sığınmakta" idi. Yeni bir yerleşim alanı oluşturacak iş adamının, seçtiği fiziki mekâna öncelikle bir cami inşa etmesinin ardındaki gerçek de bu yöneliştir.

Caminin temsil ve icra ettiği temel ilke, her ırk, renk ve sosyoekonomik düzeyden insanın bütün dünyevi farklılaşmalardan uzak olarak ve sadece "mümin ve Allah kulu" niteliği ile alınların secdeye konulmasında ifadesini buluyor. Modern zamanların ürettiği bencillik ölçeğine varan bireysel hayat pratiğinin her yönü ile yalnızlaştırdığı insanın kendini bulup hemcinsleri ile bütünleştireceği yer olarak caminin kapıları ardına kadar açıktır. Camide telkin edilen dinî, ahlaki ve içtimai ilkeler esasen birer ilişkiler öğretisi olarak toplum huzurunun ve birlik ruhunun sağlanmasında büyük öneme sahiptir. Bütün bu ilkelerin ortak ifadesi olan İslam kardeşliği ilkesi sınır tanımaksızın Müslümanlar arasında kopmaz bir bağdır. Cemaatle namaz kılmaya özen göstermek, Müslümanların birbirlerinin durumundan haberdar olmalarının, üzüntü ve sevinçlerini paylaşmalarının; karşılıklı yardım ve desteğin de zemini olur.

Günümüz insanı yalnızlığı, bunalımları, bireyselleşme ve bencilleşmesi ile baş edebilecek ortamı ve enerjiyi camilerin iç aydınlığı ile aşabilecektir. Katı benlik ve bencillik kıskacından kurtulmak, buranın ruhuna teslim olmaktan geçiyor. Kur'an-ı Kerim, mescitlerin toplumsal önemine çeşitli üsluplarla dikkat çeker. Mescitlerin Allah'a ait mekânlar olduğu, Allah ile birlikte başka hiç kimseye/hiçbir şeye ibadet edilmemesi ilkesini getirirken (Cin, 72/18) ruhların saf tevhid inancı merkezinde birleşmesini ister. İnsanın ulaşabileceği en yüksek iç dünya mertebesi olan imanda birlik, toplum için en sağlam birleştirici etken konumundadır. İşte cami, bu ruhun ışıl ışıl yansıdığı mekândır. Mümin toplum ile mescit olgusu arasında karşılıklı bir etkileşim yaşanır. Camide düzenli ve bilinçli olarak birlikte kılınan namaz, yüksek ideal-ler etrafında birleşmiş özel bir Müslüman topluluğu oluşturuyor. Aynı ruh, farkında olunsun olunmasın, bir şekilde cami dışına da taşınıyor.

Camide telkin edilen dinî, ahlaki ve içtimai ilkeler esasen birer ilişkiler öğretisi olarak toplum huzurunun ve birlik ruhunun sağlanmasında büyük öneme sahiptir. Bütün bu ilkelerin ortak ifadesi olan İslam kardeşliği ilkesi sınır tanımaksızın Müslümanlar arasında kopmaz bir bağdır.

Belki de bugün camilerin birleştirici etkisinin elle tutulur şekilde yaşandığı en belirgin yerler gurbet ellerdir. Müslümanların yeterli yoğunlukta yaşadıkları yurt dışı bölgelerinde camiler onların ortak değerlerinin beslediği enerji kaynağı konumundadır. Sosyal hayat, nerede ise bütünü ile cami etrafında şekillenir. İşin bütün sihri, insanların ruhu manevi ihtiyaçlarının, yönelişlerinin, hasret ve beklentilerinin yansıma bulduğu yerin cami oluşundadır.

Millî ve içtimai bütünlüğümüzün perçinlenmesi, dünya İslam toplumunun yeniden ümmet niteliğini kazanması, caminin temsil ve ifade ettiği nizamın sosyal hayatın tüm alanlarına yön vermesi ile gerçekleşecektir. Vesselam... ■

MODERN YALNIZLIK KRİZİNE KARŞI ÜNSİYET VE ÜLFET NEFESİ OLARAK CAMİLERİMİZ

Prof. Dr. Müfit Selim SARUHAN
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kalabalıklarda kayboluştan şuurlu varoluşa

Modern insan, dünyayı küçültüp kıtaları birbirine bağlarken kalpler arasına görünmez duvarlar örmekten de geri durmadı. Şehirlerin sınırları genişlerken gönüllerin iklimi daraldı. Komşuların, birbirlerinin ölümünden dahi günler sonra haberdar olduğu bu çağda yalnızlık, artık sessiz odaların sakini değil gürültülü kalabalıkların hastalığına dönüştü.

Yalnızlık, farklı hayatlarda farklı yüzler kazanır: Tek başına yaşayan yaşlı, üniversite okumak için ailesinden ayrılmış öğrenci, yeni bir şehre taşınmış ve çevresini henüz kuramamış genç, vatanından ayrı düşen göçmen, boşanma sonrasında evinde tek kalan insan, gece vardiyasında çalışan kişi, ekran başında kaybolmuş genç, aynı apartmanda komşusunun adını bile bilmeyen insan ve ekonomik sıkıntısını kimseye söyleyemeyen kişi...

İnsan yalnızca etten, kemikten ve biyolojik ihtiyaçlardan meydana gelmiş bir canlı değildir. O, korkularının gölgesinde güven arayan, umutlarıyla yarına uzanan,

alışkanlıklarıyla kendisine bir dünya kuran, tercihleriyle kim olacağına karar veren ahlaki bir varlıktır. Açlık, susuzluk, barınma ve korunma ihtiyacı bedenini harekete geçirirken anlaşılmak, sevilmek, inanmak, güvenmek ve anlamlı bir bütünün parçası olma arzusu, onun ruhunu ayakta tutar. Öyle ya, insan, bazen bir ekmeğin yokluğundan bazen de ekmeğini paylaşabileceği bir dostun bulunmayışından sarsılır. Paylaşılmamış bir hayatın kimsesizliği, insanı içten içe çökertir.

Biyolojik ihtiyaçların giderilmesi insana geçici bir emniyet verebilir. Ruhun asıl gıdası ise anlam, güven, sevgi ve aşkın bir hakikate bağlılıktır. Bu nedenle çağımızın insanı konfor içinde huzursuz, imkânlar arasında yoksul ve kalabalıkların ortasında kimsesiz kalabilmektedir. Dolayısıyla modern insanın bedeni doymuş fakat ruhu kendisine sunulan hayatın anlamına ikna olmamıştır.

Medeni varlığın görünmeyen borcu

Filozofların ifadesiyle insan, doğası gereği medenidir. Yani varlığını ve kemalini ancak başkalarıyla kurduğu yardımlaşma içinde gerçekleştirebilir. İnsan, dünyaya donanımsız gelir. Konuşmayı, düşünmeyi, üretmeyi ve hatta kendisini tanımayı, başkalarının aynasında öğrenir. Din kelimesinin taşıdığı "borç, hüküm, itaat ve karşılık" anlamları da insanın bu varoluşsal durumunu hatırlatır. İnsan, her şeyden önce kendisine verilmiş bir hayatın borçlusudur: Bedeni, mülkü değil emaneti; ruhu ise keyfince örseleyebileceği bir nesne değil korunması gereken ilahi bir varlıktır. İnsan, Allah'a, çevresine, canlılara ve tabiata karşı sorumludur.

İbn Miskeveyh'in dikkat çektiği üzere, "insan" kelimesinin kökünde unutmayı ifade eden "nisyan"dan önce yakınlık ve dostluk anlamındaki "*üns*" görülmelidir. (İbn Miskeveyh, *Tehzibu'l-Ahlâk ve Tathiru'l-Arak*, Neşr. Hasan Temim, Beyrut:1398) Yeryüzüne adım attığında yalnızca bozgunculuk çıkaracağı, kan dökeceği zannedilen insan (Bakara, 2/30), hakikatte ilahi bilginin sırrını taşır. İnsan, yabani ve ürkek bir varlık olarak değil ünsiyet kurmaya yatkın bir tabiatla yaratılmıştır. Ünsiyetini kaybeden insan, yalnız çevresinden değil kendi özünden de uzaklaşır. Ünsiyet, yabancılığın ilk perdesini aralayan tanışma ve yakınlaşma; ülfet ise bu yakınlığın güven, muhabbet ve sadakatle gönül birliğine dönüşmesidir.

Camiler, ezanla birbirine yaklaşan insanların saf, selam, sohbet ve hizmet içinde ülfet kazandığı bir mektep; birbirine yabancı düşmüş ruhların aynı kıble etrafında yeniden nefes aldığı bir varoluş iklimidir. Böylece cami, bireyin yalnızlık cenderesinde daralan ruhuna, cemaatin diriltici soluğuyla bir inşirah sunar; ünsiyeti, karşılaşmadan kardeşliğe, ülfeti ise geçici beraberlikten ahlaki sorumluluğa yükseltir.

Modern bireycilik, özgürlüğü çoğu zaman kimseye muhtaç olmamak şeklinde tanımladı. Hâliyle insan, eşyaya sahip oldukça bağımsızlaşacağını sandı. Sonunda ise sahip olduğu eşya, onun sahibi oldu. Daha görünür, daha güçlü ve daha fazla tüketebilir hâle gelirken korkularının, arzularının ve başkalarının onayının esiri oldu. Çünkü insan mutlak anlamda bağımsız yaşayamaz: Ya geçici değerlerin, gücün ve nefsin kulluğuna girer ya da bütün sahte merkezleri aşarak hakikate bağlanır. İslam'ın tevhid çağrısı, bu nedenle yalnız metafizik bir davet değil insan ruhunu, benliğin çoğalmış efendilerinden kurtaran varoluşsal bir özgürlük hareketidir. "La ilahe illallah" ilkesi, sadece Allah'ın varlığını ikrar etmek değil korkuların, servetin, makamın, kalabalıkların ve benliğin mutlaklaştırılmasını reddetmektir.

Kur'an'da "ben"den "biz"e: Fatiha'nın cemaat dili

Kur'an, pek çok sure ve ayette müminleri birlik olmaya davet eder. İnsana sorumluluklar yükler ve ayrıca insanı yalnız bir birey olarak değil Allah'a karşı kul, ailesine karşı sorumlu, mümine karşı kardeş, komşusuna karşı emin ve bütün varlığa karşı ahlaki bir özne olarak da tanımlar. "...İyilik ve takva üzere yardımlaşın..." (Maide, 5/2) buyruğu, imanı başkasının yüküne uzanan bir ele dönüştürür. "...Birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık..." (Hucurat, 49/13) ayeti ise farklılıkları, yalnızlığın duvarı değil ünsiyetin kapısı yapar.

Asr suresi, zamanın akışı içinde yanlış güvenlere bağlanan insanın hüsranını haber verir. Kurtuluş; iman etmek, bilgiyi

ve inancı salih amele dönüştürmek, hakkı ve sabrı birbirine tavsiye etmektir. Buradaki sabır, edilgen bir bekleyiş değil kötülüğün, anlamsızlığın ve yalnızlaştırıcı hayat biçimlerinin karşısında gösterilen etkin bir dirençtir.

Fatiha suresinin dili ise insanı teklik dilinden şahsiyete ve cemaate taşır. Kul, namazı cemaatle kılmadığında, namazda Rabbiyle baş başa kaldığında bile "Yalnız sana ibadet ederim ve yalnız senden yardım dilerim." yerine, "Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz." der. Dua eden dil tek olsa da duanın öznesi "biz"dir. Mümin, kendi kurtuluşunu toplumun kurtuluşundan ayıramaz. Hidayeti de yalnız kendisi için değil hepimiz için ister: "Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet!"

Taşın manaya, mekânın dermana dönüşmesi

Caminin şeklî sebebi, mimarisinin insanı kıbleye yönelten, dağınıklığını düzene kavuşturan ve fâniliğini sonsuzluk duygusuyla buluşturan biçimidir. Kubbe, göğe açılan ruhu; mihrap, istikameti; minare ise yatay dünyanın meşguliyetlerine gömülmüş insana yöneltilen dikey çağrıyı temsil eder. Gayesi insanı parçalanmışlığından kurtararak Rabbiyle, kendisiyle ve toplumla yeniden buluşturmaktır. Taş, dışarıda yükselirken asıl cami insanın içinde inşa edilir. Minare şehirde yükselirken asıl çağrı ruhun derinliğinde duyulur.

Saf düzeni bu mimarinin yaşayan parçasıdır. Zenginle fakir, yöneticiyle işçi, gençle yaşlı aynı çizgide durur. Makamlar kapıda bırakılır, kibir secdede çözülür. İnsan orada yalnızca Allah'a yönelmez, omuz verdiği kişinin de kendi kaderinden bir parça olduğunu hisseder. Cami böylece eşitliği anlatan değil eşitliği bedene ve ruha taşıyarak yaşatan bir varoluş mekânına dönüşür.

Mahalleden insanlığa genişleyen saflar

Vakit namazları bireyi mahalleye bağlar. Birkaç gün camide vakit namazlarında görünmeyenin mahalledeki yokluğu fark edilir. Hastanın hâli, yoksulun ihtiyacı ve yaşlının sessizliği duyulur. Cuma namazında mahalleler şehir ölçeğinde birleşir. Bayram namazları bireysel sevinci müşterek huzura, affetmeye ve toplumsal kaynaşmaya dönüştürür. Hac ise renkleri, dilleri ve coğrafyaları aynı merkezin etrafında cem ederek bireyden bütün insanlığa kadar dua ile uzanan geniş bir ünsiyet halkası kurar.

Hz. Peygamber'in Medine'ye vardığında inşa ettiği Mescid-i Nebevi, ibadet mekânı olduğu kadar ilim halkası, istişare meclisi ve dayanışma merkezi de olmuştur. Sonraki yüzyıllarda caminin çevresinde medrese, kütüphane, aşevi, darüşşifa, sebil, misafirhane ve vakıfların doğması, secdenin toplumsal merhamete dönüşmesinin mimari ifadesidir. Caminin kapısından çıkınca ibadet sona ermez, yalnızca biçim değiştirir. Secdeler merhamete, dualar infaka, zikirler sorumluluğa, selamlar güvene dönüşür.

İnsan ancak başka bir insanın yalnızlığına derman olduğunda kendi yalnızlığının duvarlarını aşabilir. Çünkü insanın gerçek sığınağı, içine kapanıp dünyayı unuttuğu yer değildir. Onun gerçek yurdu; caminin, mahalleden bütün dünyaya yayılan bir rahmet iklimi kurduğu yerdir. Bu sebeple caminin yalnızlığa cevabı, insanı kalabalığa zorla dâhil etmek değil onu, tanınma, selamlaşma, güven, sohbet, dayanışma ve sorumluluk üzerinden ilişkiye yeniden kazandırmaktır.

Rabbimiz her anımızda, insan yanı başımızda, cami yolumuzun üzerindedir

Rabbimiz her anımızdadır. İnsan ise yanı başımızda... Fakat modern hayatın hızında ne ilahi yakınlığın huzurunu yeterince hissedebiliyor ne de yanı başımızdaki insanın sessiz çağrısını duyabiliyoruz. Sesini işittiğimiz hâlde kederine, yüzünü gördüğümüz hâlde iç dünyasına, aynı sokakta yürüdüğümüz hâlde varoluşuna ne ölçüde dokunabiliyoruz? Modern hayat, insanları mekân bakımından birbirine yaklaştırırken anlam bakımından uzaklaştırmış, bedenleri aynı şehirde toplarken ruhları birbirinden habersiz bırakmıştır. Bu sebeple camiye çağrı, yalnız bir binaya girme daveti değil daha ziyade Rabbimizin daima yakın olduğunu idrak etme ve yanı başımızdaki insanı yeniden görme çağrısıdır. Burada caminin çağrısı önce fark etmeye, sonra karşılaşmaya, ardından sorumluluk almaya yönelen bir çağrıdır.

Cami, "Neredeyim?" diye soran insana mekânını gösterir: Sen, başıboş bırakılmış bir boşluğun değil anlamla örülmüş bir âlemin içindesin. "Hangi zamandayım?" diye sorana vakitleriyle cevap verir: Sabah, doğuşun; öğle, hayatın yoğunluğunda hatırlayışın; ikindi, fâniliğe yaklaşmanın; akşam, vedanın; yatsı ise teslimiyetin vaktidir.

"Nasılsın?" sorusu, camide yalnız bedene değil ruhun niteliğine yönelir: Kalbin ne kadar diri, vicdanın ne kadar açık, sözün ne kadar doğru, elin ne kadar merhametlidir? "Kiminlesin?" sorusu ise insanın görelik ve ilişki dünyasını yeniden kurar. Çünkü insan, ancak ilişkileri içinde görünür hâle gelir: Allah'a nispetle kul, anne babasına nispetle evlat, ailesine nispetle emanetçi, komşusuna nispetle emin, yoksula nispetle müşfik ve bütün canlılara nispetle sorumludur. Cami, bu bağların unutulduğu yerde insana tek başına var olmadığını bildirir. Şu soru, özellikle caminin eşiğinde görünmeyen insanı görünür kılma sorusudur: Kim bugün selamlanmadı, kimin yokluğu fark edilmedi, kim kalabalık içinde kendisini dışarıda hissediyor?

Rabbimizin her anımızda olduğunu bilmek, yalnız gözetlendiğimizi değil sahipsiz bırakılmadığımızı da idrak etmektir. İnsan sevinirken şükredeceği, korkarken sığınacağı, yanıldığında bağışlanma dileyeceği, düştüğünde yeniden doğrulmak için güç bulacağı ilahi bir yakınlığın içindedir. Cami ise bu yakınlığı mekânın diliyle görünür kılar; ezanla hatırlatır, kıbleyle yönlendirir, secdeyle derinleştirir ve cemaatle insani sorumluluğa dönüştürür.

Ünsiyetini kaybeden insan, yalnız çevresinden değil kendi özünden de uzaklaşır. Ünsiyet, yabancılığın ilk perdesini aralayan tanışma ve yakınlaşma; ülfet ise bu yakınlığın güven, muhabbet ve sadakatle gönül birliğine dönüşmesidir.

Camiye gelmek, ölümden korkarak hayattan çekilmek değil hayatın kısa oluşunu bilerek ona değer katmaktır. Zamanın mahkûmu olmaktan çıkıp vaktin şahidi olmaktır. Eşyaya sahip olduğunu sanırken eşyanın esiri olan benliği özgürleştirmek; korkuları tevekküle, umutları salih amele, alışkanlıkları şuura ve tercihleri ahlaki sorumluluğa dönüştürmektir.

Camiye gel! Fakat yalnızca huzur bulmak için değil huzur vermek için de gel. Yalnızlığından kaçmak için değil başka insanları yalnız bırakmamak için de gel. Kendi duanı ederken Fatiha'nın "biz"ine aileni, komşunu, mahalleni ve bütün insanlığı katmak için gel. Bir safta omuz omuza durmanın, bir yokluğu fark etmenin, bir kederi paylaşmanın ve başka bir insanın hayatında güvene dönüşmenin değerini yeniden keşfetmek için gel. Bu çağrı, özellikle ilk kez gelenin, yaşlı ve yalnız olanın, başka bir şehirden gelenin, ekranların esaretinde kalan gencin veya ekonomik sıkıntısını gizleyen kişinin camide yalnızca bir yüz değil tanınması gereken bir insan olarak görülmesini de gerektirir. Çünkü Rabbimiz her anımızda, insan yanı başımızda, cami ise yolumuzun üzerindedir. İnsan ancak ilahi yakınlığı güvene, insani yakınlığı sorumluluğa dönüştürdüğünde yalnızlığını aşabilir. ■

DİLİMİZİN HASADI HAYIR OLSUN

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ اِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ

"İnsan hiçbir söz söylemez ki onun yanında (yaptıklarını) gözetleyen (ve kaydeden) hazır bir melek bulunmasın."

(Kaf, 50/18)

Dr. Mahmut KAYIŞ
DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

Yüce Rabbimiz, insanı akıl, irade ve konuşma yeteneğiyle donatarak onu diğer varlıklardan üstün kılmıştır. Âdemoğluna bahşedilen dil yeteneği, onun duygu ve düşüncelerini ifade etmesini, bilgiyi aktarmasını, hakikati dile getirmesini ve diğer insanlarla iletişim kurmasını mümkün kılan eşsiz bir nimettir. Ancak insana verilen bu lütuf, aynı zamanda ağır bir sorumluluğu da beraberinde getirmektedir. Zira Kur'an, müminin yalnızca fiilleriyle ortaya koyduklarından değil dilinden dökülen her kelimeden ve kurduğu her cümleden de sorumlu olduğunu haber vermektedir. İbn Kesir, konumuz olan ayeti açıklarken insanın söylediği her sözün melekler tarafından kaydedildiğini belirtmektedir. (İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-azim*, 7/398) Dolayısıyla konuşmak, boşlukta kaybolup giden seslerden ibaret bir durum değildir. Ağızdan çıkan her söz, kişinin amel defterine yazılan ve ahiret hayatında karşılığı olan bir davranıştır.

Kur'an-ı Kerim'e göre bir söz; arkasındaki niyete, taşıdığı anlama ve yol açtığı sonuca bağlı olarak değer kazanmaktadır. Bu bağlamda Yüce Rabbimiz, "Bir sadaka vermeyi, yahut iyilik yapmayı, yahut da insanların arasını düzeltmeyi emredenleri hariç, onların aralarındaki gizli konuşmaların çoğunda hiçbir hayır yoktur. Kim bunları sırf Allah'ın rızasını kazanmak için yaparsa biz ona büyük bir mükâfat vereceğiz." (Nisa, 4/114) buyurarak konuşmanın kişisel ve toplumsal faydasına dikkat çekmektedir. Bu nedenle ağızdan çıkan kelam, insanları birbirine yaklaştırdığı, iyiliği teşvik ettiği, hakkı ve adaleti ortaya koyduğu sürece değer kazanmaktadır. Kur'an'da İsrailoğullarından alınan ahit anlatılırken onlara, "...herkese güzel sözler söyleyeceksiniz..." (Bakara, 2/83) buyurulması, güzel ve yapıcı konuşmanın dinî bir görev olduğunu açıkça göstermektedir.

İlahi vahyin ortaya koyduğu prensipler açısından her konuşma veya kelam, hayırlı değildir. Bu nedenle mümin, konuşmadan önce söyleyeceklerini tartmalıdır. Sözünün Allah'ın rızasına uygun olup olmadığını, kendisine ve çevresine sağlayacağı yararları veya verebileceği zararları iyice

düşünmelidir. Hz. Peygamber (s.a.s.) bu konuda son derece kapsamlı bir ölçü koymuştur: "Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse ya hayır söylesin ya da sussun." (Buhari, Edeb, 31) Bu hadise göre İslam'ın konuşma ahlakının temel kuralı, faydalı bir şey söylemek veya susmaktır. Dolayısıyla söylenecek söz faydalı, doğru ve hayırlı değilse sükût etmek; hayırlı ve gerekli ise onu söylemek esastır.

Konuşmanın hayra hizmet etmediği durumlarda susmayı tercih etmek, pasif bir geri çekilme değil insanın nefsine ve diline hâkim olduğunu gösteren bilinçli bir irade davranışıdır. Zira suskunluk, kişiyi pek çok dil afetinden korumaktadır. Böylece kişi, yalan söylemekten, yanlış bilgi aktarmaktan, aceleyle hüküm vermekten ve sonradan pişman olacağı sözleri sarf etmekten uzak kalmaktadır. Gıybet, iftira, alay, hakaret ve koğuculuk gibi günahların çoğu dil vasıtasıyla işlendiği için susmayı seçmek, bu günahlara karşı insana güçlü bir tedbir sağlamaktadır. Psikolojik açıdan bakıldığında sükût, bireyin öz denetim becerisini güçlendirmekte, stresini azaltmakta, düşüncelerini berraklaştırmaktadır. Aynı zamanda empatiyi beslemekte, karşısındakini daha iyi anlama fırsatı vermekte ve insani ilişkilerde sağlıklı bağların kurulmasına katkı sağlamaktadır.

Sözün hayra vesile olmadığı durumlarda susmayı tercih etmenin toplumsal faydaları, bireysel faydalarından daha önemlidir. Çünkü toplumsal iletişim, bireylerin söz ve davranışlarının toplamından oluşmaktadır. İnsanların her duyduklarını aktarmamaları; dedikodu, iftira ve doğrulanmamış haberlerin yayılmasını engelleyerek sosyal barışı korumaktadır. Kur'an'ın, "Ey iman edenler! Size bir fasık bir haber getirirse bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın." (Hucurat, 49/6) uyarısı, bilgi karşısında aceleci davranmamanın toplumsal güven için ne kadar gerekli olduğunu ortaya koymakta; Hz. Peygamber'in, "Her duyduğunu söylemesi kişiye yalan olarak yeter." (Ebu Davud, Edeb, 80) ikazı ise doğrulanmamış bilgilerin aktarılmasının doğuracağı tehlikeye dikkat çekmektedir.

Günümüzde özellikle sosyal medya aracılığıyla bir sözün veya haberin kısa sürede binlerce kişiye ulaşabilmesi, iyiliğe kapı açmayan söz yerine susmayı yeğleme sorumluluğunu daha da önemli hâle getirmektedir. Doğruluğu araştırılmamış bir bilgi, kişinin itibarını zedeleyebileceği gibi aileler, gruplar ve toplumlar arasında güvensizlik ve çatışmaya da yol açabilmektedir. Bu noktada sessiz kalmak, sadece bireysel bir tercih değil aynı zamanda toplumsal barışın korunmasına hizmet eden ahlaki bir tutum hâline gelmektedir.

Hakkın söylenmesi, zulmün engellenmesi, iyiliğin emredilmesi ve kötülüğün önlenmesi gereken yerde susmak, doğru bir tutum değildir. Zira Kur'an-ı Kerim'de, "Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır." (Âl-i İmran, 3/104) buyrulmaktadır. Dolayısıyla hayırlı bir söz söylemenin gerekli olduğu yerde konuşmak, hem bireysel hem de toplumsal sorumluluğun bir gereğidir. Susmak, dil afetlerinden korunmak için değerli bir tutum olsa da hakkın söylenmesi gereken yerde sessiz kalmak, doğru bir davranış değildir.

Dilin hayır üzerinde korunması, onu kötü ve faydasız sözlerden uzaklaştırıp güzel amellerle meşgul etmekten geçer. Bu nedenle dili Kur'an tilavetiyle, zikirle, istiğfarla, faydalı ilimle, güzel sözle insanlara hakkı ve sabrı tavsiye etmekle süslemek gerekir. Dil, hayırla uğraştığında kalp arınır, nefis terbiye olur. Böylece dil, insanın ve toplumun hayatını güzelleştiren bir araç hâline gelir. Bunun, yerine getirilemediği durumlarda ise en azından sükût ederek hata ve günahtan korunmaya çalışmak ana gaye olmalıdır. Bu şekilde hareket edebilirsek hem dünya mutluğunu hem de ahiret saadetini kazanabiliriz.

Allah'ım! Susmamızı tefekkür, konuşmamızı zikir, bakışımızı ibret eyle! Âmin. ■

AKLIN SINIRINDA BİR SORU: ALLAH'I KİM YARATTI

يَأْتِي الشَّيْطَانُ أَحَدَكُمْ يَقُولُ:
مَنْ خَلَقَ كَذَا؟ مَنْ خَلَقَ كَذَا؟ حَتَّى يَقُولُ مَنْ
خَلَقَ رَبَّكَ؟ فَإِذَا بَلَغَهُ فَلْيَسْتَعِذْ بِاللهِ وَلِيَنْتَهِ

"Şeytan sizden birine gelir ve 'Şunu kim yarattı?', 'Bunu kim yarattı?' diye sorar. Sonunda 'Peki, Rabbini kim yarattı?' der. Kim böyle bir düşünceyle karşılaşırsa Allah'a sığınsın ve bu düşüncenin peşini bıraksın."

(Buhari, Bed'ü'l-Halk, 11 [83])

Dr. Halil KILIÇ
DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

İnsan, soru soran ve hakikati arayan bir varlıktır. Çocuklukta "Bu nedir?" merakıyla başlayan zihinsel yolculuk; zamanla varoluşun gayesine, evrenin kökenine ve sonrasına uzanır. Özellikle gençlik yıllarında zihnin soyut düşünce kapıları aralandığında, bu arayışın ortasına bazen yakıcı bir soru düşer: "Peki, Allah'ı kim yarattı?"

Bu soru, sanıldığı gibi yalnızca modern dönemin veya günümüz gencinin karşılaştığı bir durum değildir. Asr-ı Saadet'te de insan zihnini kurcalayan bu düşünceyi Peygamber Efendimiz (s.a.s.) şöyle haber vermiştir:

"Şeytan sizden birine gelir ve 'Şunu kim yarattı?', 'Bunu kim yarattı?' diye sorar. Sonunda 'Peki, Rabbini kim yarattı?' der. Kim böyle bir düşünceyle karşılaşırsa Allah'a sığınsın ve bu düşüncenin peşini bıraksın."

Hadis-i şerifi incelediğimizde dikkat çeken ilk husus, Efendimizin söz konusu soruya doğrudan bir cevap vermemiş olmasıdır. Çünkü ortada cevap bekleyen makul bir soru değil mantıksal açıdan yanlış kurgulanmış bir kategori hatası vardır. Belagat ilminde 'üslub-ı hâkim' olarak bilinen metodu uygulayan Allah Resulü (s.a.s.), zihni çıkmaza sürükleyen bu soruyu geçersiz kılmış ve muhatabına mantıksız bir soruyla vakit kaybetmek yerine, asıl muhtaç olduğu zihinsel emniyeti ve hakikati sunmuştur.

Gündelik hayatta da gramer açısından doğru fakat mantıken imkânsız sorularla karşılaşırız. Mesela biri bize "Mavi renginin ağırlığı kaç gramdır?" ya da "Üç köşesi olan bir yuvarlak çizebilir misin?" diye sorsa cevap veremeyiz. Sorunun cevabı olmadığı için değil sorunun kendisi çelişkili olduğu için. "Allah'ı kim yarattı?" sorusu da tam olarak böyledir. Çünkü bu soru, yaratılmışlar evrenine ait geçerli kanunları, o kanunların yaratıcısına

uygulamaya çalışır ki bu da temelden yanlış bir durumdur.

İslam düşünce geleneğinde bu konunun izahı yapılırken "teselsülün butlanı" (sonsuz sebep sonuç zincirinin imkânsızlığı) deliline başvurulur. Bu meseleyi bir örnekle açıklayalım: Bir tren düşünelim. Son vagonu bir önceki çeker, onu da bir önceki... Eğer bu silsile sonsuza kadar giderse ve en başta kendisi çekilmeyen ama diğer tüm vagonları çeken bir lokomotif bulunmazsa vagon sayısı sonsuz da olsa o tren asla hareket edemez. Evren için aynı husus geçerlidir. Varlık zincirinin bir noktada durması ve varlığı kendinden olan, hiçbir sebebe muhtaç bulunmayan bir "İlk Sebep"te (Müsebbibü'l-esbab) son bulması akli bir zarurettir. "Allah'ı kim yarattı?" diye sormak, "Lokomotifi hangi vagon çekiyor?" demek kadar mantık dışıdır. Zira Allah Teâlâ "Bedi" (örneksiz var eden) ve "Halık"tır; zatı itibarıyla kadimdir, varlığının başlangıcı yoktur.

Peki, akıl bu yalın gerçeği kavradığı hâlde zihin neden hâlâ bu sorunun etrafında dolanıp durur? Burada akıl ile vehim arasındaki ince sınırı görmek gerekir. Akıl, varlığı kavramada bir nurdur; fakat insanın hayal gücü ve duyusal tecrübelerinden beslenen vehim, zaman zaman aklı yanıltabilir. Zira yaratılan her şey hadistir (sonradan meydana gelmiştir) ve zaman mekân boyutuna tabidir. Allah ise zamanı, mekânı ve nedensellik kanunlarını yoktan var edendir. Zamanı ve mekânı yaratan zatı, zamana ve mekâna ait kavramlarla sorgulamak, mimarı binanın tuğlaları arasında aramaya benzer. Dolayısıyla zaman ve mekân sınırları içinde şekillenen ve sadece tecrübe ettiği mahlukat dünyasını ölçü alan insan aklı, zaman ve mekândan münezzeh olan Allah'ın zatını bütünüyle idrak edemez. Aklın bu sınırlılığı, bir acziyetten ziyade yaratılışın tabii bir gereğidir. Bu hakikat ve aklın sınırı şöyle ifade edilmiştir: İnsanın, Allah'ın zatını kuşatamayacağını idrak etmesi, O'nu tanıma yolunda ulaşılan en yüksek idraklerden biridir. Çünkü akıl; Allah'ın varlığını, birliğini ve kemal sıfatlarını delilleriyle kavrayabilir. Ancak sınırlı olan aklın, sonsuz olanı bütünüyle kuşatmasını beklemek, ona taşıyamayacağı bir yük yüklemektir. Aklın kendi sınırını bilmesi bir yenilgi değil aksine zihinsel bir olgunluktur.

Ne var ki insan zihni, bazen bu sınırda durmak yerine cevabı bulunamayacak soruları peş peşe üretmeye devam eder. Kişiyi huzursuz eden, iradesi dışında zihne gelen ve aynı noktaya tekrar tekrar dönmesine yol açan bu tür soru ve kuruntulara vesvese adı verilir. Zihne gelen bu tür vesveseler, aynı zamanda kişinin imanının apaçık göstergesidir. Nasıl ki hırsızlar içi boş ve harabe bir eve değil değerli eşyaların bulunduğu bir yere girmeye çalışırsa şeytan da iman cevherinin bulunduğu kalbe vesvese oklarını fırlatır. Ancak insanın zihnine böyle bir düşüncenin gelmesinden ziyade onun karşısında nasıl bir tavır takınacağı önemlidir. Bu noktada yapılması gereken, vesveseyi besleyen ve zihni sürekli aynı noktaya döndüren düşünce döngüsünü sürdürmemektir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.), "Allah'a sığınsın ve bu düşüncenin peşini bıraksın." şeklindeki tavsiyesi de tam olarak bu zihinsel döngüden çıkmanın yolunu göstermektedir. Bu tavsiye, âdeta zihnin kilitlendiği noktadan çıkarak yeniden sağlıklı düşünme zeminine dönmeyi sağlayan bilişsel bir resetleme işlemidir.

Netice itibarıyla zihni yoran ve bir yere varmayan bu tarz sorular karşısında yapılması gereken şey, dipsiz bir kuyuya taş atmaktan vazgeçmektir. Sorunun mantıksızlığını fark ettiğimiz an, durmamız gereken yeri de bulmuş oluruz. Aklımızı çıkmaz sokaklarda koşturmak yerine Peygamberimizin tavsiyesine uyup Allah'a sığınarak kalbimizi rahatlatmak, zihne verilecek en güzel ve en kestirme cevaptır. ■

ÜSVE-İ HASENE

GÜCÜN ADALETLE SINIRLANMASI: HZ. PEYGAMBER'İN SAVAŞ AHLAKI

Doç. Dr. Mustafa Celil ALTUNTAŞ
İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Modern dünyada savaş, çoğunlukla kitlesel imha araçlarının gölgesinde, sivillerin, doğanın ve insani onurun hiçe sayıldığı yıkıcı bir güç gösterisine dönüşmüştür. Topyekûn harp anlayışının egemen olduğu, insani sınırların silindiği ve adaletin güce tabi kılındığı bu çağda; İslam'ın ve Hz. Peygamber'in 14 asır önce ortaya koyduğu savaş ahlakı, insanlığın vicdan haritasını yeniden çizmektedir. İslam medeniyetinde savaş, bir imha veya yağma aracı değil aksine zulmü durdurma, adaleti tesis etme ve yeryüzünde barış ve sükuneti sağlama yolunda başvurulan son, meşru ve sıkı kurallara bağlı bir çaredir.

Meşru müdafaa ve gücün sınırlandırılması

İslam'da savaşın temel mantığı, kontrolsüz bir şiddet uygulamak değil zulme engel olmaktır. "Kendilerine savaş açılan Müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle cihat için izin verildi. Şüphe yok ki Allah'ın onlara yardım etmeğe gücü yeter." (Hac, 22/39) ayet-i kerimesinde de ifade edildiği üzere Kur'an-ı Kerim, Müslümanlara savaş iznini, saldırıya veya haksızlığa uğrama durumları başta olmak üzere ancak İslam'ı yaymak, cihat, fetih gibi niyetlerle vermiştir. Bu ilke, savaşın keyfî bir yayılmacılık ya da intikam aracı olamayacağını, meşru müdafaa ve hakkı koruma zemininde gerçekleşebileceğini açıkça gösterir.

Savaş ortamında gücün kullanımı ise Allah Teâlâ'nın çok kesin bir emrine bağlanmıştır. Ayet-i kerime bu sınırı net bir şekilde çizer: "Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez. " (Bakara, 2/190) Ayetteki "aşırılığa sapmayın" emri, savaş durumunda olmayan sivillerin hedef alınmasından doğanın tahrip edilmesine kadar güç kullanımının her türlü sınır aşımını haram kılmaktadır.

Savaş hukuku

Hz. Peygamber'in bizzat yönettiği veya ordularını sefere uğurlarken verdiği talimatlara baktığımızda nebevi ahlakın, günümüz modern uluslararası hukuk kurallarından yüzyıllar önce çok daha kapsayıcı bir kural sunduğunu görüyoruz.

Allah Resulü, ordusunu komuta eden sahabilerine şu tarihî emirleri verirdi: "Allah'ın adıyla ve Allah yolunda savaşa çıkın. Allah'ı inkâr edenlerle savaşın. Savaşa çıkın; ancak ganimete hıyanet etmeyin, ahdinizi bozmayın, ölülerin cesetlerine işkence etmeyin (müsle yapmayın) ve çocukları öldürmeyin." (Müslim, Cihad, 3; *Muvatta*, Cihad, 11)

Bu yaklaşım, düşmanın dahi insanlık onuruna saygı duyulması gerektiğini vazeder. Savaş meydanında sadece bizzat silah tutan muharipler muhataptır. Kiliseler, manastırlar, mabetler ve oralarda sığınan din adamları dokunulmazdır. Aynı şekilde sivillerin geçim kaynakları olan tarlaların yakılması, ağaçların kesilmesi ve mülklerin yağmalanması da İslam ahlakıyla bağdaşmaz.

Savaşın kızgınlığı anında dahi Müslüman, adalet zemininden kayamaz. İslam savaş ahlakı, öfke ve nefretle hareket etmeyi yasaklar. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur: "...Bir topluma olan kininiz sizi adaletsizliğe itmesin. Adil olun. Bu, Allah'a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır. Allah'a karşı gelmekten sakının..." (Maide, 5/8)

Cahiliye Dönemi'nin yaygın uygulaması olan, ölmüş düşmanın cesedini parçalama veya organlarını kesme eylemi (müsle), Hz. Peygamber tarafından kesin bir dille yasaklanmıştır. Uhud Savaşı'nda amcası Hz. Hamza'nın cesedine yapılan vahşeti gördüğünde büyük bir acı duyan Hz. Peygamber, intikam duygusuyla hareket etmemiş; müsle yapmayı ümmetine haram kılmıştır.

Hz. Peygamber'in bizzat yönettiği veya ordularını sefere uğurlarken verdiği talimatlara baktığımızda nebevi ahlakın, günümüz modern uluslararası hukuk kurallarından yüzyıllar önce çok daha kapsayıcı bir kural sunduğunu görüyoruz.

Bununla birlikte, ele geçirilen beldelerin yağmalanması da yasaklanmıştır. Hz. Peygamber, "Yağma yapan bizden değildir." (İbn Ebi Şeybe, II, 375; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 22/253) buyurarak savaşın bir ganimet avcılığına veya ekonomik sömürüye dönüştürülmesini engellemiştir. Düşmanın malı dahi kontrolsüz şiddetin hedefi olamaz. Zira Hz. Peygamber, "Kim Allah'ın sözü en yüce olsun diye (ila-yı kelimetullah için) savaşırsa işte o, Allah yolundadır." buyurmuş (Buhari, İlim, 45) ve Müslüman'ın taşıması gereken tek amacının Allah rızası olması gerektiğini salık vermiştir. Farklı amaçlarla savaşa katılanlar ise uyarılmıştır. "Kim Allah yolunda savaşa çıkar da niyetinde sadece bir deve yuları elde etmek bulunursa ona, ancak niyet ettiği şey vardır." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 37/365) hadisiyle bu uyarı açık bir şekilde dile getirilmiştir.

İslam'ın savaş esirlerine muamelesi

Tarih boyunca savaş esirleri köleleştirilmiş, işkence görmüş veya katledilmiştir. Asr-ı Saadet'te ise esirlere yönelik tutum, insanlık tarihinin göreceği en güzel örneklerdendir. Ayet-i kerimede bu tutum şöyle ifade edilir: "Onlar, kendileri ihtiyaç duydukları hâlde yemeği yoksula, yetime ve

esire yedirirler." (İnsan, 76/8) Tabii ayette geçen esir, zamanın şartlarına göre her türlü esiri kapsadığı gibi savaş zamanı esir alınanları da kapsar ve emir, onlara da ihtiyacın olduğu anda bile sahip çıkmayı salık verir.

Bedir Savaşı sonrasında alınan esirlere yapılan muamele son derece dikkat çekicidir. Hz. Peygamber, esirlerin Müslüman aileler arasında paylaştırılmasını ve onlara kendi yediklerinden yedirilip kendi giydiklerinden giydirilmesini emretmiştir. Sahabiler, ellerindeki ekmeği esirlere verip kendileri hurmayla yetinmişlerdir. Musab b. Umeyr'in o dönem henüz Müslüman olmayan kardeşi Ebu Aziz b. Umeyr bu durumu şöyle anlatır: "Bedir günü ben esirler arasındaydım. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştu: 'Esirlere güzelce muamele edin!' Ben, ensardan bir grubun elindeydim. Onlar sabah ve akşam yemeklerini çıkardıklarında, Allah Resulü'nün bu tavsiyesi sebebiyle kendileri hurma yer, bana ise buğday ekmeği yedirirlerdi." (Heysemi, *Mecmau'z-zevaid*, 6/86) Dahası, okuma yazma bilen Bedir esirlerinin, on Müslüman çocuğa okuma yazma öğretmeleri karşılığında serbest bırakılması, İslam'ın savaşı dahi bir ilim ve ihsan vesilesine dönüştürdüğünü kanıtlar.

Savaşın gayesi

İslam'da savaş nihai bir amaç değil zulmü ortadan kaldırmak, adaleti hâkim kılmak ve insanlar arasında huzuru tesis etmek için başvurulan bir araçtır. Kur'an-ı Kerim, düşmanın barış meylini karşılıksız bırakmamayı emreder: "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et. Çünkü o hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir." (Enfal, 8/61)

Mekke'nin fethi, Hz. Peygamber'in gücünün zirvesinde olduğu bir anda sergilediği merhamet ve barış anlayışının en somut tecellisidir. Yıllarca Müslümanlara işkence eden, onları yurtlarından çıkaran ve üzerlerine ordular gönderen Mekkelilere karşı güç eline geçtiğinde Hz. Peygamber, hiçbir intikam arayışına girmemiştir. Onlara Hz. Yusuf'un kardeşlerine söylediği şu sözle seslenmiştir: "Bugün size kınama yok. Allah sizi bağışlasın. O, merhametlilerin en merhametlisidir." (Yusuf, 12/92) Hz. Peygamber o gün hepsini serbest bırakarak genel af ilan etmiştir.

Hz. Peygamber'in öğütlediği ve bizzat uyguladığı savaş ahlakı; gücün şahsi ihtiraslar, ırkçılık veya haksız kazanç için kullanılmasını engelleyen ilahi bir yöntemdir. Modern dünyada uluslararası hukukun kâğıt üzerinde kaldığı ve savaş suçlarının sıradanlaştığı bir dönemde, Asr-ı Saadet'in bu evrensel adalet ve insani değerler ilkeleri; insanlığın vicdanını yeniden ayağa kaldıracak yegâne kılavuz niteliğindedir. İslam'ın mesajı nettir: Güç ancak adalete hizmet ettiği sürece meşrudur ve asıl zafer, toprakları değil gönülleri kazanmaktır!

Son yüzyılda iki dünya savaşı geçiren insanlık, tarihte eşi benzeri görülmemiş toplu katliamlara ve büyük acılara sahne olmuştur. Buna rağmen Batı, kendisini hâlâ bir barış güvercini ve demokrasi havarisi olarak sunabilmektedir. Oysa hakikati görmek için İslam medeniyetinin tarih boyunca ortaya koyduğu adalet ve hoşgörü anlayışına bakmak yeterlidir. Batı'da yüzyıllar boyunca azınlıklar ve Müslüman topluluklar soykırımlara uğrarken İslam'ın hâkim olduğu tüm coğrafyalarda Hristiyan ve Yahudi topluluklar, asırlarca huzur ve güven içinde yaşamışlardır. Batı medeniyeti ise adım attığı her coğrafyaya yalnızca kan ve gözyaşı taşımış, o toprakların halklarını savaşın en büyük mağdurları hâline getirmiştir. Bugün İslam'ın ortaya koyduğu savaş ahlakına her zamankinden daha büyük ihtiyaç vardır. ■

Savaşın kızgınlığı anında dahi Müslüman, adalet zemininden kayamaz. İslam savaş ahlakı, öfke ve nefretle hareket etmeyi yasaklar.

DİJİTAL ONTOLOJİ VE TEKNO ETİK: YAPAY ZEKÂ TEMELLİ UYGULAMALARIN AHLAKİ DEĞERLERLE KURDUĞU SORUNLU İLİŞKİ

Prof. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT
Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanı

Kişilik, tekâmül ve değerin ontolojik zemini

Sağlıklı bir kişilik yapısı, insanın sadece biyolojik bir varlık olarak idamesi değil aynı zamanda ruhsal ve sosyal bir özne olarak tekâmülü ile de doğrudan ilişkilidir. Bu tekâmül süreci, ferdin kişisel anlamda olgunlaşması, toplumsal dokuya uyumu ve fiziksel çevresiyle kurduğu dengeli etkileşimin bir ürünüdür. Bu üçlü sacayağının merkezinde ise "değer" kavramı yer alır. Değer, insanı, sadece güdüleriyle hareket eden bir canlı olmaktan çıkarıp onu duygu, düşünce ve davranış düzeyinde biçimlendiren aşkın ve ulvi bir referans noktasıdır.

Değerler; kişinin, varoluşsal olarak anlam kazanmasına, hayatın kaosunu bir düzene sokmasına ve iç dünyasında ahenkli bir bütünlük kurmasına aracılık eder. Yaşadığı zaman dilimini ise geçmiş, gelenek ve erdemle irtibatlandırmasına vesile olur. Bu bilinç aynı zamanda şahsın kendisiyle, toplumla, çevreyle ve yaratıcısıyla birlik bağını güçlendirir. Fakat ahlaklı ve erdemli bir kişilik inşası, değerlerin birer alışkanlık (meleke) hâline dönüşmesiyle mümkündür. İnsanın sosyal, fiziksel ve dijital çevresiyle girdiği etkileşimde, olumlu kişilik özelliklerinin tezahür etmesini sağlayan bu yapı, toplumsal barışın da temel güvencesidir. (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, "Erdem Değer Eylem Çerçevesi", https://tymm.meb.gov.tr/beceriler/erdem-deger-eylem-cercevesi) Ancak günümüzde değerler sistemi, dijital varlık alanının genişlemesiyle birlikte yeni ve sancılı bir imtihanla karşı karşıyadır: Yapay zekânın, etiğin ihlali için araçsallaştırılması.

AI

Dijital dönüşümde ahlaki yarılma: Dil modelleri örneği

İnsanlığın son çeyrek asırda tecrübe ettiği dijitalleşme, sadece bir araç değişimi değil bizzat varoluş alanının genişlemesidir. Bu genişleme, yapay zekâ temelli uygulamaların gidişatını güvenlik ve etik bağlamında tartışmaların odağına yerleştirmiştir. Özellikle son dönemdeki dil modelleri bağlamında gerçekleşen küresel gelişmeler, teknoloji dünyasındaki ahlaki kırılmayı net bir şekilde ortaya koymaktadır:

1. İstismar odaklı entegre: Yapay zekâ modellerinin, hegemonik bir güç veya sömürgeci bir devletin kurumsal ağlarına entegre etme kararı, teknolojinin "savunma ve saldırı" aygıtına dönüştürülmesinin önünü açmaktadır.

2. Vicdani ret: Bu tür iş birliklerine tepki gösteren kullanıcıların, teknolojiyi vicdani bir süzgeçten geçirmeyi vadeden başka bir dil modeline yönelmesi, dijital tüketicinin artık ahlaki bir özne olma bilincini gösterdiğini kanıtlamaktadır.

Bu durum, teknoloji tarihindeki bir "iş modeli değişikliği" değil teknolojinin ahlaki meşruiyetinin sorgulandığı bir dönüm noktasıdır. Burada temel soru şudur: Teknolojik ilerleme, insanlığın evrensel değerlerini korumak için mi yoksa bu değerleri hegemonik güçler lehine baskılamak için mi kullanılacaktır?

Retorik ve hakikat: "Karmaşık dünya" mazereti ve vicdani sorumluluk

Dil model yöneticilerinden birinin, iş birliğini savunurken kullandığı, "İnsanlığa elimizden gelen en iyi şekilde hizmet etmeye kararlıyız. Dünya karmaşık, karışık ve bazen tehlikeli bir yer..." ifadeleri, klasik bir "güvenlikleştirme" (securitization) retoriğidir. Bu söylemde "tehlike" vurgusu, etik sorumluluğun askıya alınması için bir kalkan olarak kullanılmaktadır. Ancak evrensel ahlak ilkeleri açısından bakıldığında tüm insanlığın verisiyle eğitilen bir sistemin, o veriyi üreten insanların mahremiyetini ve güvenliğini bir güvenlik mekanizmasına teslim etmesi, "hizmet" değil ancak bir tür "dijital müsadere" olarak nitelendirilebilir.

Buna karşılık diğer bir dil modelin en üst yöneticisinin hegemonik ülkeden gelen sınırsız kullanım taleplerine "vicdanen uyamayacaklarını" belirtmesi, teknoloji dünyasında uzun süredir eksik olan normatif ahlakın bir sesidir. Bu duruş, ahlak felsefesinin, "İnsanı hiçbir zaman bir araç olarak değil her zaman bir amaç olarak gör." ilkesiyle ve "makasıd-ı şeria"daki insanın canını, neslini ve malını koruma temel unsurlarıyla da uygunluk arz eder. Teknoloji, eğer bir askerî hegemonyanın uzantısı hâline gelirse insanlık, bu sistemin öznesi değil sadece bir verisi ve potansiyel hedefi hâline dönüşecektir.

Güç ve tahakküm aracı olarak yapay zekâ: Üç temel tehdit

Yapay zekâ modellerinin hegemonik bir yapıya entegre edilmesi, sadece teknik bir tercih değildir. Bu durum, birey ve toplum üzerinde üç ana düzlemde tahakküm kurar:

1. Bireysel rızanın ve dijital mahremiyetin ihlali

Yapay zekâ modelleri, internetteki milyarlarca verinin kolektif bir ürünüdür. Bu veriler arasında bireylerin en mahrem düşünceleri, sanatsal üretimleri ve sosyal etkileşimleri yer almaktadır. Bu kolektif zekânın, kullanıcıların rızası dışında bir sömürgeci aygıta eklemlenmesi, dijital bir hak ihlalidir. Çünkü özerklik, insanın ve akıl sahibi varlığın değerinin temelidir. Ayrıca bu durum, İslami hukuk geleneğindeki "kul hakkı" kavramıyla da modern hukuktaki "veri gizliliği" ilkesiyle de taban tabana zıttır.

2. Zihinsel müdahale ve dijital panoptikon

Yapay zekâ, sadece sorulara cevap veren bir mekanizma değil aynı zamanda insanın düşünce kalıplarını, zaaflarını ve eğilimlerini de analiz eden bir aynadır. Michel Foucault'nun "panoptikon" (bir nevi sanal gözetim) kavramıyla açıkladığı gözetleme toplumu, yapay zekânın askerî entegrasyonuyla mükemmel bir düzeye erişir. Bireyin zihinsel süreçlerinin bir algoritma tarafından denetlenmesi ve bu denetimin bir savunma mekanizmasına bağlı olması, geleceğin zihin polisliği riskini doğurmaktadır.

3. Toplumsal mühendislik ve vesayet

Algoritmalar, bugün kitlelerin neyi satın alacağından başlayıp hayatın bütün alanlarındaki seçimlerinde belirleyici olabilmektedir. Bu gücün ideolojik bir aygıtın eline geçmesi, erdemli ve özgür bir toplum yapısının inşasını imkânsız kılar. Toplumsal huzur, şeffaflık ve adalet üzerine inşa edilmelidir; oysa hegemonik kurumlar entegrasyon doğası gereği gizlilik ve operasyonel üstünlük odaklıdır. Bu da etik değerlerin stratejik çıkarlara kurban edilmesi ile sonuçlanabilir.

Kapitalist hegemonya ve etik direniş

Kurumsal yapılarla dil modellerinin ait olduğu şirketlerin anlaşması, kapitalist hegemonyanın teknolojiyi bir yumuşak güç (soft power) unsuru olarak görmesinin zirve noktasıdır. Bu sistemde teknoloji şirketleri sadece ekonomik kazanç değil aynı zamanda küresel siyasi dizayna hizmet eden birer taşeron hâline de gelmektedir. Ancak abonelik iptal eden kullanıcıların tepkisi gibi gelişmeler, bu hegemonyaya karşı gelişen bir dijital vicdan hareketidir. Kullanıcılar, teknolojik imkânların konforunu, ahlaki duruşları için feda edebileceklerini göstermektedirler.

Bu noktada kapitalist hegemonya, vicdani duruş sergileyen yapıları birer ticari engel veya güvenlik zafiyeti olarak yaftalama eğilimindedir. Ancak asıl güvenlik zafiyeti, bir teknolojinin vicdandan ve ahlaki referanslardan kopuk bir şekilde gelişmesidir. Vicdansız bir teknoloji, insanlığın elindeki en tehlikeli silahtır.

Ahlaklı ve erdemli bir kişilik inşası, değerlerin birer alışkanlık (meleke) hâline dönüşmesiyle mümkündür. İnsanın sosyal, fiziksel ve dijital çevresiyle girdiği etkileşimde, olumlu kişilik özelliklerinin tezahür etmesini sağlayan bu yapı, toplumsal barışın da temel güvencesidir.

Tekâmül mü yoksa teknik kölelik mi?

Sonuç olarak yapay zekâ temelli uygulamaların geleceği, insanlığın tekâmül yolculuğunda bir yol ayrımını temsil etmektedir. Eğer teknoloji; dürüstlük, mahremiyet, adalet ve vicdan gibi temel değerlerden kopuk bir "salt teknik" olarak ilerlerse insanı özgürleştirmek yerine onu "dijital bir kölelik" sistemine hapsedecektir.

İnsanın sağlıklı bir kişilik yapısı kazanması, sadece fiziksel dünyada değil dijital dünyada da tutarlı bir ahlak sergilemesiyle mümkündür. Yapay zekâ geliştiricilerinin, "Dünya tehlikeli bir yer..." diyerek güç odaklarıyla birleşmek yerine, "İnsan onuru dokunulmazdır." diyerek evrensel etik ilkeleri yazılımlarına dâhil etmeleri gerekmektedir.

Dijital çağın dervişliği, teknolojiden kaçmak değil teknolojiyi vicdanın ve erdemin hizmetine kullanmaktır. İnsanlığın selameti, teknolojik determinizmin (teknolojinin kaçınılmaz gidişatının) soğukluğunda değildir. Bilakis insanı insan yapan aşkın değerlerin kodlara ve algoritmalara ruh işlemesinde saklıdır. Aksi takdirde yapay zekâ teknolojisi, insanı anlamlandıran bir araç olmaktan çıkacak, onu nesneleştiren bir güce dönüşecektir. ■

ARİFLERİN DİLİNDEN

Prof. Dr. Mahmud Esad ERKAYA
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

CÖMERTLİĞİN ZİRVESİ: İsar

Cömertlik, ahlaki olgunlaşmanın ve nefis terbiyesinin en somut göstergelerinden biridir. Tasavvufi literatürde bu kavram seha, cud ve isar kavramlarıyla derecelendirilmiştir. Her biri cömertliğin kalbî derinliğe göre değişen üç mertebesine işaret eder. Cömertliğin ilk basamağını oluşturan seha, kişinin imkânlarının çoğunu kendisine ayırarak az bir kısmını hayır yolunda harcamasıyken ikinci mertebe olan cud, kişinin imkânlarının az bir kısmını kendisine ayırıp çoğunu başkaları için sarf etmesidir. Cömertliğin en yüksek derecesini ifade eden isar ise insanın kendisi ihtiyaç duyduğunda bile elindekini başkasına verebilme fedakârlığıdır. (Gazali, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn,* Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2013, 3/334)

Kavramsal boyuttaki bu mertebeler, kalbin manevi durumuyla doğrudan ilintilidir. Nitekim Sühreverdi, bu hakikati, "Seha, kalp safiyetine ulaşmış kimselere mahsustur. İsar ise kalbi nurla dolmuş kimselere aittir." şeklinde ifade eder. (Sühreverdi, *Avârifü'l-Maârif,* Beyrut: Daru Sadır, 2010, s. 323) Hacı Bektaş-ı Veli ise isarı, "başkasının mutluluğunu kendi hazzının önüne koymak" olarak tanımlar ve cömertliği; mal, ten (beden), can ve gönül cömertliği olmak üzere dört mertebede ele alır. (Hacı Bektaş-ı Veli, *Makâlât,* Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2021, s. 60)

İsar kavramı, İslam düşüncesinde köklerini doğrudan Kur'an ve sünnetten alır. "...Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler..." (Haşr, 59/9) ayeti Mekkeli muhacirleri kendi canlarından üstün tutan ensarın asil tutumuna ve nefsin cimriliğinden arınmanın gerçek kurtuluş olduğuna işaret eder.

Söz konusu ayette ilkesel çerçevesi çizilen bu yüce ahlak, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) yaşantısında bizzat tecessüm etmiştir. Kendisinden bir şey istendiğinde asla "hayır" demeyen (Müslim, Fedail, 56) ve cömertlikte "rüzgâr gibi" olduğu tasvir edilen Efendimiz (Buhari, Bed'ü'l-vahy, 1), bir hanım sahabinin kendisine hediye ettiği yeni hırkayı giydiğinde, onu beğendiğini söyleyen bir başka sahabiye tereddüt etmeden hediye ederek isarın en canlı örneğini sergilemiştir. (İbn Mace, Libas, 1)

Bu temel dayanaklardan hareketle tasavvuf büyükleri de isarın sınırlarını ve hakikatini derinlemesine tahlil etmişlerdir. Örneğin Sehl b. Abdullah et-Tüsteri, Nahl suresinin

doksanıncı ayetinde geçen adalet ve ihsan emrini yorumlarken "Adl, yemekte arkadaşınla eşit olman; ihsan ise yemekte arkadaşını kendine tercih etmendir." diyerek isarı ihsan makamının özü olarak görmüş (Molla Cami, *Nefehâtü'l-Üns*, 196); Ebu Hafs en-Nisaburi ise bu kavramı sosyal boyutuyla ele alarak "dünya ve ahiret işlerinde kardeşlerinin çıkarlarını kendi çıkarından önde tutman" şeklinde tanımlamıştır. (Sülemi, *Tabakâtu's-Sûfiyye*, 66)

Muhammed b. Mansur'un, kendisine "Fakrın hakikati nedir?" diye sorulduğunda verdiği, "Bulamadığın vakit kalben istememen, bulduğun vakit isar eylemendir." cevabı, imkân olduğunda bile gönlü tok tutabilmenin isarla mümkün olduğunu göstermektedir. (Molla Cami, *Nefehâtü'l-Üns*, 190)

Yusuf b. Hüseyn er-Razi'ye göre gerçek isarın temeli, mülkiyet iddiasından tamamen vazgeçmektir. "Nefsi için bir mülk görenin isarı sahih olmaz. Gerçek isar ancak her şeyin Cenab-ı Hakk'a ait olduğunu bilen kimseden meydana gelir. Bu anlayıştaki bir kimse, eline bir mülk geçince nefsini onu sahibine ulaştıran bir emanetçi ve dağıtımcı olarak görür." (Sühreverdi, *Avârif*, 318) Dolayısıyla hakiki isar, kişinin kendi cömertliğiyle övünmesi değil mülkü hakiki sahibine teslim ederken nefsini aradan çıkarabilmesidir. Sühreverdi de isarda kimse arasında ayrım yapılmaması gerektiğini vurgulayarak "Asıl isar, bütün halkın hakkını kendi hakkının önüne geçirmen ve kardeş, arkadaş, tanıdık tanımadık hiç kimseyi ayırt etmemendir." ilkesini koyar (Sühreverdi, *a.g.e.*, 318).

Mülkiyet bilincini aşıp kişi ayrımı gözetmeden yapılan bu isar anlayışı, tasavvufi hayatta yalnızca zihinsel bir tutum olarak kalmamış, gündelik ilişkilere de doğrudan yansımıştır. Nitekim Hücviri, isarın pratik hayatta iki şekilde tezahür ettiğini belirtmiştir: Birincisi, yoldaşın hakları hususunda "zorluğa ve sıkıntıya katlanmak", ikincisi ise muhabbette isar yani "zevk ve sefayı paylaşmak"tır. (Hücviri, *Keşfu'l-Mahcûb*, 254)

İsar anlayışı sufilerin yalnızca maddi paylaşımlarında değil ibadet adabında dahi belirleyici olmuştur. Örneğin sufi dervişler, namazda ilk safta durmak için başkalarını sıkıştırarak izdihama yol açmaktan özellikle kaçınırlar. Onlar bu sevabı ancak kendiliğinden boş bir yer bulurlarsa bir ganimet olarak kabul ederler.

Öte yandan isar anlayışının tarihsel süreçteki uygulamaları insanlık adına hayranlık uyandırıcı sahneler doğurmuştur. Söz gelimi bir gün, Ebu'l-Hasan el-Antaki'nin evine otuz kadar misafir gelmiş fakat evde sadece beş kişiye yetecek ekmek olduğu görülmüştür. Misafirler rahat yesin, kimsede çekince kalmasın diye kandiller söndürülmüştür. Yemekten sonra ışık yeniden yakıldığında ekmeklerin hiç ellenmediği görülmüştür. Çünkü sofradaki her bir misafir, din kardeşini kendine tercih etmiş ve yemeğe dokunmamıştır. (Sühreverdi, *a.g.e.*, 317)

Benzer bir ruh hâli ve fedakârlık, tasavvuf büyüklerinin bizzat kendi yaşantılarında ve dervişan arasındaki münasebetlerde de somut birer ahlaki ilkeye dönüşmüştür. "Biz fakirliği talep ettik, bizi zenginlik karşıladı." diyen İbrahim b. Ethem, gündüz tarlada çalışıp kazandığını derviş arkadaşlarına harcardı. Bir gece eve geç kaldığında arkadaşları, "Ona ders olsun." diyerek yemeği yiyip uyurlar. Eve dönen İbrahim b. Ethem, onların aç uyumuş olabileceğini düşünerek yüzü küller içinde kalana kadar onlar için çörek pişirir. Arkadaşları uyandıklarında yaptıkları sitemden derin bir pişmanlık duyarlar. (Kuşeyri, *Risale*, 327)

İsarın bu diğerkâm boyutu yalnızca sufi çevrelerle sınırlı kalmamış, kaynağını Asr-ı Saadet'in ve İslam tarihinin dönüm noktalarındaki sembol şahsiyetlerin sergilediği eşsiz fedakârlıklardan almıştır. Yermük Savaşı'nda Huzeyfetü'l-Adevi, yaralılar arasında amcasının oğluna su götürür. Ancak yanlarındaki diğer yaralıların iniltisini duyan her bir sahabi, suyu içmeyip yanındakine yönlendirir. Su üçüncü kişiye ulaştığında o şehit olmuştur; geri dönüldüğünde ise diğer iki sahabinin de şehit olduğu görülür. Hepsi son nefeslerinde bile kardeşini suya tercih etmiştir. (Sühreverdi, *a.g.e.*, 317)

Görüldüğü üzere isar, insan ruhunu adım adım olgunlaştıran bir erdem kademesidir. Maddi imkânlardan ibadetteki ince edeplere, hatta ölüm kalım anlarına kadar uzanan bu anlayış, insanı bencil duygulardan arındırarak gerçek gönül zenginliğine ulaştıran en kestirme yollardan biri olmuştur. ■

İstanbul Teknik Üniversitesi Abdülhakim Sancak Camii Uzman İmam Hatibi

Mehmet ATALAY:

"Gençlerin gündemine ve sosyokültürel dünyasına yabancı kalmamak adına din görevlileri; temel düzeyde psikoloji, sosyoloji, yakın tarih, spor ve sinema bilgisine sahip olmalıdır. Aynı zamanda sosyal medya, medya ve enformasyon diline hâkim olmak da gençlerle ortak bir iletişim zemini kurabilmek için önemlidir."

Söyleşi: Mahir KILINÇ

Bir din görevlisinin sıfatı, statüsü, durumu ne olursa olsun, "toplumdan haberdar olup özellikle görev yaptığı lokasyonda ve insan topluluklarındaki zihinsel, fikirsel aktarımları, dönüşümleri sıkı sıkı takip etmesi gerektiğinden" söz ediyorsunuz. Bu durumun hem din hizmeti görevinde bulunan kimseye hem de hitap ettiği kitleye yönelik kazanımlarından kısaca bahsedebilir misiniz?

Merhum Mehmet Akif Ersoy'un, *"Bana sor memleketin hâlini ben söyleyeyim / Çünkü bir imam bilir evleri, ha bir de hekim..."* beyti, toplumun ruhuna ve bedenine şahitlik eden iki önemli sınıfı işaret eder. Biri gönül doktoru olan imam hatiplerimiz diğeri ise beden hekimlerimizdir. Bu iki rehberin; toplumun evinden, yuvasından ve gidişatından haberdar olması elzemdir. Tıpkı Muhammed İkbal'in ifade ettiği gibi: "Müslüman, dünyanın gidişatını kendine dert edinendir."

Kimi zaman muhatap olunan kitleye doğrudan ayet veya hadis metinleri sunmak, doğru bir başlangıç olmayabiliyor. Hayatın akışı içindeki alışkanlıklar, kavramlar ve toplumsal gerçeklikler âdeta okunması gereken güncel ayetler gibidir. Din görevlisi de ilahi kelamı ve sünneti bu toplumsal dinamikleri anlamak ve anlamlandırmak için en sağlıklı biçimde kullanmalıdır. Bu bilinç sağlandığında, din görevlisinin topluma, toplumun da din görevlisine erişimi kesintisiz ve sürdürülebilir hâle gelecektir.

Önce Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kampüs Camii, sonrasında ise İstanbul Teknik Üniversitesinin kampüsünde yer alan camide uzun bir süredir din hizmetinde bulunan bir imam hatip olarak söylerseniz; kampüs camiinde görev yapmanın mahalle camiindeki görevlerden ne gibi farkları vardır? Edinmiş olduğunuz tecrübelerden yola çıkarak kampüs içerisindeki camide görev yapan bir din görevlisinin özellikle hangi yetkinliklere sahip olması gerektiğini düşünüyorsunuz?

İmamet, beşerî standartların da ötesinde ilk peygamberden bugüne Allah'ın lütfettiği bir mefkûredir. Kur'an'ın ifadesiyle peygamberler; sevdirerek ve kalplere fısıldayan bir çağrıyla toplumu hakikate davet etmişlerdir. Bu metot, günümüzde Türkiye'nin bir özeti olan üniversite kampüslerinde çok daha kritik ve stratejiktir.

Kampüs camilerindeki din görevlileri, aile veya sosyal çevresinden hiçbir dinî eğitim almamış, din diline tamamen yabancı kalmış gençlerle de zaman zaman karşılaşabilmektedir. Bu kitleye hitap ederken aceleci ve acemice davranılmamalıdır. Tıpkı bir cevher ustası gibi acele etmeden, ruh ve zihin analizi yaparak söylenmesi gereken bir sözü söylemeyi benimsemelidir. Kur'an'ın da uyguladığı bu yöntem, muhatabın hazır bulunuşluğuna göre tohum ekmeyi gerektirir.

Gördüklerini ve yaşadıklarını kolay kolay unutmayan üniversite gençliğine yönelik olarak din görevlisinin hafızası, gözlem ve izlem yeteneği güçlü olmalıdır. Ayrıca kampüs camisini dört duvarla sınırlı tutmadan yurtlar, öğrenci evleri gibi sosyal mekânları da caminin kubbesi altında kabul etmelidir. İmam, bir rasathane gibi etrafını daima gözlemlemeli; kafelerde, kütüphanelerde ve derneklerde etkin ve asil bir temsil kabiliyetiyle görünür olmalıdır. Gençlerin gündemine ve sosyokültürel dünyasına yabancı kalmamak adına din görevlileri; temel düzeyde psikoloji, sosyoloji, yakın tarih, spor ve sinema bilgisine sahip olmalıdır. Aynı zamanda sosyal medya, medya ve enformasyon diline hâkim olmak da gençlerle ortak bir iletişim zemini kurabilmek için önemlidir. Sonuç olarak kampüs camilerinin imam hatipleri, gençlerin diline ve dünyasına yaklaşabilmeli ve kalpten kalbe giden bir köprü kurmalılar.

Kampüs caminizde farklı akademik branşlardan, farklı zihinsel ve ruhsal dünyalardan gelen öğrencileri bir çatı altında buluştururken "mabedin ve mektebin gölgesinde bir gençlik" vizyonu doğrultusunda hem okula hem de camiye aidiyet hissi kazandırmak adına ne tür faaliyetler yürütüyorsunuz?

Kampüs camileri, yalnızca namaz kılınan mekânlar olmanın ötesinde farklı coğrafya ve fikirlerden gelen gençlerin buluştuğu ve aidiyet hissettiği birer sosyal yaşam üssüne dönüştürülmelidir. Türkiye'de yaygın olan, "Cami sadece ibadet yeridir." algısını kırmak ve camiyi, inancı veya yaşam tarzı ne olursa olsun tüm gençlere sevdirmek amacıyla Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi ve İTÜ'deki kampüs camiinde yapmış olduğumuz çalışmalarda önemli adımlar atmaya gayret ettik. Bu vizyon doğrultusunda cami müştemilatları, gençlerin yeteneklerini sergileyip geliştirebileceği çok yönlü atölyelere dönüştürüldü. Teknoloji ve mühendislik odaklı çalışmalarda Ondokuz Mayıs Üniversitesi Camii'nde drone, roket ve 3D yazıcı, İTÜ Abdülhakim Sancak Camii'nde ise elektrikli otonom araç üretimi gerçekleştirildi. Bu teknik alanlarda üretilen prototipler; TÜBİTAK ve TEKNOFEST gibi yarışmalarda uluslararası başarılar, ödüller ve öğrencilerimize iş teklifleri getiren önemli açılımlara vesile oldu. Ayrıca teknik üniversite öğrencilerinin kabiliyetleriyle geliştirilen yazılım formları ve mobil uygulamalar, bugün Türkiye genelinde birçok imam ve sivil vatandaş tarafından aktif olarak kullanılmaktadır. Teknolojinin yanı sıra sinema, kısa film, yönetmenlik, yazarlık, edebiyat, müzik, spor, arıcılık gibi geniş bir yelpazede açılan kültür sanat atölyeleriyle farklı kesimlerdeki gençlerin de merakı ve ilgisi camiye uyandırılmış oldu. Camide oluşturulan kütüphaneler ve ders çalışma alanlarında ise öğrencilerin birbirlerine mentörlük/rehberlik ettiği modern bir mektep cami ortamı inşa edilmiş oldu.

Bu süreçte; öğrencilere akademik ve manevi danışmanlık, lojistik destek, materyal tedariki, diplomasi ve finansman sağlanarak kolaylaştırıcı ve yol açıcı bir rol üstlenildi. Nebevi bir metotla insanları, akılları ve kabiliyetleriyle değerlendirerek onlara özgürce üretebilecekleri alanlar açıldı. Bu çalışmalar, normal şartlarda fikirsel olarak birbirine mesafeli olan gençlerin cami çatısı altında bir araya gelmesini sağladı. Ortak üretilen projeler ve geçirilen nitelikli zamanlar, gençler arasında

güçlü bir gönül bağı ve arkadaşlık ortamı oluşturdu. Sonuç olarak camiler, tüm öğrencilerin ön yargılarını yıktığı, kendilerini "ait" hissedebildikleri ve bir araya gelerek harmanlandığı ortak bir gönül ve fikir havuzuna dönüşmüş oldu ve dönüşmeye de devam ediyor.

"Arınmak, Durulmak ve Doğrulmak için Mabedin ve Mektebin Gölgesinde Bir Gençlik" vizyonundan hareketle kurmuş olduğunuz "Câmiakademi" projesi bünyesinde gençlere yönelik çeşitli dersler yapıyorsunuz. Bu derslerden ve bunların gençlere tesirinden bahsedebilir misiniz?

Câmiakademi, nebevi usullere sadık kalmaya çalışarak madde ile manayı birlikte inşa etmeyi amaçlayan, gençlere yönelik, "cami merkezli bir danışmanlık ve eğitim mefkûresi"dir. Projenin temel hedefi ise ibadeti sadece belirli ritüellerden ibaret görmeyip hayatın tamamını, edinilen her bilgiyi ve toplumsal fayda üreten her salih ameli kulluk sayan şuurlu mümin yetiştirmektir. Ashab-ı kiramın suffede yetişme usulünü örnek alan bu çalışmalarda; gençlerin hem kafalarının hem kalplerinin hem de ruh dünyalarının imar edildiği meşru, maruf ve makul bir zemin sunulmaya çalışılmaktadır.

Bu doğrultuda yürütülen erkeklere yönelik "beyan" ve hanımlara yönelik "kavram" derslerinde, ezberci ve tekrarcı bir yaklaşımdan ziyade zihinlerin ve akılların ter döktüğü bir sorgulama ortamı oluşturulmaktadır. Derslerin nihai amacı, ibadetlerin "nasıl" yapıldığının ötesinde "neden" ve "kime" yapıldığına dair köklü bir Kur'an ve sünnet tasavvuru kazandırmaktır. Eğitimler sayesinde gençler, ailelerinden veya çevrelerinden edindikleri ön kabulleri hakikate dönüştürerek hayata ve kavramlara çok daha bütüncül bir açıdan bakmaya başlamaktadır.

Eğitimin somut çıktıları ve öğrencilerden gelen geri dönüşler ise bu kalıcı tesiri açıkça ortaya koymaktadır. Mezun olan ve eğitime devam eden öğrenciler; iş, eş, kariyer ve yol haritası planlamalarında hayatlarını Kur'an-ı Kerim ve sünnet süzgecinden geçirmektedir. İş başvurularında usulsüzlüklerden kaçınmakta, evlilik kriterlerini nebevi ahlaka göre belirlemekte ve farklı dinî gruplara karşı kör bir tarafgirlik yerine nizalaşmadan uzak, birleştirici ve zihin pergelinin sabit ayağını mabede koymuş bir duruş sergilemektedirler. Böylece Câmiakademi, gençlerin özgür düşünce ve iradeleriyle doğruya yöneldikleri şuurlu ve salih bir toplum zeminini inşa etmeyi hedeflemektedir.

Mimar Sinan Mühendisler Birliği (MSMB) tarafından düzenlenen bir zirvede, "Gençliğin Hakikat Arayışında Dinimsiliğe Karşı Protest

Refleksler" adlı sunumunuzdan hareketle gençliğin hakikat arayışı ve bu arayış esnasında sizin tabirinizle "dinimsiliğe karşı protest refleksler" neler oluyor?

Piyasadaki "dinimsiliğe" dair kulaktan dolma ve manipülatif bilgiler, gençlerin zihninde dağınıklığa ve dinî kavramlara şaşı bakmalarına yol açmaktadır. Bu tür yapay ve esasa uymayan yaklaşımlar, gençlerin İslam'ın özü ile buluşmasını geciktiren engellerdendir. Kampüs camilerinde, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) arı, duru ve dosdoğru vahiy dilini esas alarak yürüttüğümüz çalışmalar ise gençlerde tevhid mefkûresinin arzu ettiği nitelikli bir araştırma ve ihya süreci başlatmaktadır.

Gençlerin dışarıdan deizm veya ateizm gibi görünen itirazları, aslında dinin kendisine değil piyasadaki tutarsız dinimsi pratiklere karşı geliştirdikleri protest ve agresif bir duruştur. Mantık ve kalp terazisinde bu çelişkileri oturtamayan genç zihinler, nebevi gerçeklerle yüzleştiğinde büyük bir dönüşüm yaşamaktadır. Bu durum bir inkâr değil; tevhidin ana omurgası olan ve reddedişle başlayan "La" (Hayır) algoritmasının bir kemalat sürecidir. Nitekim arı ve duru İslam'ı sıfırdan öğrenen birçok gencin: "Rabbimle ve Efendimizle yeniden tanıştım, çok gecikmişim." diyerek âdeta inancını yenilediğine şahit olmaktayız.

Piyasadaki dinimsi diyebileceğimiz ya da din görünümlü manipülasyonların önüne geçebilmek için aceleci davranmamalıyız. Gençlerin önüne samimi alanlar açmalı; onlarla sadece mesafeli bir hoca öğrenci iletişim dinamiğinden öte bir dost, bir ağabey ve babacan bir rehber olarak iletişim kurmalıyız. Ancak bu sayede zihinlerindeki ön yargılar netleşecek ve gençler yapaylıktan uzaklaşarak gerçeğin peşinden teslimiyetle gidebilecektir.

"İdrak ettirmediğinizi ikna ettirmenizin bir anlamı yok." sözünüzden hareketle şunu sormak istiyorum: Gençlerin ve bütün insanımızın, hakikatin idrakine ulaşabilmesi için din görevlisi olarak siz neler yapıyorsunuz ve sizin gibi bu hizmetin içerisinde yer alanlar için hangi tavsiyelerde bulunursunuz?

Din anlatımında sadece yazılı kaynaklara (matbuata) bağlı kalmak ve ağdalı bir kürsü dili kullanmak, günümüz gençliğinde karşılık bulamamaktadır. Vahiy ve sünnet matbuatına sıkıca bağlı olmakla birlikte gençlerin reel şartlarını, akıl ve gönül yordamını hesaba katarak vaazlar, programlar yapılmalıdır. Gençler, üstenci ve buyurgan bir hitap yerine analitik zihinlerine hitap eden, haram gerçeğinin gerekçelerini ve insana yansıyan somut faydalarını (maslahatını) açıklayan, ikna değil idrak ettiren bir yaklaşım beklemektedir.

Bize düşen ise tertemiz kaynaklardan beslenip matbuata hâkim olmak, ancak mesajı, "asrın idrakine" ve mahallin gerçeklerine göre sunmaktır. Hz. Peygamber (s.a.s.), üstenci bir dil yerine kardeş ve dostça bir göz, söz ve gönül hizasından konuşmuş; sokağın, örfün ve piyasanın yerel dilini kullanmıştır. Allah'ın sözünü yüksekte tutalım derken kendimizi insanların hizasından yukarıya taşımamalıyız. Bu nebevi metot uyarınca ve "insanların akılları ayarınca konuşmamız" gerekiyor. Sonuç olarak kitabi bilgilerin (matbuatın) rehberliğinde ancak hayati dokunuşlar ve yaşanmış tecrübelerle (tatbikatla) örülü bir tebliğ ve temsil sürecinin, gençliğin zihin ve gönül dünyasını ihya edeceğine inanıyorum. ■

Öz Geçmiş

Mehmet Atalay, 1977 yılında Samsun'un Kavak ilçesinde doğdu. İlkokulun ardından 1990'da hafızlığını tamamladı ve 1996'da Samsun İmam Hatip Lisesinden mezun oldu. 1997'de imam hatip olarak göreve başlayan Atalay, diğer yandan eğitim hayatını sürdürerek 2006'da İktisat Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünü, 2011'de ise Sakarya İlahiyat Fakültesini bitirdi. Samsun Âşık Kutlu Eğitim Merkezinde Tashih-i Huruf kursunun akabinde din görevlilerine yönelik kurslarda formatör öğreticilik yaptı.

Ondokuz Mayıs Üniversitesinde Din Eğitimi alanında, "Gençlere Yönelik Cami Merkezli Dinî Sosyal Hizmetler" teziyle yüksek lisansını tamamladı ve OMÜ İlahiyat Fakültesinde öğretim görevlisi olarak Hitabet ve Kur'an-ı Kerim dersleri verdi. 2012-2019 yılları arasında OMÜ Kampüs Camii Uzman İmam Hatibi olarak görev yaparken üniversite gençliğine yönelik "Câmiakademi" projesini yürüttü. Projesiyle Diyanet çalıştayları ve tecrübe paylaşımı seminerlerinde sunumlar ve tebliğler gerçekleştirdi. Ayrıca Almanya ve Fransa gibi ülkelerde de gençlere yönelik eğitim ve manevi danışmanlık faaliyetlerinde bulundu.

Hâlen İstanbul Teknik Üniversitesi Abdülhakim Sancak Camii'nde uzman imam hatip olarak görev yapan, Diyanet Akademilerinde seminerler veren ve *Harman Dergi*'nin yayın danışmanlığını yürüten Atalay, evli ve üç çocuk babasıdır.

GAFLET ÇAĞINDA MÜSLÜMAN BİLİNCİNİ DİRİ TUTMAK

Doç. Dr. Yaşar Seracettin BAYTAR
DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

İnsanlık tarihi boyunca hak ile batıl mücadelesi farklı şekillere bürünerek devam etmiş, her çağın kendine mahsus imtihanları olmuştur. Yaşadığımız çağ ise bilgi ve teknolojiye ulaşmanın kolaylaştığı ancak buna mukabil hikmetin, tefekkürün ve kulluk bilincinin giderek zayıfladığı bir dönem olarak ön plana çıkmaktadır. Teknolojik gelişmeler, dijital iletişim araçları ve özellikle lüks tüketim kültürü insanın maddi plandaki yaşamını kolaylaştırırken diğer taraftan insanı kendisine, Rabbine ve yaratılış gayesine yabancılaştırarak manevi hayatı bakımından zayıflatmaktadır. Bu yönüyle yaşadığımız çağı bir "gaflet çağı" olarak tanımlamak mümkündür. Gaflet; hakikati bütünüyle inkâr etmek olmasa da onun bilgisine rağmen nefsin, hevanın ve dünyaya ölçüsüz meyletmenin etkisiyle imanın gereği olan kulluk bilincini bir türlü kuşanamamak ve bu bilinçle yaşayamamaktır. Müslüman'ın en önemli görevi ise bu gaflet sarmalından kurtularak imanını tahkim etmek, kulluk ve ahiret bilincini daima diri tutmaya çalışmaktır.

Kur'an-ı Kerim, gafletin insanın en büyük zaaflarından ve manevi hastalıklarından biri olduğuna şu ilahi beyanıyla açıkça işaret etmektedir: "İnsanların hesaba çekilmeleri yaklaştı. Hâlbuki onlar gaflet içinde yüz çevirmekteler." (Enbiya, 21/1) Bu ayet, insanın dünya hayatına aşırı bağlanarak yaratılış gayesini ve ilahi huzurda hesap vereceği gerçeğini unutmasının, onu nasıl derin bir gaflete sürüklediğini çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir. Başka bir ayette ise gafletleri sebebiyle kalpleri ilahi hakikatlere karşı körelen ve neticede cehenneme sürüklenen kimseler hakkında şöyle buyrulmaktadır: "Andolsun biz, cinler ve insanlardan, kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar hayvanlar gibi hatta daha da aşağıdadırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir." (Araf, 7/179) Bu ayet, bedensel canlılığın tek başına insan olmanın ölçüsü olmadığını; asıl önemli olanın, ilahi hakikatlere açık, imanla diri ve duyarlı bir kalbe sahip olmak olduğunu beyan etmektedir.

Allah'ı sürekli hatırda tutmak, kâinattaki tekvinî ayetler üzerinde düşünmek, Kur'an'la irtibatlı bir hayat sürmek bir Müslüman için bilinci canlı tutmanın ve gafletten uzaklaşmanın en önemli yollarındandır.

Yaşadığımız modern çağın en önemli problemlerinden biri, insanın sürekli bir meşguliyete maruz kalmasıdır. Yirmi dört saat boyunca kesintisiz gelen telefon bildirimleri, sosyal medya akışları, haber bombardımanları ve bitmek tükenmek bilmeyen tüketim çağrıları insanın zihnini ve kalbini sürekli meşgul etmektedir. Bu şekilde sürekli dış uyarıcılara maruz kalan insan, kendiyle baş başa kalamaz, iç dünyasını dinleyemez ve manen derinleşemez hâle gelmektedir. Hâlbuki Kur'an, kalbin diriliğini koruyan müminleri sıklıkla tefekküre ve iç dünyalarında manevi yolculuğa davet eder: "Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır." (Âl-i İmran, 3/190)

Tefekkür, gafletin ilacıdır. Zira insan ancak sakin kalıp tefekkürle buluştuğunda Allah'ın sonsuz kudretini, kendisinin nihayetsiz acziyetini ve hayatın gerçek anlamını yeniden ve daha farklı idrak edebilir. Allah'ı sürekli hatırda tutmak, kâinattaki tekvinî ayetler üzerinde düşünmek, Kur'an'la irtibatlı bir hayat sürmek bir Müslüman için bilinci canlı tutmanın ve gafletten uzaklaşmanın en önemli yollarındandır. Bu anlamda Kur'an'da, "...Biliniz ki kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur." (Ra'd, 13/28) buyurulmaktadır. Zikir yalnızca dil ile yapılan tekrarlardan ibaret değildir. Allah'ı, emirlerini ve yasaklarını sürekli hatırda tutarak bunların gereklerini yapmak ve yapılan her işi O'nun rızasını gözeterek ve önceleyerek yerine getirmek de zikir sayılır. Yaşamın her anında Allah'ın müşahedesi ve murakabesi altında olduğunu bilen ve hisseden bir mümin, gafletin kuşatmasından kendisini koruyabilir.

Peygamber Efendimiz de (s.a.s.) ümmetini, heva ve heveslerinin esiri olup gaflete düşmemeleri hususunda sürekli uyanık olmaya davet etmiştir. O (s.a.s.), bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur: "Akıllı kişi nefsini hesaba çeken ve ölümden sonrası için çalışandır. Aciz kişi ise nefsinin arzularına uyan ve Allah'tan boş temennilerde bulunandır." (Tirmizi, Kıyame, 25; İbn Mace, Zühd, 31) Bu hadis, basiret sahibi bir Müslüman'ın sürekli nefis muhasebesi yapması ve nefsin yanı sıra şeytanın tuzaklarına karşı da daima teyakkuz hâlinde bulunması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim günün sonunda yapılacak samimi bir nefis muhasebesi, manevi hayatı ve kulluk bilincini diri tutmanın en etkili yollarından biridir.

Sürekli boş ve faydasız meşguliyetlere maruz kalan bir kalbin, kendiyle baş başa kalması, Kur'an'ın derin hakikatlerini tefekkür ve idrak etmesi giderek zorlaşır. Bu sebeple Müslüman, zamanını kendisine emanet edilmiş en önemli değer olarak görmeli; gözünü, kulağını ve kalbini faydasız meşguliyetlerden korumalıdır.

Gaflet çağının en büyük tehlikelerinden biri de dünya sevgisinin kalpte kök salmasıdır. Kur'an-ı Kerim, dünya hayatının geçiciliğine ve aldatıcılığına birçok ayetiyle dikkat çekmektedir: "Bilin ki dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir." (Hadid, 57/20) Bu ayet, dünyanın göz alıcı, aldatıcı ve geçici cazibesine kanılmaması gerektiğini bizlere açıkça hatırlatmaktadır. Müslüman için dünya, bir amaç değil ahireti kazanmanın en önemli vesilesidir. Bu sebeple mümin, dünyayı imar ederken gönlünü ona bağlamamalıdır. Diğer taraftan, dünyayı gaye edinip kalbini ona kaptıran kimse ise zamanla Allah'ı, ahireti ve yaratılış gayesini unutarak gaflete sürüklenme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilmektedir.

İbadetler Müslüman bilincini sürekli diri tutan en önemli eğitim unsurlarıdır. Bunların başında gelen namaz, gün içerisinde kulun, defalarca Allah ile irtibat kurmasını sağlarken oruç, nefsi terbiye ve tezkiye eder, zekât mal ve dünya sevgisini kontrol altına alır. Hac ise ümmet bilincini pekiştirerek Müslümanlar arasındaki irtibatı ve dayanışmayı güçlendirir. Kur'an, namazın en önemli hikmetlerinden birini şu ayetiyle beyan eder: "...beni anmak için namaz kıl." (Taha, 20/14) Bu ayet, namazın en temel gayelerinden birinin insanı, Allah'ı

unutmaktan ve dolayısıyla gaflete düşmekten korumak olduğunu açıkça ifade etmektedir. Başka bir ayette ise "...Çünkü namaz, insanı hayâsızlıktan ve kötülükten alıkor..." (Ankebut, 29/45) buyrularak ibadetin, ahlaki bakımdan dönüştürücü rolüne dikkat çekilmektedir.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.) bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmaktadır: "Amellerin Allah nezdinde en sevimli olanı, az da olsa devamlı yapılanıdır." (Buhari, İman, 32; Müslim, Müsafirin, 218) Bu hadis Müslüman bilincinin, büyük atılımlarla değil aksine sürekli ve istikrarlı bir kulluk disipliniyle inşa edildiğini göstermektedir. Başta farz ve sünnet olan ibadetler olmak üzere günlük olarak ihmal edilmeyen Kur'an tilaveti, dua, zikir, ilmî okumalar ve salih kimselerle birlikte bulunmak, Müslüman bilincini sürekli besleyen ve diri tutan en önemli uygulamalardır.

Yukarıda da işaret edildiği üzere Müslüman bilincini diri tutan en önemli unsurlardan biri şüphesiz ilimle meşguliyettir. Bunun aksine cehalet ise gafletin en önemli sebeplerindendir. Kur'an'ın ilk emrinin "Oku!" (Alak, 96/1) olması elbette ki bir tesadüf değildir. Ancak bu ayetle istenen ve kastedilen okuma, yalnızca malumat biriktirmek değil insana Rabbini tanıtan ve O'nunla sürekli irtibatta olmaya sevk eden hikmetli bir okumadır. İlim, amel ile buluşmadığında kendisinden beklenen faydayı sağlayamaz. Bu sebepledir ki Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ashabı, öğrendikleri her bir ayeti hayatlarına yansıttıktan sonra yenilerini öğrenmeye gayret etmişlerdir.

Yaşadığımız dijital çağda ölçüsüz medya kullanımının gaflet ile doğrudan ilişkisini burada tekrar hatırlamak gerekir. Zira insan, gününü hangi meşguliyetlerle geçirirse zamanla karakteri de o doğrultuda şekillenir. Sürekli boş ve faydasız meşguliyetlere maruz kalan bir kalbin, kendiyle baş başa kalması, Kur'an'ın derin hakikatlerini tefekkür ve idrak etmesi giderek zorlaşır. Bu sebeple Müslüman, zamanını kendisine emanet edilmiş en önemli değer olarak görmeli; gözünü, kulağını ve kalbini faydasız meşguliyetlerden korumalıdır. Allah Resulü (s.a.s.), "Kendisini (doğrudan) ilgilendirmeyen şeyi terk etmesi, kişinin iyi Müslüman oluşundandır." (Tirmizi, Zühd, 11; İbn Mace, Fiten, 12) buyurarak bu hususun önemine vurgu yapmıştır.

Sonuç olarak gaflet çağı, barındırdığı tehlikelere rağmen Müslüman için büyük bir uyanış fırsatı olarak görülmelidir. Hakikatin unutulup terk edildiği zamanlarda ona yönelip sarılmanın değeri daha da artmaktadır. Kur'an ile sürekli irtibatta olan, sünneti hayatında rehber edinen, ibadetlerini şuurla eda eden, ilim ve tefekkürle kalbini besleyen, nefsini muhasebe eden ve ölüm gerçeğini unutmayan bir mümin, Allah'ın da yardımıyla çağın bütün gaflet unsurlarına rağmen istikametini koruyabilecektir. Özetle yaşadığımız gaflet çağında Müslüman bilincini diri tutmanın belki de en önemli yolu, hayatın her anında Allah'ın huzurunda olma farkındalığıyla yaşamak ve tercih gerektiren yol ayrımlarında, iradeyi O'nun rızasını kazandıracak taraftan yana kullanmaktır. Bu bilinci hayat tarzı hâline getirmek ise hem bu dünyada huzura hem de ahirette ebedî kurtuluşa vesile olacak en sağlam sermayedir. ■

AHKAF SURESİ

Doç. Dr. Faruk GÖRGÜLÜ
Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Ahkaf suresi, Kur'an-ı Kerim'deki sıralamaya göre kırk altıncı, nüzul sırasına göre ise altmış altıncı sure olup otuz beş ayetten oluşmaktadır. Hâ Mîm ile başlayan ve Mushaf'ta art arda yer alan yedi surenin sonuncusudur. Mekke Dönemi'nde Casiye suresinden sonra nazil olmuştur. (İbn Aşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, Tunus: ed-Dar ü't-Tunisiyye, 1984, 26/5, 6) Sure, adını yirmi birinci ayette geçen ve "uzun, kıvrımlı kum tepeleri" anlamına gelen "ahkaf" kelimesinden almaktadır. Bu kelime ayette, Hz. Hud'un peygamber olarak gönderildiği Âd kavminin yaşadığı kumluk bölgeyi ifade etmektedir. (Emin Işık, "Ahkâf Sûresi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1/549)

Surede temel olarak vahyin ilahi kaynağı, Allah'ın varlığı ve birliği, yaratılıştaki hikmet ve düzen, putlara tapmanın temelsizliği, Hz. Peygamber'in nübüvveti, inkârcıların Kur'an karşısındaki tutumları ve ahiret hayatı gibi temel inanç konuları ele alınır. Bunun yanında anne babaya iyilik, insanın olgunluk çağında Rabbine yönelmesi, iman ve istikamet üzere yaşaması, Âd kavminin uğradığı felaket ve cinlerin Kur'an'ı dinleyerek iman etmeleri üzerinde durulur. Surenin sonunda ise Hz. Peygamber'e tebliğ görevini sabır ve kararlılıkla sürdürmesi öğütlenir. Bu yönüyle sure, insanı kendi yaratılışı ve Allah'ın kudretinin delilleri üzerinde düşünmeye, geçmiş toplumların akıbetlerinden ibret almaya ve vahiy karşısındaki tutumunu gözden geçirmeye çağırır. (İbn Aşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, 26/6, 7)

Sure, diğer Havamim surelerinde olduğu gibi "Hâ Mîm" mukattaa harfleriyle başlar. Ardından Kur'an'ın mutlak güç ve hikmet sahibi Allah tarafından indirildiği bildirilir. Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin yerli yerince ve belirlenmiş bir süre için yaratıldığına dikkat çekilir. Buna rağmen inkârcıların kendilerine yapılan uyarılardan yüz çevirdikleri belirtilir. Allah'tan başka kendilerine yalvarılan varlıkların yeryüzünde ne yarattıklarını göstermeleri veya göklerin yaratılmasında ne gibi bir ortaklıklarının bulunduğunu ortaya koymaları istenir. Kıyamete kadar kendilerine cevap veremeyecek varlıklara yönelmenin anlamsızlığı vurgulanır; kıyamet günü ise bu varlıkların kendilerine tapanlara karşı çıkacakları bildirilir. (Ahkaf, 46/1-6)

Devam eden ayetlerde inkârcıların Kur'an karşısındaki tavırlarına yer verilir. Kendilerine apaçık ayetler okunduğunda vahyi sihir olarak niteledikleri, hatta Hz. Peygamber'in onu uydurduğunu ileri sürdükleri belirtilir. Buna karşılık Hz. Peygamber'den, kendisinin peygamberlerin ilki olmadığını, yalnızca kendisine vahyedilene uyduğunu ve görevinin açıkça uyarmaktan ibaret olduğunu söylemesi istenir. Kur'an'ın Allah katından geldiğine işaret eden delillere rağmen onu inkâr edenle-

rin tutumlarına dikkat çekilir. İnkârcıların müminleri küçümseyerek eğer Kur'an gerçekten hayırlı bir şey olsaydı ona kendilerinden önce bu kimselerin inanmayacağını ileri sürmeleri de eleştirilir. Ardından Kur'an'ın, Hz. Musa'ya verilen kitabı doğrulayan, zulmedenleri uyaran ve iyilik yapanları müjdeleyen bir kitap olduğu vurgulanır. "Rabbimiz Allah'tır." deyip dosdoğru yaşayanların korku ve üzüntüden uzak olacakları ve cennetle mükâfatlandırılacakları haber verilir. (Ahkaf, 46/7-14)

Surenin devamında insanın anne ve babasına karşı sorumluluğu hatırlatılır. İnsana, anne babasına iyi davranması emredilir; annenin çocuğunu güçlükle taşıdığı ve yine güçlükle dünyaya getirdiği belirtilerek onun çektiği sıkıntılara dikkat çekilir. Hamilelik ve sütten kesilme süresinin otuz ay olduğu ifade edildikten sonra insanın kırk yaşına ulaştığında Rabbine yönelerek kendisine ve anne babasına verilen nimetlere şükretmeyi, Allah'ın razı olacağı iyi işler yapmayı ve neslinin de iyi kimseler olmasını dilemesi öğretilir. Böyle kimselerin güzel amellerinin kabul edileceği ve kusurlarının bağışlanacağı müjdelenir. Ardından, anne babasının iman çağrısına karşı çıkan ve yeniden dirilişi inkâr ederek bunu geçmişlerin masalları olarak gören kimsenin tutumuna yer verilir. Herkesin yaptıklarına göre karşılık göreceği ve hiç kimseye haksızlık edilmeyeceği hatırlatılır. Dünya hayatında kendilerine verilen nimetleri tüketip kibirlenen inkârcıların ise ahirette alçaltıcı bir azapla karşılaşacakları haber verilir. (Ahkaf, 46/15-20)

Daha sonra sureye adını veren "ahkaf" kelimesinin geçtiği bölümde Hz. Hud ile Âd kavminin kıssasına yer verilir. Hz. Hud'un kavmini yalnız Allah'a kulluk etmeye çağırdığı ve aksi hâlde büyük bir günün azabına uğramalarından korktuğunu söylediği bildirilir. Kavmi ise onun kendilerini ilahlarından uzaklaştırmaya çalıştığını ileri sürerek tehdit ettiği azabı getirmesini ister. Hz. Hud da azabın ne zaman geleceğine dair bilginin yalnız Allah'a ait olduğunu, kendisinin görevinin ise ilahi mesajı tebliğ etmekten ibaret bulunduğunu ifade eder. Nihayet uzaktan kendilerine doğru gelen bir bulut gördüklerinde onun yağmur getireceğini düşünerek sevinirler. Oysa bu, gelmesini aceleyle istedikleri azabı taşıyan ve Allah'ın emriyle önüne gelen her şeyi yok eden bir rüzgârdır. Sabah olduğunda evlerinden başka bir şey görünmez hâle gelir. Kendilerine verilen kulakların, gözlerin ve gönüllerin Allah'ın ayetlerini inkâr etmeleri sebebiyle onlara hiçbir fayda sağlamadığı hatırlatılır. Çevrelerindeki başka toplumların da benzer şekilde helak edildiğine işaret edilerek Allah'a yakınlık vesilesi olsun diye edindikleri ilahların onlara yardım edemediği bildirilir. (Ahkaf, 46/21-28)

Surenin bundan sonraki bölümünde cinlerden bir grubun Kur'an'ı dinlemesi anlatılır. Hz. Peygamber'in okuduğu Kur'an'a kulak veren bu grup, tilavet başlayınca birbirlerine susup dinlemelerini söyler. Okuma sona erdiğinde ise kavimlerine birer uyarıcı olarak dönerler. Dinledikleri vahyin Hz. Musa'dan sonra indirilen, kendisinden önceki ilahi kitapları doğrulayan, hakka ve dosdoğru yola yönelten bir kitap olduğunu söyleyerek kavimlerini Allah'ın çağrısına uymaya davet ederler. Böyle yaptıkları takdirde Allah'ın günahlarını bağışlayıp kendilerini azaptan koruyacağını bildirirler. Allah'ın davetine uymayanların ise O'nu aciz bırakamayacakları, kendilerine yardımcı bulamayacakları ve apaçık bir sapkınlık içinde oldukları belirtilir. (Ahkaf, 46/29-32)

Surenin son ayetlerinde yeniden dirilişi imkânsız gören inkârcılara cevap verilir. Gökleri ve yeri yaratan ve bunları yaratmakla yorulmayan Allah'ın ölüleri diriltmeye de gücünün yeteceği belirtilerek O'nun her şeye kadir olduğu hatırlatılır. Kıyamet günü cehennemle karşı karşıya kalan inkârcıların, daha önce reddettikleri gerçeğin hak olduğunu itiraf edecekleri ve inkârları sebebiyle azaba uğrayacakları bildirilir. Sure, Hz. Peygamber'e yönelik bir sabır öğüdüyle sona erer. Kendisine, azim ve kararlılık sahibi peygamberlerin sabrettiği gibi sabretmesi ve inkârcılar hakkında acele etmemesi tavsiye edilir. Onların vadedilen günü gördüklerinde dünyada sanki gündüzün yalnız bir saati kadar kaldıklarını düşünecekleri ifade edilir. Son ayette ise bütün bu anlatılanların bir tebliğ olduğu hatırlatılarak ilahi emre karşı çıkanlardan başkasının helak edilmeyeceği belirtilir. (Ahkaf, 46/33-35) ■

DİJİTAL DÜNYA
GERÇEK HAYAT

M. Cüneyd ÇİĞDEMLİ
DİB Başkanlık Müşaviri

BEĞENİ DEYİP GEÇME!

Sosyal medyanın hayatımıza girmesiyle birlikte özel alan ile toplumsal alan arasındaki sınırlar zamanla bulanıklaştı. Bir zamanlar yalnızca yakın çevremizle paylaştığımız anılar, bugün dijital platformlar aracılığıyla dakikalar içerisinde yüzlerce, bazen binlerce insanın karşısına çıkabiliyor. Oysa sosyal medyayla ilk tanıştığımız yıllarda bu kadar görünür olmaya pek istekli değildik. Profil fotoğrafımızda, yüzümüzün yerine bizi temsil eden bir görsel kullanıyor, paylaşımlarımızı daha dikkatli seçiyor, özel hayatımıza ilişkin görüntüleri paylaşırken daha temkinli davranıyorduk. Geriye dönüp baktığımızda o çekingenlikten bugünkü rahatlığa uzanan süreç, özel hayatımızla dijital dünya arasındaki sınırları aşma konusunda ne kadar değiştiğimizi gösteriyor.

Artık hayatımızdan kesitleri çok daha rahat paylaşıyor, görünür olmayı sosyal medya deneyiminin doğal bir parçası olarak görüyoruz: "Varsan görünmelisin!" Paylaşımın ardından gözümüz bu kez başkalarının vereceği tepkilere dönüyor. Kaç kişi beğendi? Kimler yorum yaptı? Kim gördü, kim görmedi? Gelen bir beğeni sevindiriyor, beklediğimiz bir kişinin sessizliği ise bazen onlarca beğeniden daha fazla dikkatimizi çekiyor. Peki, başkalarının bizim hakkımızda ne düşündüğünü neden bu kadar merak ediyoruz?

İnsan, sosyal ilişkiler içinde kendisini başkalarının tepkileri üzerinden de anlamlandıran bir varlıktır. Dolayısıyla bu merak sosyal medyayla ortaya çıkmış yeni bir ihtiyaç değil. Psikolojide bunun karşılığını "sosyal değerlendirme" kavramında görüyoruz. Nasıl görünüyorum, insanlar benim hakkımda ne düşünüyor, burada kabul görüyor muyum, söylediklerim önemseniyor mu? Bu sorular yalnızca onay arayışından kaynaklanmaz; içinde bulunduğumuz sosyal çevrede nasıl karşılandığımızı ve nerede durduğumuzu anlamamıza da yardımcı olur. Sosyal medyanın beğeni, yorum ve benzeri etkileşimleri ise gündelik hayatta çoğu zaman belirsiz ve dağınık biçimde aldığımız bu sosyal sinyalleri daha görünür hâle getirir.

Gündelik hayatta bir insanın bizim hakkımızda ne düşündüğünü çoğu zaman doğrudan bilmeyiz. Bunu davranışlarından, ses tonundan, bize gösterdiği ilgiden ya da bir ortamda söylediklerimizin nasıl karşılandığından çıkarmaya çalışırız. Üstelik bu işaretlerin anlamı her zaman açık değildir. Bir arkadaşımızın kısa cevap vermesi bize kırgın olduğu anlamına mı gelir yoksa yalnızca o gün canı mı sıkkındır? Bir grubun bizi konuşmaya dâhil etmemesi önemsenmediğimizi mi gösterir yoksa konuşmanın akışı mı öyle gelişmiştir? Sosyal hayattan aldığımız geri bildirimler çoğu zaman böylesine bağlama bağlı, yoruma açık ve parçalıdır. Bu nedenle başkalarının gözündeki yerimize ilişkin elimizde kesin bir ölçü değil yorumlamaya çalıştığımız çeşitli işaretler vardır.

Sosyal medya ise bu dağınık işaretlerin yanına gündelik hayatta pek karşılığı olmayan bir ölçü koydu: Sayılar. Bir paylaşımın kaç kişi tarafından beğenildiğini, kaç yorum aldığını, kaç kez görüntülendiğini, kaç kişi tarafından paylaşıldığını görebiliyor; bazı platformlarda içeriğimizi kimlerin gördüğünü dahi takip edebiliyoruz. Böylece sosyal çevreden gelen geri bildirimin bir kısmı yalnızca hissedilen veya yorumlanan bir şey olmaktan çıkıp ekranda görülebilen bir veriye dönüşüyor: 2.327 beğeni, 187 yorum, 47 paylaşım, 17 yeni takipçi... Bu sayıların her biri, paylaşımımızın nasıl karşılandığına ve sosyal çevredeki görünürlüğümüze ilişkin bir işaret olarak okunabiliyor.

Fakat burada önemli bir ayrım var. Bir sayının kesin olması, ifade ettiği anlamın da kesin olduğu anlamına gelmiyor. 2.327 kişinin bir paylaşımı beğenmiş olması, bu insanların paylaşımın sahibi hakkında olumlu düşündüğünü ya da hepsinin aynı nedenle beğeni bıraktığını göstermez. Buna rağmen sayı, belirsiz bir sosyal değerlendirmeyi zihnimizde daha somut hâle getirebilir. Başkalarının paylaşımımıza nasıl tepki verdiğine ilişkin daha önce dağınık ve yoruma açık olan işaretlerin bir kısmı artık ekranda, üstelik takip edilebilir durumdadır.

Paylaşım artık sosyal medyanın akışındadır ve bizim yapabileceğimiz pek bir şey yoktur. Buna rağmen birkaç dakika sonra telefonu yeniden elimize alır, kaç kişinin beğendiğine bakar, yorumları kontrol ederiz. Çünkü paylaşım, bizim açımızdan tamamlanmış görünse de henüz başkalarının vereceği tepkiler belli değildir. Gelen her beğeni, yorum ya da görüntülenme, paylaşımımızın nasıl karşılandığına ilişkin yeni bir sosyal sinyal taşır. Beklediğimiz ilgiyi görmek hoşumuza giderken ilginin beklediğimizden az olması hayal kırıklığı ya da huzursuzluğa sebep olabilir. Ekrandaki geri bildirim yalnızca bilgi vermekle kalmaz, bizde duygusal bir karşılık da bulur. Bir süre sonra gözümüz yeniden ekrana döner: İlgi devam ediyor mu, yeni bir yorum geldi mi, sayı değişti mi?

Burada "beğeni" deyip geçmemek gerekiyor. İnsan sosyal değerlendirmeye kayıtsız değil; kabul görmek de beklediğimiz karşılığı bulamamak da bizde duygusal bir karşılık oluşturuyor. Önemli olan bu etkinin nerede kaldığı. Ekrandaki tepki bazen birkaç dakikalık bir sevinç ya da hayal kırıklığı olarak geçip giderken bazen kendimiz hakkındaki düşüncelerimize etki edebiliyor. Daha çok ilgi gören fotoğrafları seçmeye, karşılık bulmayan konularda susmaya, neyi göstereceğimize, başkalarının vereceği tepkiyi düşünerek karar vermeye başladığımızda dışarıdan gelen değerlendirme artık yalnızca duygularımızı etkilemiyor; davranışlarımıza da yön vermeye başlıyor.

Beğeniler ve yorumlar, paylaştığımız içeriğin nasıl karşılandığına dair bize bir şeyler söyleyebilir ancak buradan kendimiz hakkında aynı kesinlikle bir sonuca varamayız. Başkalarının bizi nasıl gördüğünü önemsemek başka, zamanla kendimizi tamamen onların tepkileri üzerinden görmeye başlamak başka.

Bu yüzden zaman zaman ekrandaki sayılardan çok, o sayıların bizde neye karşılık geldiğine bakmak gerekiyor. Paylaşımın ardından neden tekrar ekrana dönüyorum? Beklediğim ilgiyi bulamadığımda neden huzursuz oluyorum? Aldığım karşılık, yalnızca o anki duygumu mu değiştiriyor yoksa kendim hakkında ne düşündüğüme de karışıyor mu? Daha da önemlisi, bir sonraki paylaşımımı nasıl şekillendireceğimi bu tepkilere göre mi belirliyorum? Bu soruların cevabı, ekrandaki sayıların ve yorumların üzerimizde ne kadar söz sahibi olduğunu gösterir.

Başkalarının tuttuğu aynaya hepimizin zaman zaman ihtiyacı var. Kendimizi başkalarının gözünden görmek, bizim fark edemediğimiz yönlerimizi görmemizi sağlayabilir. Fakat o aynaya sürekli baktığımızda oradaki görüntüyü gerçeğin kendisi sanmaya başlayabiliriz. Üstelik bu görüntü bizi her zaman olduğumuzdan daha eksik göstermez; bazen de kendimizi olduğumuzdan daha başarılı, daha önemli ya da daha etkili görmemize yol açabilir. Sosyal medyanın sayıları da böyledir. Az ilgi gördüğümüzde kendimizi değersiz hissetmemiz ne kadar yanıltıcıysa çok ilgi gördüğümüzde kendi değerimizi bu ilginin büyüklüğüyle ölçmemiz de o kadar yanıltıcıdır. Beğeniler ve yorumlar, paylaştığımız içeriğin nasıl karşılandığına dair bize bir şeyler söyleyebilir ancak buradan kendimiz hakkında aynı kesinlikle bir sonuca varamayız. Başkalarının bizi nasıl gördüğünü önemsemek başka, zamanla kendimizi tamamen onların tepkileri üzerinden görmeye başlamak başka. ■

HER ÖLEN, ECELİYLE Mİ ÖLÜR?

NEYE NASIL İNANIYORUM?

Prof. Dr. Temel YEŞİLYURT
Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Her insan doğar, büyür ve ölür. Bunun bir istisnası yoktur. Geçmişte de olmamıştır gelecekte de olmayacaktır. Ölümsüzlük/gençleşme uğruna nice paralar harcanmıştır ama beyhude! Krallar da ölmüştür köleler de. Dolayısıyla ölüm, kaçışı olmayan bir gerçekliktir. Nasıl yaşanırsa yaşansın, hangi yoldan gidilirse gidilsin, varılan durak herkes için aynıdır. Ne inşa edilen görkemli binalar ne sahip olunan para ne de kazanılan ünvanlar, bu evrensel çağrıya karşı koyamamıştır. Her insan, bu kaçınılmaz veda ile karşı karşıya kalacaktır. Bu, insan için biraz hüzünlü son olsa da hayatın kıymeti burada saklıdır. Sonu kaçınılmaz olan bu kırılgan varoluşumuz, bize her anın geçiciliğini ve dünyada bir yolcu oluşumuzu hatırlatır.

İnsanoğlu, doğumundan başlayıp ölümüne kadar devam edecek olan bir zaman diliminde yaşar. Biz buna ömür diyoruz. Dünya yaşamının sona erdiği o kaçınılmaz sona da ecel/vade adını veriyoruz. Halk dilindeki anlatımıyla insan hayatı, ezan ile sela arasına sığdırılmıştır. Doğumunda kulağına okunan ezanla dünya hayatına başlayan insan, ölümünde sela ile ebedî yurduna uğurlanmaktadır. Dolayısıyla ölüm, bir yok oluş değil bir mekân değişimi, asli vatana dönüş ve yaşadığımız hayatın ahiridir. Zaten ecel kavramı da kelime anlamı itibarıyla belirlenmiş bir süreyi ifade eder. Yüce Allah'ın insan için takdir etmiş olduğu hayat müddetini ve bu müddetin sona erdiği zamanı anlatmak için kullanılır.

Yüce kitabımız Kur'an'ın anlatımına göre insan gibi toplumların/ümmetlerin de bir eceli vardır. Bu ecel geldiğinde onu öne çekmek veya ertelemek mümkün olmayacaktır. (Yunus, 10/49) Hiçbir insan, kendisi için belirlenen ömür müddetinden başkasını yaşamaz. Her insanın ölüm zamanı/eceli belirlenip yazılmıştır. Dolayısıyla hiç kimse Allah'ın izni olmadan ölmez. (Âl-i İmran, 3/145) Yüce Allah, insanı topraktan/çamurdan yaratmış, sonra da onun için bir ecel belirlemiştir. (Enam, 6/2) Allah katında her ecelin bir yazısı/vadesi vardır. (Rad, 13/38) İnsanın eceli ancak belirlenmiş bir süreye kadar ertelenir. (Nahl, 16/61) Bu süre geldiğinde o, ne bir an ertelenebilir ne de öne alınabilir. Çünkü Allah'ın belirlediği ecel geldiğinde artık o ertelenmez. (Nuh, 71/4)

Kur'an-ı Kerim'in hikmet dolu beyanında ecel, bütün canlılar ve toplumlar için belirlenip tayin edilmiş bir durak, insana emanet edilen hayatın sahibine iade edildiği bir randevu vaktidir. Allah'ın mutlak ilim ve

iradesiyle çizilen bu sınır, vadesi dolduğunda ne bir an öne alınabilir ne de bir an tehir edilebilir. Zira varlık sahnesinde yer alan her insanın, yolculuğunun başlangıcı ve sonu Allah katında tayin edilmiş bir takvimle kayıtlıdır. Bu itibarla ecel, insan için kaçınılmaz bir hakikat olduğu kadar, dünya hayatının geçiciliğini ve her nefsin o ilahi kanuna boyun eğerek asıl menziline döneceğini hatırlatan sarsılmaz ölçüdür. Bu noktada zihinleri meşgul edip kafa karışıklığına yol açan şey, doğal yollarla gerçekleşmeyen ani ölümlerin, insanın eceliyle olan ilişkisidir. Bir cinayete kurban giden, trafik kazasında hayatını kaybeden veya intihar eden birinin ömrünün yarıda kalıp kalmadığı sorusu, bazı insanlar açısından kafa karıştırıcı görülebilir. Benzer şekilde intihar eden biri eceliyle mi ölmüştür yoksa ecelini kendi isteğiyle öne mi çekmiştir? Bu ani ölümler olmasaydı yaşar mıydı?

Ehl-i sünnet inancına göre her ölen eceliyle ölür. İnsanın ölümüne sebep olan şey her ne olursa olsun, ölen kişi vaktinde/eceliyle ölür. Ölüm şeklinin ani ölüm ve doğal ölüm oluşu ise bu gerçeği değiştirmez. Hiçbir müdahale, Allah'ın takdir ettiği bu vakti ne öne alabilir ne de geciktirebilir. Yüce Allah'ın her insan ve toplum için takdir ettiği bir ecel vardır ve bu, kişinin ölümüyle birlikte gerçekleşmiştir. İslam düşünce geleneğinde akılcı eğilimleriyle öne çıkan Mutezile ekolü, insanın yapısını merkeze alan bir yaklaşım sergilemiştir. Onlara göre insanın biyolojik yapısının izin verdiği tabii bir eceli vardır. Bu, insanın doğal ömrüdür. Onlara göre cinayet, trafik kazası veya intihar gibi durumlar, birer dış müdahaledir ve insanın ömrünü erken sona erdiren bir kesinti oluşturur. Onların bu düşüncesine göre o insan, öldürülmeseydi/ölmeseydi doğal ölüm vaktine kadar yaşayacaktı. Bu noktada ömrün yarım kaldığını düşünürler. Onlara göre hayatı sonlandırılan kişi, yaşayamadığı o potansiyel sürenin ve o süredeki kazanımların alacaklısı konumundadır. Onların bu kabulleri, ilahi adaletin bir gereği olarak görülmüştür. Mutezile, bu farklı görüşüyle ani ölümleri kaderin kaçınılmaz bir yazgısı olarak değil insan iradesinin yol açtığı bir adaletsizlik olarak betimleyerek sorumluluğu tamamen insana yüklese de bu yaklaşım doğru değildir.

Zira ecel tektir ve durumlara/sebeplere göre farklılık ifade etmez. Bir insan ister doğal ölümle isterse ani ölümle ölsün, eceliyle ölmüştür. İnsanın yaşayacağı hayat müddetinin ne olduğunu bilemediğimiz için intihar eden kişinin ecelinin öne alındığını veya kendi ecelini kendi tayin ettiğini söyleyemeyiz. Dünya hayatında ölüm hadiselerinin tamamı, bir sebebe bağlı olarak gerçekleşir. Sebeplerin farklılaşması, ecel vaktini değiştirmez. Kişi her ne şekilde ölürse ölsün, takdir edilen vakitte ve eceliyle ölmüştür. İntihar eden kişi, intihar etmeseydi yaşar mıydı, sorusunun kesin cevabı ise Allah'ın ilmine bağlıdır. Biz insanlar olarak ecel müddetinin tamamını bilemediğimiz için sınırlı bilgimizle yaşayıp yaşayamayacağını bilemeyiz.

Ani ölümler, ölümün dünya yaşamındaki sebepleridir. Sebep ile sebep olan ilişkisi, bir bakıma ilahi iradenin işleyiş biçimini açıklar. Hayatı da ölümü de yaratan Allah'tır. Allah, ölümü yaratırken onu bir sebebe bağlamışsa da bu sebep, ölümün faili değil sadece bir sebeptir. Bu sebeplerden birine bağlı olarak ölüm meydana geldiğinde bu onun ömrünü kesmiş olmaz, bilakis o zamanın, o kişinin dünya hayatındaki son anı oluşu gerçeğini ortaya çıkarmış olur. Dolayısıyla insanın ömrü, öldüğü vakit sona ermiştir ve onun eceli de budur. Cinayet ve intihar gibi fiiller sonucunda gerçekleşen ölümlerde, kader dengesi hassas bir çizgidir. Katil, birini öldürdüğünde onun ecelini öne çekmiş olmaz. Ancak Allah'ın haram kıldığı bir fiili işlediği için ondan sorumlu olur. Katil sadece bir sebeptir, ölümü yaratan ise Allah'tır ve ölen kişinin eceli bu vakitte sona ermiştir. Allah'ın takdir ettiği zaman da budur. Bu nedenle o insanın yaşanmamış yıllarından söz edilemez. Çünkü yaşanmamış olan yıllar zaten takdir edilmemiştir.

Sonuç olarak her ölen, tam vaktinde ve eceliyle ölür. Ölüm şekli, ister yatağında huzur içinde ister bir çatışmanın ortasında isterse bir kazanın neticesinde olsun; vakit değişmez. İnsan zihni, olayları sebep sonuç zinciri içinde değerlendirdiği için erken ölüm/zamansız vefat gibi kavramlar üretir. Oysa mutlak hakikat karşısında ölümün erkeni veya geçi yoktur; sadece vakti vardır. Allah katında herkesin ömrü, bir bütün olarak tamamlanmıştır. Bize düşen, ecelin bir gün ansızın kapıyı çalacağı gerçeğine göre hayatı anlamlandırmak, ölümün bir son değil ebedî bir başlangıcın eşiği olduğu bilinci içinde anlamlı bir hayat sürmektir. ■

DÜŞÜNCENİN YOL HARİTASI: İHSÂU'L-ULÛM

Dr. Elif ERDEM
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İslam dünyasında ilim ve kültür hayatının en parlak dönemlerine tekabül eden 4/10. yüzyılda kaleme alınan ve yazıldığı günden itibaren Doğu'dan Batı'ya tüm ilim çevrelerinde yankı uyandıran evrensel bir klasik: *İhsâu'l-Ulûm.*

"İlimlerin Sayımı" olarak tercüme edebileceğimiz *İhsâu'l-Ulûm*, felsefe dünyasında "Muallim-i Sânî (İkinci Öğretmen)" adıyla şöhret bulan Türk ve Müslüman filozof Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed el-Farabi'nin (ö. 339/950) kendi dönemindeki ilimler hakkında bilgi vermek amacıyla yazdığı eseridir. Spesifik bir konuda yazılmış küçük hacimli bu telif, çağını aşan, yaygın ve derin bir etkiye sahip olmuştur. Bunun sebebi öncelikle müellifin ilimler hakkında yaptığı açıklama ve değerlendirmeleridir. Farabi'nin özellikle mantık, müzik, kelam vb. gibi ilim dallarında serdettiği bilgi ve görüşler ilim camiasında oldukça ilgi görmüştür. Bunun yanı sıra eser, salt didaktik bir kitap olmanın ötesinde bir medeniyet tasavvuru oluşturan müellifin felsefe anlayışını, ilimlere bakışını, metodunu ve dünya görüşünü yansıtan özgün bir kaynak niteliği taşımaktadır. Zira İslam felsefesinin kurucu isimlerinden Farabi bu kitapçıkta, ilimleri belirli bir düzende ele almıştır. Her ilmin sınırlarını özenle çizerek tanımladıktan sonra onları alt dallara ayırarak sistematik ve özgün bir tasnif yapmış, ilimlerin teorik ve pratik açıdan değerine işaret etmek suretiyle eğitim ve öğretimdeki önemini ortaya koymuştur. Farabi bu konuda eser yazan ilk müellif değildir elbette. Felsefe her dönemde ilimlerin sınırlarını tayin ederek ilkelerini belirleyen kuşatıcı bir bilim olduğundan filozoflar antik çağlardan itibaren bu konu üzerine kafa yormuştur. Metot ve amaç bakımından ilimler arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmış, ilimlerin öğretiminde nasıl bir sıra gözetmenin uygun olacağına dair fikir beyan etmişlerdir. Fakat elimizdeki eser bunlar arasında çok ayrıcalıklı bir konumdadır.

İhsâu'l-Ulûm'da Farabi, ilimleri beş ana bölüme ayırır: İlk bölümde dil ilimlerini ele alan müellif, bütün dillerde ortak olan genel kurallar hakkında bilgi vererek lügat, sarf, nahiv, yazı, okuma ve şiir temaları üzerinde durur. İkinci olarak düşüncenin dili olan evrensel bir dil şeklinde tanımladığı mantık ilmine geçer. Üçüncü sırada matematik ilimleri gelir. Bu bölümde aritmetik, geometri, optik, astronomi, müzik, mekanik ve kaldıraçlardan bahseder. Fizik ve metafizik ilimlerini konu alan dördüncü bölümü temelde Aristo'nun eserleri üzerinden açıklayan filozof son bölümü ise ahlak, siyaset, fıkıh ve kelam ilimlerine ayırır.

Görüldüğü üzere Aristo'nun teorik, pratik ve poetik şeklindeki üçlü, Kindi'nin dinî ve beşerî şeklindeki ikili tasnifinden ayrılan Farabi kendine has bir sınıflandırma yapmıştır. Eserinde her ne kadar bu tasnifin

sebeplerini ayrıntılı olarak zikretmemiş olsa da filozof, bu tasnifle kendi felsefi vizyonunu ortaya koymuş ve kendi perspektifinden doğru düşünmenin yol haritasını çizmiştir. Her şeyden önce Aristo'nun hiç bahsetmediği dil ilimlerini tasnifin en başına alan müellif, dil ve mantık tartışmalarını da dikkate alarak dili doğru bilmenin ve kullanmanın önemine işaret eder. Zira her ne kadar düşünce dilden önce gelse de dil kalıplarıyla ifade edilir. Bu bakımdan dilin kurallarını bilmek ve doğru kullanmak her türlü ilmî çalışmanın temelini oluşturur. İkinci aşamada mantığa yer veren Farabi, mantığı bir metodoloji olarak ele alan Aristo'dan farklı bir tutum sergileyerek onu bir ilim dalı olarak konumlandırır. Ona göre diğer tüm ilimleri öğrenebilmek için bir yöntem bilimi mahiyetinde olan mantık, düşünmenin temel yasalarını içerir. Hangi ilimle uğraşırsak uğraşalım, öncelikle düşüncenin bu genel yasalarını bilmemiz gerekir. Çünkü müellifin belirttiği üzere mantık, doğruyla yanlışı ayırt etmedeki temel ölçüttür. Yanlış yapmanın mümkün olduğu her yerde insanı doğruya yönlendirerek düzelten, yanılmaktan ve yanlışa düşmekten koruyan kanunların bilgisidir. Üçüncü sırada, matematik ilimlerinin öğrenilmesiyle soyut bilgiyi kullanmaya dair bir alt yapı oluşturmak ve gerçekliği de soyut bir şekilde algılamak mümkün olur. Dördüncü olarak önce fizik bilgisinin sonra da metafizik bilgisinin elde edilmesiyle dış gerçekliği doğru kavrayarak görünmeyen gerçeklerin bilgisine erişmenin yolu açılmış olur. Çünkü bu şekilde somuttan soyuta geçerek metafizik bir tasavvur oluşturmak daha sağlıklı olacak, fizik ilkelerini kavradıktan sonra daha üst ilkeleri anlamak kolaylaşacaktır. Son olarak siyaset, ahlak, fıkıh ve kelam ilimleri gelir ki bunlar, önceki ilimlerin pratiğe döküldüğü alanlardır. Burada dikkat çeken husus, Farabi düşüncesinde kelamın salt inanç sahasını ilgilendiren bir alan olarak değil elde edilen doğru bilginin hayata geçirilmesini de kapsayan bir ilim olarak görülmesidir. *İhsâu'l-Ulûm*'a satır aralarındaki bu bilgiler ışığında baktığımızda aslında bu kitapçığın, Farabi'nin *el-Medînetü'l-Fâzıla* adlı temel eserinde ortaya koyduğu "ideal toplum" için doğru düşünmenin evrensel kurallarını beyan ettiğini söylemek mümkündür. Çünkü o, ilimleri ele alırken yaptığı açıklamaları yalnızca kendi toplumu için değil her millet için geçerli olacak kurallar olarak görmektedir.

Erken dönemlerden itibaren Latince ve İbraniceye çevrilen *İhsâu'l-Ulûm,* daha sonra İspanyolca, Türkçe, Almanca ve Fransızcaya da çevrilerek dünya çapında geniş çaplı bir etki uyandırmış ve düşünce tarihimizin evrensel bir mirası olarak literatürdeki yerini almıştır.■

Doç. Dr. Harun ŞENCAL | İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

DAVRANIŞ I - BİRİKTİRMEKTEN PAYLAŞMAYA: ÇOCUKLUKTAN GENÇLİĞE ALIŞKANLIKLAR

Bu yazı dizisi boyunca finansal okuryazarlığı oluşturan halkaları sırasıyla ele aldık; önce kapitalizmin değerlerden bağımsız olmayan bir zihniyet olduğuna dair bir farkındalık geliştirdik. Ardından bu zihniyetin ürettiği bilgiyi ve beklediği becerileri sorguladık. Son iki yazıda ise birikim anlayışının insanın kendisine ve ilişkilerine yayıldığı tutum boyutunu inceledik. Bu yazıyla birlikte son halkaya, yani davranışa geçiyoruz. Davranış, bir zihniyetin somut eyleme döküldüğü yerdir; ancak buradaki ilişki tek yönlü değildir. Bir zihniyet gündelik davranışa dönüştüğünde kalıcı hâle geldiği gibi tekrarlanan bir davranış da zamanla kendi zihniyetini üretir.

Bu sebeple çocuklukta sıra tersine işler: Çocuk henüz bir kavramı değil bir tekrarı öğrenir, kendisine ne söylendiğini değil evde ne yapıldığını görür. Gençlikle birlikte ise devraldığı alışkanlığın nesnesi olmaktan çıkıp kendi davranışının öznesi hâline gelir. Bu yazıda meseleyi bu iki düzeyde, ailenin çocuğa kazandırdığı alışkanlıklar ve gencin kendi tercihiyle sürdürdüğü davranışlar üzerinden ele alacağız.

Ana akım finansal okuryazarlığın çocuğa yönelik en masum görünen pratiği, onu küçük yaştan itibaren harçlığını biriktirmeye yönlendirmektir. Çocuk böylece sabretmeyi, bir hedef için beklemeyi ve anlık arzularını ertelemeyi öğrenir. Bu kazanımlar elbette değerlidir. Ne var ki tekrarlanan her davranış, yanında örtük bir mesaj taşır. Biriktirilen miktarın artışının takip edilip övülmesi, birikimin kendisini takdire değer bir başarı hâline getirir; oysa aynı çocuk bir başkasına verdiğinde çoğu zaman benzer bir teşvikle karşılaşmaz. Biriktirilen para çoğunlukla içeriye, çocuğun kendisine akar; dışarıya, başkasına değil. Paylaşmak, vermek ve başkasının ihtiyacını gözetmek bu döngüde kendine yer bulamaz. Böylece biriktirme, çocuğun karakterine mutlak bir erdem olarak yerleşirken cömertlik ve empati ise arka planda kalır.

Mesele biriktirmenin bizatihi kötü olması değildir; ihtiyaç anına karşı tedbirli olmak ölçülü bir birikimi gerektirir. Sorun, sınırı ve gayesi olan bir tedbirin her durumda geçerli mutlak bir alışkanlığa dönüştürülmesidir. Bir haslet, bağlamından koparılıp mutlaklaştırıldığında çoğu zaman karşıt bir kusura savrulur: Ölçülü biriktirme tedbir iken mutlaklaştırılmış biriktirme kolaylıkla cimriliğe; geleceği güvenceye alma kaygısı ise başkasının bugününe karşı duyarsızlığa dönüşür.

Aranan çözüm, çocuğa biriktirmeyi yasaklamak değil biriktirmenin yanına en az onun kadar sık tekrarlanan bir "vermek" davranışı yerleştirmektir. Bunun pratiği son derece somuttur: Harçlıktan küçük de olsa düzenli bir payın bizzat çocuğun eliyle bir ihtiyaç sahibine ulaştırılması; bir arkadaşına,

komşusuna ya da akrabasına kendi imkânından mütevazı hediyeler vermeyi alışkanlık hâline getirmesi... Buradaki kritik ayrıntı, verme işini çocuğun kendisinin yapmasıdır. Ailenin çocuk adına verdiği sadaka, çocuğa yalnızca bir bilgi aktarır; çocuğun kendi elinden çıkan küçük bir meblağ ise ona bir tecrübe kazandırır. Ayrılacak payın miktarını çocuğun kendi kararına bırakmak da bu tecrübeyi güçlendirir, zira vermek ancak vazgeçilen bir şey olduğunda anlam kazanır.

Bütün bu ayrıntıların ortak sebebi şudur: Çocuk, ihsanı bir tanım olarak öğrenmez; verdiğinde karşısındakinin yüzündeki değişimi gördüğü anda tecrübe eder. Üzerine düşeni yapmanın ötesinde, beklenmediği hâlde karşılıksız iyilikte bulunmanın güzelliğini tadan çocuk, "benimki bana yeter" diyen bir tutum yerine çevresiyle karşılıklı bir iyilik ve dayanışma bağı kurmayı öğrenir. Tekrar edildikçe cömertlik, ezberlenmiş bir kural olmaktan çıkıp bir karakter özelliğine dönüşür.

Aynı öğrenme biçimi, çocuğun becerileri ve çevresi söz konusu olduğunda da işler. Çocuk, bir kabiliyetin ne işe yaradığını kendisine söylenenlerden değil evde nasıl kullanıldığını görmekten öğrenir: Anne babasının mesleğinden yalnızca getirdiği gelirle mi söz edilmekte, yoksa o meslekle bir yakına, bir komşuya fiilen dokunulduğu da görülmekte midir? Kendi öğrendiği şeyin ileride kime yarayacağına dair fikrini büyük ölçüde bu gözlemden edinir. Arkadaşlığı da aynı yolla öğrenir; ailesinin evine kimleri çağırdığı, kimlerle vakit geçirmeyi tercih ettiği ve misafirini nasıl karşıladığı, ona insanların ne olduğuna dair sessiz bir tarif verir. İnsanların ileride işe yarayacak birer bağlantı mı yoksa kendileri için değerli birer kardeş mi olduğu, ailenin bu konuda söylediklerinden çok yaptıklarından anlaşılır.

Gençlikle birlikte muhatap değişir. Genç artık mükelleftir ve bu davranışların sorumluluğu doğrudan kendisine geçmiştir; ailesinden ne devraldığından bağımsız olarak hangi alışkanlığı sürdüreceğine bundan sonra kendisi karar verecektir. Üstelik bugün bir gencin maruz kaldığı baskı, çocukkinden çok daha yoğundur: Kendisini sürekli görünür kılması, becerilerini sergilemesi, çevresini genişletmesi ve bütün bunları geleceğe yapılmış bir yatırım olarak kaydetmesi beklenmektedir. Bu baskının en görünür alanı sosyal medyadır; genç, orada kendisini tanıtan bir kişi olmaktan çıkıp sürekli güncellenmesi gereken bir tanıtım sayfasına dönüşme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Katıldığı her etkinliğin bir kayda, tanıştığı her insanın bir bağlantıya, öğrendiği her şeyin bir satıra dönüştüğü bu düzende asıl aşınan şey, karşılıksız yapılan işlerin kendisidir.

Bu beklentiye direnmenin yolu, beceri kazanmayı ya da çalışmayı bırakmak değil o beceriyi kimin için kullandığına dikkat etmektir. İlk kazancından, ne kadar küçük olursa olsun, düzenli bir pay ayırmak; bildiği bir şeyi karşılık beklemeden bir arkadaşına öğretmek; vaktinin bir kısmını kimsenin görmeyeceği ve hiçbir getirisi olmayan bir hayır işine vermek... Bunlar gencin kendi eliyle kurduğu davranışlardır ve hayatının hangi merkez etrafında döndüğünü asıl bunlar açık eder.

Buradan çıkan sonuç, biriktirmeyi, beceri kazanmayı ya da dost edinmeyi terk etmek değildir; bunların hepsi yerli yerinde birer hayırdır. Asıl mesele, hangisinin tekrarlandığı ve tekrarlanırken yanına neyin konulduğudur. İnsan karakterini tek bir kararla değil farkına bile varmadığı yüzlerce sıradan tekrarla edinir; biriktirmenin yanına vermek konulmadığında eksik kalan şey bir bilgi değil hiç yaşanmamış bir tecrübedir. Yazının başında söylediğimiz gibi tekrarlanan davranış, zamanla kendi zihniyetini üretir. Çocuklukta ailenin eliyle, gençlikte kişinin kendi tercihiyle kurulan bu küçük alışkanlıklar, bu sebeple ömür boyu sürecek bir istikametin ilk halkalarıdır. Bir sonraki yazıda bu temelin yetişkinlikteki karşılığını, yani tüketim toplumunun kışkırttığı sınırsız arzular karşısında kanaat davranışını ele alacağız.■

BİR MEDENİYET TASAVVURU OLARAK KÜLLİYELER

Ali Osman ÖZDEMİR

Hüner, bir şehir bünyâd etmektir;
Reâyâ kalbin âbâd etmektir.
Avnî

Osmanlı şehirlerinde gün ağarmadan caminin kapıları dualarla açılır, külliyenin imaret mutfağında hummalı bir hazırlık başlardı. Devasa kazanlarda pişirilecek yemekler için odunlar taşınır, fırın ateşlenirdi. Sabah ezanıyla birlikte, medresede kalan talebeler, tabhanede ücretsiz konaklayan yolcular ve halk, şehrin merkezindeki camiye giderdi. Namazın cemaatle eda edilmesinin ardından imarette sıcak çorbalar ve fodula adı verilen ekmekler paylaşılır; külliyenin çevresindeki dükkânların kepenkleri açılırdı. Osmanlı şehrinde yeni bir gün işte böyle başlardı.

Gündelik hayatın bu rutinleri, caminin ve külliyenin bir ibadet alanı olmanın ötesinde insanı, şehri, mekânı ve zamanı bir nizam etrafında birleştiren muazzam bir merkez olduğunu gösterir. Külliyeler öyle köklü eserlerdir ki her köşe başında başka bir hikâye anlatır. Külliyelerin dışına çıktığımızda ise modern yaşamın karmaşası bizi bekler. Prof. Dr. Sadettin Ökten, külliye konusuna atıfta bulunarak "Bugün çağdaş insanın külliyesi AVM'lerdir. Size kazanmadığınız parayı harcatırlar. En kıymetli varlığınız olan vakti heba ettirirler." der.

Medeniyetlerin insana bakışı, onların mekânı ve şehri inşa etme biçimlerini de tayin eder. İslam medeniyeti külliyeyi, ayette belirtildiği gibi "en güzel şekilde yaratılmış" olan insana hayat sunacak bir alan olarak tasarlamıştır. İnsanın bedeni kadar ruhunu, dünyası kadar ahiretini, ferdî hayatı kadar cemiyet içindeki varlığını da dikkate almıştır.

Caminin ibadet mekânı olmanın ötesine geçerek eğitim, istişare, dayanışma ve toplumsal hayatın merkezi hâline gelmesinin ilk büyük örneğini ise Medine'de Mescid-i Nebevi'de görürüz. Bünyesinde eğitim halkalarının, diplomatik görüşmelerin, sağlık çadırının ve gariplerin barınmasına imkân sağlayan mekânların bulunması, sonraki asırlarda İslam şehirlerinin manevi dokusunu şekillendiren külliye anlayışının temel ilham kaynağı olmuştur. Diğerkâmlık, iyilik, merhamet ve cömertlik erdemleri ile gönüllülüğün birleştiği yerde vakıf anlayışı başlar. Vakıf anlayışının eseri olan Osmanlı külliyelerinin, toplumsal hayatı İslami bir nizam, merhamet ve estetik etrafında nasıl ilmek ilmek ördüğünü gösteren pek çok unsur vardır.

Zamanla caminin etrafında medrese, imaret, darüşşifa, sıbyan mektebi, tabhane, hamam, kütüphane, sebil, çeşme, muvakkithane, arasta ve dükkânlardan oluşan ve pek çok hizmeti içinde barındıran yapı toplulukları ortaya çıkmıştır. Asırlar boyunca İslam coğrafyasının pek çok yerinde önce camiyi merkeze alan külliyeler inşa edilmiş, zamanla bu külliyelerin

çevresinde mahalleler ve nihayet şehirler teşekkül etmiştir.

Bugün külliye dediğimiz bu yapılar, aslında medeniyetimizin şehre yansıyan fiziksel iz düşümleridir. Osmanlı'da İznik Orhan Gazi Külliyesi ve tam teşekküllü bir külliye olan Bursa Orhan Gazi Külliyesi ilk örneklerdendir. Anadolu'nun işlek güzergâhlarından birinde inşa edilen menzil külliyesi Eskişehir Kurşunlu Külliyesi ise camisi, medresesi, sıbyan mektebi, tabhanesi ve kervansarayıyla yalnız ibadet ve eğitim hizmeti vermekle kalmamış; yolcuların güvenliğini sağlamış, ticareti canlandırmış ve çevresinde yeni bir hayatın oluşmasına öncülük etmiştir.

Külliyeler, insan hayatının hiçbir safhasını dışarıda bırakmayan bütüncül bir hizmet anlayışıyla inşa edilmiştir. İnsan kendini çocukken külliyenin mektebinde, gençken medresesinde, hastalandığında darüşşifasında, yoksul düştüğünde imaretinde, susadığında çeşmesinde, yolcu olduğunda tabhanesinde bulurdu.

II. Bayezid Camii, cemaatle kılınan vakit namazlarının yanı sıra mevlit törenleri ve bayram alayı gibi merasimlerle şehrin nabzının attığı bir mekân olmuştur. Ayrıca avlusunda güvercinler için bir bakım yeri bulunurdu. Külliyenin çeşmesi su ikram ederken muvakkithanesi şehrin zamanını tanzim eder; kütüphanesi hafızayı korurken haziresi insana fâniliğini hatırlatır. Bu bakımdan külliye, yalnız birtakım binaların yan yana gelmesinden ibaret değildir. II. Bayezid Külliyesi, hamamıyla da dikkat çekmiştir. Şehrin en görkemli hamamlarından biri olarak inşa edilmiş, kiralanmış; buradan elde edilen gelir, doğrudan külliye personelinin yevmiyelerine ve imarette pişen yoksul aşına kaynak teşkil etmiştir. Osmanlı Dönemi'nde kütüphanelerin müstakil binalara kavuşmasının en zarif örneklerinden biri olan ve II. Bayezid Külliyesi içinde kurulan Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi, halka ve talebelere kesintisiz hizmet vermiştir.

Külliyeler, insanı yaşatmayı amaçlamış olan medeniyet vahalarıdır. Süleymaniye Külliyesi, bunun en görkemli örneklerinden biridir. Tıp medresesi ve darüşşifasıyla teorik eğitimle tedaviyi aynı mekânın sınırlarında buluşturan külliye, asırlar boyunca bir ilim merkezi olarak hizmet vermiştir. "Evvel" ve "Sâni" medreseleri ile sıbyan mektebinin bulunduğu mekânların bugün Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi vasıtasıyla ilim dünyasına hizmet etmeyi sürdürmesi de medeniyetimizin yaşatma idealini hatırlatır.

II. Bayezid Külliyesi

Külliyelere dair vakfiyelerde görev yapacak personelin vasıflarından pişirilecek yemeğe, öğrenciye verilecek harçlıktan fakirin cenaze masrafına kadar hayatın tüm veçheleri düşünülmüştür. Yeni Cami Külliyesi'nde Hatice Turhan Sultan'ın vakfiyesinde kitaplarının vakfedilmesinden ramazan yardımlarına, camilerde Kur'an okuyacak hafızların görevlendirilmesinden ücretlerine kadar her ayrıntı hükme bağlanmıştır. Mihrimah Sultan Külliyesi'nde sıbyan mektebine öncelikle yetimlerin, yer kalması hâlinde yoksul ailelerin çocuklarının alınmasının şart koşulması; çocukların giyim ihtiyaçlarının karşılanması ve harçlık verilmesi vakfiyelerdeki teferruatların güzel örneklerindendir. Aynı anlayış, gelir fazlasının şehrin kaldırımlarının yapılmasına ve çeşmelerin tamirine ayrılmasını da düşünmüştür. Kökleri merhamette, dalları hayırseverlikte olan vakıf anlayışı böylece külliyelerden şehrin taşına, sokağına ve suyuna kadar uzanmıştır.

Külliyelerin en hayati unsurlarından biri, topluma nitelikli insan ve ilim adamı kazandırma gayesiyle kurulan eğitim kurumlarıdır. Külliyelerin bir unsuru olan medreseler, sıbyan mekteplerinden mezun olan yetenekli öğrencilerin orta ve yükseköğretim seviyesinde dinî ve akli ilimleri, ayrıca fen ilimlerini bir arada öğrendiği akademik kurumlardır. Osmanlı medrese hiyerarşisinde önemli bir yere sahip olan Atik Valide Sultan Külliyesi'nde medresedeki öğrencilerin hiçbir geçim kaygısı gütmeden tamamen eğitimlerine yoğunlaşması hedeflenmiştir. Seçkin talebelere vakıf tarafından günlük ikişer akçe burs tahsis edilmiştir. Talebelerin giyecek, barınma ve beslenme giderleri tamamen vakıf mülklerinin gelirleriyle karşılanmıştır. Hocaların ve diğer görevlilerin maaşları da yine vakıf tarafından karşılanmıştır.

Külliyelerde gönül sofralarının kurulduğu, şefkatin en sıcak hissedildiği yerlerden biri ise imaretlerdi. Külliyelerin camileri ve hiç şüphesiz binlerce kişiyi ağırlayan imaretleri, halkla temasın en yoğun ve sıcak olduğu yerlerdir. Atik Valide Sultan Külliyesi'ndeki imaret; fakirlere, yolculara ve medrese talebelerine sıcak yemek sunuyordu. Vakfiyede imaretin gelirleri kadar hizmetin niteliği de düşünülmüş; temizliğe, malzemelerin tazeliğine, yemeklerin güzel hazırlanmasına ve misafirlere iyi hizmet edilmesine önem verilmişti.

Aynı merhameti, külliyelerin şifa ve merhamet yuvaları olan darüşşifalarda da görürüz. Sultan II. Bayezid'in Edirne'de yaptırdığı darüşşifa, hastalara deva, dertlilere şifa ve divanelerin ruhuna gıda sunan bir mekândı. Evliya Çelebi'nin belirttiği gibi bu darüşşifada sadece ilaçla değil musikiyle de tedavi yapılırdı. Avrupa'da bazı bölgelerde akıl hastalarının diri diri yakıldığı karanlık çağlarda, Osmanlı külliyelerinde musiki, koku ve merhametle tedavi imkânı sunulurdu.

Muvakkithaneler de bu noktada bahse değer unsurlardı. Zamanın tespit ve tanziminde, vakitlerin ise topluma duyurulmasında hayati bir role sahiplerdi. İbadetlerin vaktinde gerçekleştirilmesinin büyük önem taşıdığı İslam toplumunda inşa edilen muvakkithaneler, külliyelerin vazgeçilmez parçalarından biriydi. Namaz vakitlerinin, ramazan ayı imsak ve iftar saatlerinin astronomik gözlemler ve hassas matematiksel ölçümlerle belirlendiği, külliyenin ve kent hayatının zaman nizamını kuran ilmî merkezlerdi. Beylerbeyi Külliyesi Muvakkithanesi, iki katlı şık bir yapı olarak inşa edilmiştir ve muvakkithanelere güzel bir örnektir. Burada vakıf sistemi, gökyüzü hareketlerini ve zaman hesaplarını çok iyi bilen uzman bir muvakkiti maaşla istihdam etmiştir.

Yolcuların ve kimsesizlerin sığınağı tabhaneler ise uzun seyahatler esnasında yorgun düşen yolcuların, seyyahların, hastaların ve barınma sıkıntısı çeken kimsesizlerin sığındığı bilabedel konaklama yerleridir. Mimari açıdan en özgün örneklerinden biri olan Bursa Hudâvendigâr Külliyesi'nde tabhane odaları, dervişlerin ve misafirlerin hizmetine sunulmuştur. Vakfiye şartlarına göre buraya gelen konuklar hiçbir statü farkı gözetilmeksizin üç gün boyunca tamamen ücretsiz olarak barınmıştır.

Külliyelerde bulunan çeşme ve sebiller ise şehirlerde insanların ve diğer canlıların en temel ihtiyaçları olan temiz suya ücretsiz erişmesini sağlayan muazzam hayır yapılarıdır. Sadaka-i cariye içinde en çok teşvik edilen ikramlardan biri sudur. Nuruosmaniye Külliyesi'ndeki sebil ve çeşme, bu ikramı icra etmiş en zarif hayır noktalarından biri olarak tanımlanabilir.

İslam medeniyetinin inşa ettiği bu külliye sisteminde, özellikle valide sultanların ve kadınların

kurduğu vakıflar ve külliyeler çok müstesna bir yere sahiptir. Çeşitli çeşmeler, şadırvan, han, hamam, mektep ve darülhadis yaptıran Mahpeyker Kösem Sultan, valide sultanlar arasında hayırseverliğiyle öne çıkmıştır. Çinili Cami Külliyesi dikkat çeken eserleri arasındadır.

Bütün bu hizmetlerin arkasında ise muazzam bir iktisadi ve ahlaki mekanizma bulunuyordu: Vakıf sistemi. Külliyenin personeline ödenecek maaştan imarette kaynayacak çorbaya, talebenin bursundan binanın tamirine kadar hizmetlerin sürekliliği vakıflarla teminat altına alınırdı. Fatih Külliyesi'nin hizmetlerini sürdürebilmesi için binlerce dükkân, ev, hamam, han, bahçe, köşk, bedesten ve başka gelir kaynaklarının vakfedilmiş olması, sistemin büyüklüğünü göstermek için yeterlidir.

Bu sürekliliği sağlayan vakıf sisteminde, külliyelerin çevresindeki arastalar, dükkânlar, hanlar ve hamamlar sadece ticaret mekânları değildi. Mimar Sinan'ın başyapıtı olan Süleymaniye Külliyesi'nin çevresini saran Tiryaki Çarşısı ile Bakırcılar ve Dökmeciler Çarşısı'ndaki dükkânlardan elde edilen düzenli kira gelirleri, darüşşifadaki hastaların tedavisinde, imarette her gün pişen binlerce kap sıcak çorba ve ekmeğin temininde ve medrese talebelerinin burslarının ödenmesinde kullanılmıştır. Böylece kazanç ile hayır, ticaret ile merhamet, dünya ile ahiret birbirinden koparılmadan aynı nizam içerisinde yerini bulmuştur.

Külliyeyi meydana getiren unsurlar arasında son olarak türbe ve hazirelerden söz etmek gerekir. Türbe ve hazirelere, külliyeyi inşa ettiren sultanlar ve ailelerinin yanı sıra dönemin önemli devlet ve ilim adamları da defnedilmiştir. Bunun en bilinen örneklerinden biri Fatih Külliyesi'dir. Fatih Sultan Mehmed, Fatih Camii'nin avlusundaki hazirede bulunan türbesine defnedilmiştir.

Tarihimiz ekseninde bugünü düşünmek

Dertliye deva, yolda kalana dayanak, garibe bir tas sıcak çorba ve huzur... Anadolu'da bir şehirde, susamışa su veren bir çeşme, yolcuya kapısını açan bir imaret, hastaya şifa sunan bir darüşşifa varsa orası artık bir Osmanlı şehridir. Külliyeleri sadece bir bina kompleksi olarak değerlendiremeyiz. İnandığı gibi yaşayan Müslümanların kurguladığı ve inşa ettiği bu mekânlar, hayatın bütününü gözeten bir medeniyet anlayışının eseridir.

Camilerimiz tarihin hiçbir aşamasında yalnızca beş vakit namaz kılınıp kapısı kapanan yapılar olmadı. Etraflarındaki medreselerle ilmi, imaretlerle sosyal dayanışmayı, darüşşifalarla şifayı ve tabhanelerle misafirperverliği bir araya getiren hayat merkezleri oldu. Camiler ve Din Görevlileri Haftası vesilesiyle tarihimizin bize bıraktığı bu mirası bugün de yaşatma gayretinde olduğumuzu belirtmek isterim. Camilerimizi ve külliyelerimiz, şehirlerimizin manevi, sosyal ve kültürel merkezleri olmaya devam ediyor. Türk İslam sanatlarının neşvünema bulduğu Büyük Çamlıca Camii, sosyal ve kültürel donatıyı bir arada barındıran külliyesiyle, kütüphanesi ve İslam Medeniyetleri Müzesi ile cami eksenli şehir nizamının öncülüğünü yapmaya devam ediyor. Şakirin Camii'nin seminer ve sergi salonları kültürel programlara ve sanat panellerine ev sahipliği yapıyor. Taksim Camii, kütüphanesi ve çok amaçlı salonlarıyla Türk İslam sanatları eserlerinin sergilenmesinde öncülük ediyor. Akseki Camii, kütüphanesi, gençlik merkezi ve sergi alanlarıyla yıl boyunca çeşitli sosyal etkinliklerin merkezi hâline geliyor.

İsmini zikretmediğimiz daha nice camimiz, tüketim ve hızın egemen olduğu çağdaş hayatın kuşatmasından sıyrılmamızı, tarihî mirasımızdan süzülüp gelen külliye ve vakıf kültürünü hatırlamamızı sağlıyor. ■

Külliyeler, insan hayatının hiçbir safhasını dışarıda bırakmayan bütüncül bir hizmet anlayışıyla inşa edilmiştir. İnsan kendini çocukken külliyenin mektebinde, gençken medresesinde, hastalandığında darüşşifasında, yoksul düştüğünde imaretinde, susadığında çeşmesinde, yolcu olduğunda tabhanesinde bulurdu.

MONDROS MÜTAREKESİ

Alparslan AKÇA

1914'te başlayıp dört yıldan uzun süren Birinci Cihan Harbi; tükenen lojistik, ağır kayıplar ve bazı müttefiklerin savaştan çekilmesiyle savaş yorgunu Osmanlı'nın sınırlarını doğrudan tehdit eden pek sancılı bir sürece dönüştü.

Birden fazla cephede savaşmak zorunda kalan ve gerek taarruz gerekse de savunma cephelerinde telafisi zor kayıplar yaşayan Osmanlı'yı kaçınılmaz bir son, bir ateşkes antlaşması bekliyordu. 30 Ekim 1918 tarihinde Ege Denizi'ndeki Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda demirli olan Agamemnon zırhlısında ateşkes için bir araya gelindi.

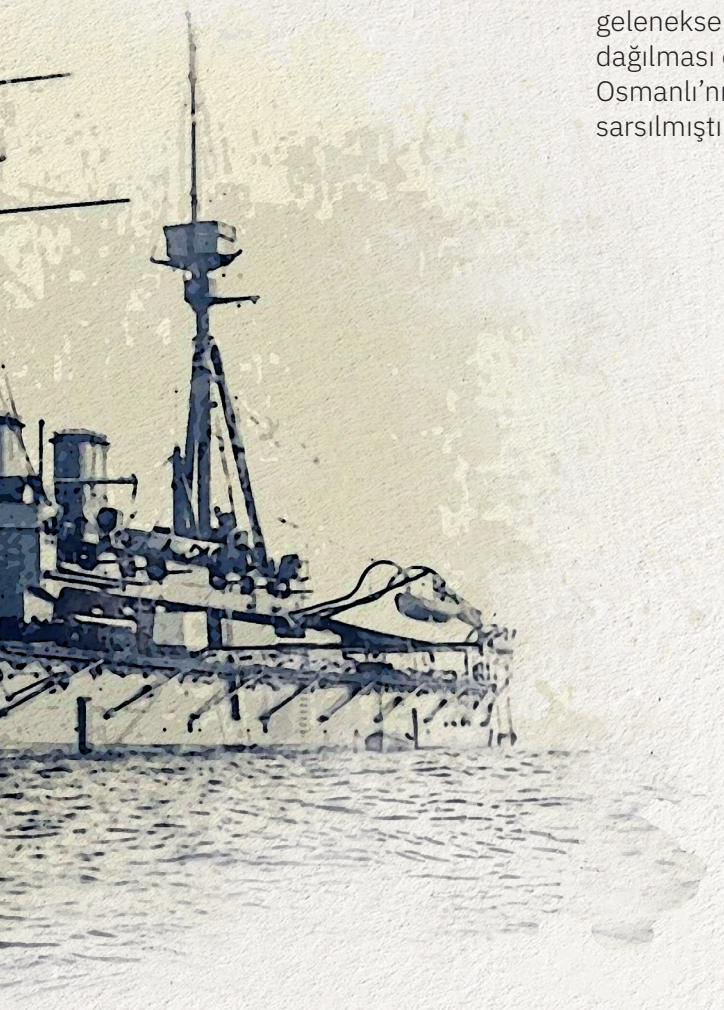
İtilaf Devletleri adına görüşmeleri yürütme yetkisine sahip Birleşik Krallık'tan İngiliz Amiral Calthorpe; karşısında ise Osmanlı Devleti'ni temsilen Bahriye Nazırı Rauf Bey'in başkanlığında Hariciye Nezaretinden Reşat Hikmet Bey ve Erkân-ı Harbiye Yarbayı Sadullah Bey'in yer aldığı bir heyet bulunuyordu. O gün, Osmanlı'yı savunmasız bırakıp Anadolu'nun parçalanmasını ve Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandıran bir ateşkese imza atıldı:

Mondros Mütarekesi.

Agamemnon zırhlısında atılan imzalar, yalnızca teknik bir ateşkesin tescili değildi.

Mondros, Boğazların işgalini, ordunun terhisini, haberleşme ve demiryollarının kontrolünün devrini öngören son derece ağır şartlar taşıyordu.

Bunların da ötesinde mütareke; mekânın, hafızanın ve geleneksel bir sosyal birlikteliğin dramatik bir biçimde dağılması demekti. Altı asırlık muazzam bir gölge olan Osmanlı'nın sağladığı huzur ve barış kubbesi de derinden sarsılmıştı.

Mondros Mütarekesi;

yalnızca Osmanlı Devleti açısından değil Türk ve İslam dünyasının köklü bir medeniyet tasavvuru açısından da tarihî ve önemli bir

kırılma noktasıdır.

Batı'nın cetvelle çizdiği sınırlar tarihî, dinî, kültürel, sosyal, coğrafi ve ruhi yönden pek çok kritik olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Fakat şu bir hakikat ki daha sonra Mondros Mütarekesi'nin yırtılıp atılması, şanlı ve köklü bir milletin küllerinden doğuşu, -biraz zaman alsa da- elinde kalan Anadolu'yu sahiplenişi, direnişi, âdeta yeniden dirilişi de Türk ve İslam medeniyetinin devamlılığı ve muhkemliği bakımından oldukça kıymetlidir.

RUVEYFİ B. SABİT BEYDA'YA GÜZELLİK KATAN SAHABİ

Enbiya YILDIRIM

İslam'ın çok kısa bir sürede akla hayale gelmeyecek coğrafyalara nasıl ulaştığını ve en çok mensubu olan dinlerden biri hâline nasıl geldiğini anlamak istediğimizde mecburen ashabın hayatına odaklanmak durumundayız. Çünkü bu başarının ardında, Peygamberimizin rehberliğinde onların alın teri vardır. Bu bağlamda gözlerimizi sadece Kuzey Afrika'ya çevirdiğimizde bile benzer manzarayla karşılaşırız. Nitekim bu büyük coğrafya kısa sürede sahabilerin olağanüstü çabaları sonunda İslam'la kucaklaşıverdi. Hiç şüphe yok ki bu büyük başarıda Ruveyfi b. Sabit'in de ciddi payı vardır.

İslam'ın hizmetinde

Ruveyfi, Medine'deki Hazrec kabilesinin Neccaroğulları kolundandır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in (s.a.s.) anne tarafı aynı kabileden olduğu için Efendimiz ile akrabalık bağı da bulunmaktadır. Ensardandır. Rıdvan Biatı'nda bulunmuş ve burada her koşulda Allah Resulü'nün yanında yer alacağına yemin etmiştir. (İbn Asakir, *Tarihu Medineti Dimeşk*, I, 243) Nitekim sözünde durmuş ve sonraki yıl gerçekleşen Hayber'in fethinde Peygamberimize eşlik etmiştir. (İbn Ebu Şeybe, *Musannef*, 17460) Rivayetlerde sadece bu savaşta Resulullah ile birlikte bulunduğu bilgisi yer almaktadır ancak diğer gazvelerde de bulunduğunu, Veda Hacı'na iştirak ettiğini söyleyebiliriz. Muhtemelen raviler, öne çıkan bir durumu olmadığından dolayı bunları aktarmamışlardır. Kaldı ki Peygamberimizin hayli yakınındaki bir insanın sadece tek bir gazveye katılmış olması tasavvur edilemez.

Peygamberimizin etrafında

Allah Resulü, aralarında bir hukuk bulunan kimselere adlarıyla hitap ederdi. Bu sesleniş, muhatap sahabiyi son derece mutlu ettiği gibi Peygamberimizi daha dikkatli dinlemeye sevk ederdi. En önemlisi de hadislerin sonraki kuşaklara aktarılmasını sağlardı. Şöyle ki Peygamberimizin vefatından sonra sahabiler Allah Resulü'nün kendilerine hitaben söylemiş oldukları sözleri tabiine aktarmaktan manevi anlamda büyük haz alırlardı. Bu durum, Resulullah'ın buyruklarının gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir görev ifa etti. Ruveyfi böylesi bir hitaba mazhar olan nasipli sahabilerdendir. Bu, aynı zamanda Allah Resulü ile aralarındaki hukuku ve muhabbeti gösterir.

Onun, Sevgili Peygamberimize düşkünlüğünün en güzel delillerinden biri şudur: Peygamberimizin vefatından sonra Kuzey Afrika'da komuta ettiği bir gazve sonrasında ganimetler elde edilir. Askere nasıl davranmaları hususunda bir konuşma yapar. Sözünün başında da şöyle der: "Şüphesiz Allah Azze ve Celle, peygamberini vefat ettirdi ve size bazı şeyleri haber vereyim diye beni geri bıraktı." Böyle der demez oturur, ağlamaya başlar. Sonra tekrar ayağa kalkarak hadis rivayet eder. (Ebubekir el-Maliki, *Riyâdü'n-Nüfûs*, I, 81)

Resulullah'ın ardından

Bir cihat adamı olan Ruveyfi, Efendimizin vefatının ardından Suriye bölgesindeki fetihlere katıldı. Hatta bu vesileyle İbn Muhayriz adlı bir kişiye şu tavsiyede bulundu: "Araplar istikamet üzere olduğu sürece Filistin'de yaşa. Ancak Cahiliye sembollerini yükseltmeye başladıklarında Şam'a ve onun doğusuna git, çünkü doğusu batısından daha hayırlıdır." (İbn Asakir, *Tarihu Medineti Dimeşk*, I, 243)

Mısır'ın fethinden sonra oraya yerleşti. (İbnü'l-Cevzi, *Muntazam*, V, 261) Bu nedenle hadis bilginleri onu Mısırlı sahabiler arasında sayarlar. İdareciler tarafından cengâverliği ve yetenekleri keşfedildiğinden Muaviye zamanında Trablusgarp emirliğiyle görevlendirildi. (İbnü'l-Esir, *Usdü'l-Ğâbe*, II, 298) Buradan devam ettirdiği fetih ve davet çalışmaları ile Afrika kıtasında bir yıl süren gazvelerle İslam'ın o coğrafyaya yayılmasında ciddi katkısı oldu. Bu çerçevede bugünkü Tunus'a bağlı Cerbe Adası'nı fethetti. Yine Tunus'ta bulunan Kayrevan'a ulaştı ve burada bir mescit inşa etti. Bu mescit daha sonraları Ensar Mescidi veya Sîdî Ruveyfi Mescidi adıyla anıldı. Ardından Libya'nın doğusundaki Berka'yı alarak bölgedeki Beyda şehrine geçti. Burada kaldı ve Mısır valisi Mesleme b. Muhalled'e bağlı emir oldu, şehri yönetti. Vali ona, bölgedeki toprak ürünleri vergisinin toplanması hususunda da vazife verdi ve dikkatli davranması için Hz. Peygamber'in şu hadisini zikretti: "Haksız yere vergi alan tahsildar cehennemdedir." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 17001) Ruveyfi 56/676 yılında vefat edene kadar bu görevde kaldı ve oraya defnedildi. Bölgede en son vefat eden sahabi de odur. (Nevevi, *Tehzîbu'l-Esmâ*, I, 192) Kabri şehrin en önemli sembollerinden biridir.

Yaptığı hizmetler

Hz. Peygamber (s.a.s.) Huneyn Gazvesi'nden döndükten sonra Medine'de on iki bin civarında sahabe bıraktı. Daha sonra bunların on bini ömürlerini Medine'de tamamladı, iki bin kadarı da farklı coğrafyalara dağılarak İslam'ın mesajını ulaştırdı. İnsanlara Kur'an, hadis ve fıkıh bilgisini öğrettiler. Ruveyfi de bu sahabilerdendir. Ruveyfi sadece bir mücahit değil aynı zamanda Hz. Peygamber'in "Âlimler, peygamberlerin varisleridir." (Darimi Sünen, 348) sözünün bir emanetçisi olarak insanların Kuzey Afrika'da İslam'ı öğrenmelerinin öncülerinden olmuştur.

Nitekim emirlik görevini yürütürken halkın arasına karışır ve

Peygamberimizin adı anıldığında Müslümanlar ona salât getirmeyi asla ihmal etmezler. Bizlerin bunu benimsemesinde konuyla ilgili rivayetleri aktaran sahabilerin büyük katkısı vardır. Ayrıca getirilen her salâttan dolayı da hayra vesile oldukları için sevap almaktadırlar. Bu sahabilerden biri de Ruveyfi'dir.

onların sorunlarıyla ilgilenirdi. Böylece İslam'a uygun bir toplumun inşası için çabalardı. Şu olay bunun şahididir: Antabulus (bugünkü Berka) emiri iken huzuruna bir adam girer ve "es-selamü aleyke ey Emir!" (Selam sana ey emir!) diye selam verir. Ruveyfi ona: "Bize selam vermiş olsaydın selamını alırdık. Fakat sen Mısır valisi Mesleme b. Muhalled'e selam vermiş oldun! Haydi, onun yanına git de selamını o alsın!" der. Bunu aktaran Ziyad b. Ubeyd diyor ki: "Bu nedenle bizler Ruveyfi'nin yanına girdiğimizde 'es-Selamü aleyküm' diye selam verirdik." (Buhari, *el-Edebü'l-Müfred*, 1027) Ruveyfi, bu uygulamasıyla halifelere ve valilere verilen selamın kendisi konumundaki idarecilere verilmesinin uygun olmadığını göstermiş oluyordu. Çünkü selam veren kişi "selam sana" demiş ve o zamanki teamüle göre bu şekildeki selam halifeler ve valiler gibi en üst yöneticilere veriliyordu.

Ruveyfi, fethedilen yerlerdeki batıl inançları düzeltmeye de çalışmıştır. Nitekim Hz. Peygamber'den şu hadisi naklet-miştir: "Kim bir iş yapmaktan uğursuzluk düşüncesiyle vazgeçerse şirke bulaşmış olur." (Bezzar, 2316)

Cihat adamı

Resulullah'ın vefatının ardından Ruveyfi'nin hayatı fetih ve davet yolunda geçtiğinden Allah Resulü'nden aktardığı hadislerin büyük kısmı cihatla ilgilidir. Nitekim Cerbe Adası'nın fethinin ardından askerlerine tarihe geçen bir konuşma yapmış ve nelere dikkat etmeleri gerektiği hususunda şöyle demiştir: "Ben, sizlere sadece Allah Resulü'nden ne duyduysam onu anlatıyorum. O, Hayber'i fethettiğimiz gün içimizde ayağa kalkarak şöyle buyurdu: 'Kim, Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsa Müslümanların ganimet mallarından bir bineğe, onu zayıflatıp hâlsiz bırakana kadar, ganimet mallarına iade etmek üzere binmesin. Keza kim, Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsa Müslümanların ganimet mallarından bir elbiseyi, eskitip yıprattıktan sonra ganimet mallarına iade etmek üzere giymesin." (Darimi Sünen, 2531) Ruveyfi böyle yaparak ganimetler taksim edilmeden önce birilerinin bazı şeyleri kullanmasının önüne geçmek istiyordu.

İslam'ın çok kısa bir sürede akla hayale gelmeyecek coğrafyalara nasıl ulaştığını ve en çok mensubu olan dinlerden biri hâline nasıl geldiğini anlamak istediğimizde mecburen ashabın hayatına odaklanmak durumundayız.

Yine o Kuzey Afrika'daki fetihlerinin birisinden sonra askere şöyle seslendi: "Hz. Peygamber'den Hayber Gazvesi'nde şunu işittim: 'Bana ulaştığına göre, sizler bir miskal altını yarım veya üçte iki miskal karşılığında mübadele ediyormuşsunuz. Oysa bir miskal altın ancak bir miskal altın ile gümüş de eşit miktardaki gümüşle takas edilir.'" (İbnü'l-Esir, *Usdü'l-Ğâbe*, II, 298; Müttaki El-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, 9829) Anlaşılan o ki gazve sonrasında mücahitlerin paylarına düşen ganimetleri birbirleriyle takas ettiklerini ama bunu yaparken iki taraftan birinin mağdur olduğunu görmüş ve uyarmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla eşit ağırlıkta takas yapılmasını istemiştir. Yine bu konuşmasında Allah Resulü'nün, "Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kişinin, taksim olunmadan önce ganimet malını satması helal olmaz!" buyurduğunu aktararak taksimat öncesinde

bazılarının zimmetlerine mal geçirmesinin önüne geçmek istemiştir. (Ebu Davud, 2158)

Katıldığı bu gazvelerden birinde, Resulullah zamanında ganimetlerin taksimi hususunda son derece adil davranıldığını belirterek askerlerinin de aynı yolu tutmasını tavsiye ederek şöyle demiştir: "Bizlerden biri Hz. Peygamber zamanında, cihattan elde edeceği ganimetin yarısını ona vermek ve yarısı da kendisinin olması şartıyla din kardeşinin zayıf devesini isterse alır ve onunla cihada giderdi. Şayet kendisine ganimetten bir pay düşerse okun ucu ile tüyü kendisinin olur, ağaç kısmı da din kardeşinin olurdu." (Ebu Davud, 36; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XII, 592)

Yöneticileri uyarması

Ruveyfi, fethedilen bölgelerde insanların İslam'ı hızlı bir şekilde benimsemesi için atılması gereken adımları biliyordu. Bunun başında da idarecilerin, komutanların ve askerlerin İslam ahlakıyla ve onun güzellikleriyle bezenmeleri geliyordu. Bu nedenle Kuzey Afrika'da büyük fetihler gerçekleştiren ve daha sonraları Emeviler tarafından Afrika valisi olarak atanacak olan Musa b. Nusayr'ı bir vesileyle ziyaret edince ona şöyle demiştir: "Sana olan sevgimden ve vazifemden ötürü bir şeyi hatırlatmak istiyorum. Sana Resulullah'ın bir sözünü aktaracağım. Amacım seni hayır işlemeye, bolca sadaka vermeye ve iyilik yapmaya teşvik etmektir. Resulullah şöyle buyurmuştur: 'İyilik, cennetin kapılarından biridir ve kötü akıbetleri önler.'" (Ebubekir el-Maliki, *Riyâdü'n-Nüfûs*, I, 82)

Salâtı bizlere öğretenlerden biri

Hz. Peygamber'in adı anıldığında salât getirmenin önemiyle ilgili olarak pek çok hadis vardır. Bu hadisler vesilesiyle ümmet arasında çok güçlü bir gelenek oluşmuştur. Bu nedenle Peygamberimizin adı anıldığında Müslümanlar ona salât getirmeyi asla ihmal etmezler. Bizlerin bunu benimsemesinde konuyla ilgili rivayetleri aktaran sahabilerin büyük katkısı vardır. Ayrıca getirilen her salâttan dolayı da hayra vesile oldukları için sevap almaktadırlar. Bu sahabilerden biri de Ruveyfi'dir. Bizlere Efendimizin şöyle buyurduğunu aktarmıştır: "Kim, 'Allah'ım! Muhammed'e salât eyle ve onu kıyamet gününde sana en yakın makama yerleştir!' derse şefaatim ona vacip olur." (Taberani, *Kebir*, 4480; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 16991) ■

İNSAN HÂLİ

Rabia ÇAKMAK
Psikolog

HER ŞEYE YETİŞMEYE ÇALIŞAN İNSAN

Sabah gözümüzü açar açmaz başlayan bir temponun içindeyiz. Telefon ekranında biriken mesajlar, cevaplanmayı bekleyen e-postalar, yapılacak işler, yetişilecek toplantılar, okunacak kitaplar, takip edilecek gündemler... Üstelik bunların yanında iyi bir eş, iyi bir ebeveyn, iyi bir arkadaş, başarılı bir çalışan ve sürekli kendini geliştiren bir birey olmamız gerektiği de hatırlatılıyor. Modern insan, sanki aynı anda birçok hayatı yaşamaya çalışıyor.

Bu nedenle günümüzün en yaygın duygularından biri yorgunluk. Fakat bu yorgunluk çoğu zaman fiziksel bir yorgunluk değil. İnsan gün boyunca ağır bir iş yapmasa da akşam olduğunda tükenmiş hissedebiliyor. Çünkü beden dinlense bile zihin dinlenemiyor. Sürekli bir şeylere yetişmeye çalışmak, insanın dikkatini ve ruhsal enerjisini fark ettirmeden tüketiyor.

Geçmiş dönemlerde insanlar daha çok fiziksel zorluklarla mücadele ediyordu. Bugün ise zihinsel yükler ön plana çıkmış durumda. Bir yandan iş hayatının talepleri, diğer yandan sosyal medyanın oluşturduğu görünür olma baskısı, insanı sürekli hareket hâlinde tutuyor. Üstelik artık yalnızca çalışmak yetmiyor; verimli çalışmak, kendini geliştirmek, yeni beceriler edinmek, spor yapmak, sağlıklı beslenmek ve tüm bunları sosyal çevreye göstermek de bekleniyor.

Bu durum insanda fark edilmesi zor bir baskı oluşturuyor. Çünkü yetişmeye çalıştığımız şeylerin çoğu gerçek ihtiyaçlarımızdan değil çevremizin beklentilerinden kaynaklanıyor. Bazen durup düşündüğümüzde aslında birçok şeyi gerçekten istemediğimizi fark ediyoruz. Ancak çağın ritmi bizi sürekli ileri doğru itiyor. Bu yüzden insanlar çoğu zaman neye yetişmeye çalıştığını bile sorgulamadan hayatın temposuna kapılıp gidiyor.

Psikoloji alanında yapılan çalışmalar, insan zihninin aynı anda birçok işle meşgul olduğunda veriminin düştüğünü göstermektedir. Sürekli bölünen dikkat, zihinsel yorgunluğu artırmakta ve kişinin kendini dağılmış hissetmesine neden olmaktadır. Bugün birçok insanın “Hiçbir şeye odaklanamıyorum.” demesinin sebeplerinden biri de budur. Zihin sürekli yeni uyaranlarla karşılaşırken derinleşme ve dinlenme fırsatı bulamamaktadır.

Üstelik modern hayat yalnızca zamanımızı değil dikkatimizi de parçalamaktadır. Birkaç dakika beklemek zorunda kaldığımızda bile elimiz telefona gidiyor.

Sessizlikle baş başa kalmak giderek zorlaşıyor. Oysa insanın kendini duyabilmesi için zaman zaman sessizliğe ihtiyacı vardır. Sürekli gürültü içinde kalan bir zihin, kendi iç sesini duymakta zorlanır. Bu noktada dikkat çekici bir çelişki ortaya çıkıyor. Teknoloji sayesinde hayatımız kolaylaştıkça daha fazla boş zamanımız olması beklenirdi. Fakat birçok insan geçmişe göre daha meşgul ve daha yorgun hissediyor. Çünkü sorun yalnızca yapılacak işlerin çokluğu değil her an ulaşılabilir olma zorunluluğu. Sosyal medya sayesinde başkalarının hayatları da sürekli gözümüzün önünde oluyor. Böylece yalnızca kendi sorumluluklarımızla değil başkalarının hayatlarıyla da meşgul olmaya başlıyoruz.

Byung-Chul Han çağımızı "performans toplumu" olarak tanımlar. Ona göre günümüz insanı artık dışarıdan zorlanan değil kendisini sürekli daha fazlası için zorlayan bir bireye dönüşmüştür. Bu nedenle tükenmişlik hissi de giderek yaygınlaşmaktadır. İnsan bazen başkalarının beklentilerinden değil kendi koyduğu yüksek standartlardan yorulmaktadır.

Oysa hayatın anlamı yalnızca üretmekten ve yetişmekten ibaret değildir. İnsan makine değildir. Dinlenmeye, durmaya, beklemeye ve nefes almaya ihtiyaç duyar. Nasıl ki toprağın verimli kalabilmesi için zaman zaman dinlenmesi gerekiyorsa, insan ruhu da sürekli çalıştırıldığında yorulur.

Bu noktada durmanın ve yavaşlamanın değeri yeniden düşünülmeye değerdir. Gün içinde birkaç dakikalık sessizlik, dikkati tek bir işe yöneltebilmek, ekranlardan uzak geçirilen kısa zaman dilimleri ya da kişinin kendisiyle baş başa kalabildiği anlar sanıldığından daha önemli olabilir. Çünkü zihnin de beden gibi dinlenmeye ihtiyacı vardır. Sürekli uyarılan bir zihin, zamanla yorgunluğunu fark edemeyecek kadar yorulabilir.

Belki de bugün ihtiyaç duyduğumuz şey, daha fazla şey yapmaktan ziyade neyin gerçekten önemli olduğunu yeniden hatırlamaktır. Çünkü insanı yoran her zaman işlerin çokluğu değildir. Bazen asıl yorgunluk, aynı anda çok fazla şeye yetişmeye çalışmaktan kaynaklanır. Oysa hayatın her döneminde yetişilemeyen işler, ertelenen planlar ve kaçırılan fırsatlar olacaktır. Ruhsal iyi oluş, bütün sorumlulukları kusursuzca yerine getirmekten değil sınırlılıklarımızı kabul ederek yaşayabilmekten geçer. İnsan her şeye yetişemeyebilir. Ancak kendi ihtiyaçlarını, ilişkilerini ve yaşamına anlam katan değerleri gözden kaçırmadığında daha dengeli ve sürdürülebilir bir yaşam kurabilir. ■

LİMONLA 5 DAKİKA MOLA

Serkan SARIKAYA
Kırşehir Müftülüğü Cezaevi Vaizi

Ağustos ayının ortalarıydı. Hatay'da hava sıcak mı sıcaktı. Gölge altında bile durmak neredeyse imkânsızdı. Ama hayat bir şekilde devam etmeliydi. Pamuk, bir şekilde toplanmalı; ekin, bir şekilde biçilmeliydi. Çiftçiler sabah saat beş gibi tarlaya gidiyor, ona kadar çalışıyor, sonra öğle saatlerinde güneşin kavurucu sıcağına ve ışığına maruz kalmamak için dinlenmeye geçiyorlar, öğleden sonra dört gibi de tekrar işe başlayıp gece yarısına kadar çalışıyorlardı.

Bir yandan yaz Kur'an kursları da devam ediyordu. Kliması ya da avlusunda dikili ağacı olan camiler çok şanslıydı. Hakan, vaiz olarak çalışıyordu. Çoğu zaman onu yarı yolda bıraksa da yine de ayağını yerden kesen eski bir arabası vardı. Alo Fetva nöbeti olmadığı günlerde camileri ve Kur'an kurslarını ziyaret ederdi. Öğrencilerle oyunlar oynar, hem güldürür hem eğlendirir hem de öğretirdi.

Bir gün yine işe gitmek üzere evden çıkmıştı. Ancak 97 model aracı yine arıza yapmıştı. Çok masrafı yoktu, arızası da hemen gideriliyordu ama yolda çok bırakıyordu. Kafaya koymuştu, ilk fırsatta değiştirecekti onu.

Yolda kaldığı yere en yakın caminin imamına haber saldı. Sağ olsun, o da hemen gelip Hakan'ı almış ve gideceği yere ulaştırmıştı. Hakan, genellikle merkezde görevli olduğu camide öğle vaazına yetişirdi ancak bu kez durum farklıydı. O günkü vaazını mecburen köyde verecekti. Ev sahibi de namazdan sonra onu bırakmamış, misafirine yemek hazırlamıştı. Yemekti, kahveydi derken saat 15.00'i bulmuştu. İmamın aracıyla birlikte pamuk tarlaları arasında yola koyuldular. Yolda bir tarlanın yanından geçiyorlardı. İmam, işçileri görünce muhtemelen kendi hatırası geldi aklına. "Ahh!" dedi. "Şimdi şunlara birer limon dondurma olsa ne güzel olur, biliyor musun hocam? Ben çok çalıştım bu pamuk tarlalarında. Anlarım hâllerinden..."

"Hadi! Gidip alalım. Bir termos limon dondurma ne kadar ki? Başımızın gözümüzün sadakası olsun." dedi Hakan. Gittiler. Bir termos limon dondurması, kaşık, bardak alıp getirdiler. İşçilere ikram ettiler. İşçiler o kadar memnun kaldılar ki Hakan onların bu kadar çok sevinmelerine şaşırmıştı. Belki de ilk kez hayatlarında böyle bir şeyle karşılaşıyorlardı. Dondurmacılar gelirdi ama parası olan alıp yerdi. Oysa şimdi hepsi, hem doyana kadar hem ücretsiz dondurmalarını yemişlerdi. Hem de mavi yelekli müftülük personelinin elinden... Onları şaşırtan bunlardı belki de.

İşçilerden 20 yaşlarında bir genç kız, "Hocam, Allah sizden razı olsun. Sayenizde limon ile beş dakika mola verdik." dedi. Teşekkür edip ayrıldılar. O anda Hakan'ın aklına bir fikir geldi. Mevsimlik işçilere limon dondurması ikram etme,

onlar dondurmalarını yerken bir hocanın beş dakikalık kısa bir vaaz verme projesi...

Hakan, bu projenin maliyetinin personel tarafından karşılanmasını tasarlamıştı kafasında. "Bizim ikramımız olsun." diyordu. İmamlar, müezzinler, vaizler, Kur'an kursu öğreticileri... Nazının geçtiği kim varsa söyledi. Tamamı personelden karşılanmak üzere 1000 kişilik limon dondurmanın maliyeti bulunmuştu. Daha sonra doğal ve orijinal bir isim buldular projeye. "Limon ile 5 dakika mola" demişti işçi kız. İstişareler sonucu projenin ismini "Limonla 5 Dakika Mola" diye kararlaştırdılar.

Resmî prosedürlerden sonra proje uygulanmaya başladı. Bir ses cihazı, bir vaiz, duruma göre iki üç termos limon dondurma ile birlikte tarla tarla dolaşıyorlar, mevsimlik işçilere dondurma dağıtıyorlardı. Dağıtım işini de çoğu zaman personel yapıyordu ama projeyi duyup da saha desteği sağlamak isteyen üniversite öğrencileri ve genç gönüllüler de destek oluyordu. Önce tarlanın bulunduğu en yakın cami ve Kur'an kursu görevlisi aracılığıyla işçi çavuşundan randevu alınıyordu. Tarlaya varıldığında ezgi ve ilahiler eşliğinde limon dondurma büyük bardaklarda bolca dağıtılıyordu. İşçiler limon dondurmalarını yerken de bir vaiz kısa bir sohbet yapıyordu. Çok büyük ses getirmişti bu proje. İşçilerin, çavuşların, tarla sahiplerinin çok hoşuna gitmişti. Yerel ve ulusal basında haber olmuştu. Başlangıçta sadece il merkezi için düşünülen proje vatandaşların desteğiyle tüm ilçelere yayılmıştı. Bin kişi için tasarlanan proje ile sonuçta on beş bin kişiye ulaşılmıştı. 1.5 ton dondurma dağıtılmıştı işçilere. Hakan Hoca ve arkadaşlarının artık yeni bir ismi vardı: "Limoncu Hoca"

İşçilere dağıtılan o limonlu dondurmaların buz gibi tadı, sıcağın alnında kelimenin tam anlamı ile "alın teri" döken bu işçilerin damaklarını serinletmiş, yüreklerini ısıtıvermişti. Gözlerindeki ışıltıdan, yüzlerindeki tebessümden bunu anlamak hiç de zor değildi.

Hem görev aşkı ile yollara düşen bir vaiz, hem iyilik yapmanın tadını alıp doyamayarak katbekat fazlası için yanıp tutuşan bir mümin olmanın heyecanı paha biçilemezdi. İyilik yapmak, karşı tarafa hissettirilen güzel duyguların yanı sıra sahibinin kalbinde de çiçekler açtırıyordu. Her zaman iyilerden olabilmek ve anılabilmek duası ve temennisiyle... ■

kitaplık

DİJİTALLEŞME, DEZENFORMASYON VE DİN

Mustafa Mirza DEMİR

Yirmi birinci yüzyılda gelişen iletişim teknolojileri; kültürel, sosyal ve bireysel hayatın merkezine yerleşerek dijital hayat, dijital kültür, dijital toplum, dijital kütüphane, dijital para ve dijital dindarlık gibi pek çok yeni kavram doğurmuştur. Bu dönüşüm ve gelişim, bilgiye erişimi hızlandırıp kolaylaştırmış ancak meseleyi daha da karmaşık hâle getirmiştir. Bununla birlikte dezenformasyon, mezenformasyon (zarar verme amacı taşımasa da doğruluğu bulunmayan bilgi) ve malenformasyon (zarar vermek amacıyla kötüye kullanılan doğru/gerçek bilgi) gibi bilgi düzensizlikleri de ortaya çıkmıştır. Dezenformasyonla birlikte yanlış bilgi; parodi, hatalı ilişkilendirme, çarpıtma, konu ve kavramları bağlamdan koparma, taklit ve manipülasyon gibi çeşitli formlarla topluma sunulmaktadır.

Dijitalleşme ile gündemimize giren bir diğer mesele de dijitalliğin dinle ilişkisidir ki günümüzde sosyal medya ve web siteleri gibi dijital araçlar, neredeyse dinî bilgi edinmenin ve araştırmanın ana kaynakları hâlini almıştır. Gelişen bu durumun fayda ve kolaylıkları olmakla birlikte İslamofobi, din karşıtlığı, dinî değerlerin istismarı, yanlış veya yanıltıcı bilgilerin yayılması; bu bilgilerin de sahih bilgi olduğu algısının oluşması gibi ciddi riskleri de beraberinde getirmektedir. Bilgi kirliliği, dijital manipülasyonlar, yanlış bilgilerin yayılması veya doğru olanın çarpıtılması gibi meselelere çözüm üretmek ise son derece elzem ve öncelikli gayemiz olmalıdır.

Editörlüğünü Dr. Mustafa Çuhadar'ın üstlendiği ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları arasında yerini alan, *Dijitalleşme, Dezenformasyon ve Din* adlı eser, tam olarak bu ihtiyaca binaen; dinî bilginin, dezenformasyon tehlikesi ve dijitalleşmenin dezavantajlarına karşılık doğru, güvenilir ve bilinçli bir şekilde korunması için ne yapılabilir sorusuna cevaplar aramak için ortaya konulmuş bir çalışma. Eser, bilgi aktarım metodu ve iletişim teknolojileri konusundaki hassasiyeti koruyarak ve meseleye dinî açıdan yaklaşarak konuya ilgi duyan okurlara yeni bir referans kaynağı olmayı amaçlıyor. İlahiyat ve iletişim disiplinlerinden akademisyenlerin titizlikle hazırladığı makalelerden oluşan kitabın içeriğine baktığımızda şu ana başlıklar karşımıza çıkıyor: "Dijitalleşme ve Din", "Dezenformasyon Olgusu ve Dijitalleşmeyle İlişkisi", "Dezenformasyona Yönelik Küresel İletişim Politikaları", "Medyada Müslümanlara Yönelik Dezenformasyon ve İslamofobik Söylemler", "Dezenformasyon ve Din İstismarı: FETÖ'nün Sosyal Medya Stratejisine Yakından Bakmak" ve "Dijital Sorumluluk: Dinî Medya Okuryazarlığı". Her bölüm kendi içinde birkaç alt başlıkla derinlemesine irdeleniyor. Dijitalleşme, dezenformasyon ve dinle ilgili meseleleri hem ayrı ayrı hem de bir bütün olarak ele alması, her bir konuya ayrıntılı ve hassasiyetli yaklaşımı, üstelik alanında etkin akademisyenlerce ortaya konan ilmî zenginlik ve farkındalıklarıyla okurların ve aynı zamanda araştırmacı yazarların da istifade edebileceği kaynak niteliğinde bir eser ortaya konulmuş.

Önemli meselelere ışık tutması, referans ve yardımcı olması amacıyla kaynak metin olarak tasarlanan, *Dijitalleşme, Dezenformasyon ve Din* adlı kolektif eserin istifadeye medar olmasını temenni eder, iyi okumalar dilerim. ■

FREKANSLAR

4A(HD)

FREKANS: 12.380 MHZ
POLARİZASYON: DİKEY (V)
SEMBOL ORANI: 27.500
FEC: 3/4

4A(SD)

FREKANS: 12.422 MHZ
POLARİZASYON: YATAY (H)
SEMBOL ORANI: 30.000
FEC: 3/4

Digiturk - 68. kanal | D-SMART - 104. kanal | Kablo - 555. kanal | TV+ - 208. kanal | tivibu - 49. kanal | Vodafone TV - 200. kanal

diyanettv

“Allah’ın mescitlerini, ancak Allah’a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah’tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte onların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur.”

(Tevbe, 9/18)

ISSN 1300-8471
9 771300 847008